

2012-2013
5a època

Núm. 1

ARXIV
des de l'any 1911
del centre excursionista de Terrassa

L'ESPERÓ DE BOLÒS, UN ENDEMISME RETROBAT AL PARC NATURAL DE SANT LLORENÇ DEL MUNT I L'OBAC

Per Joaquim Pérez i Raventós
i Àngel M. Hernández i Cardona

AIGUAMOLLS I ESTANYS ELS SEGLES XVIII I XIX

Per Antoni Comellas i Garcia

COP D'ULL A LA MINERIA CATALANA DEL SEGLE XVII: EL VIATGE DE FRANCIS WILLUGHBY (1664)

Per Enric Aragonès i Valls

NOVA ZONA D'ESCALADA A XIVA DE MORELLA

Per Jordi Sebastià i Galí

2012-2013
5a època
Núm. 1

ARXIV

des de l'any 1911

del Centre Excursionista de Terrassa

Publicació periòdica del
CENTRE EXCURSIONISTA
DE TERRASSA

Medalla d'Or de la Ciutat
i Creu de Sant Jordi

Sant Llorenç, 10
08221 Terrassa
(Valles Occidental)
Telèfon 93 788 30 30
Fax 93 788 69 06
centre@ce-terrassa.cat
www.ce-terrassa.cat

Entitat adherida a:

Federació d'Entitats
Excursionistes
de Catalunya
Federació Catalana
d'Espeleologia
Federació Catalana
d'Esports d'Hivern
Institució Catalana
d'Història Natural
Societat Catalana
de Micologia

Redacció:

Marti Puig i Cabeza,
Eduard Vives i Noguera,
Salvador Vives i Jorba

Els autors dels articles són
els únics responsables de les
opinions i comentaris

Imprimeix: Prismàtic Arts
Gràfiques
Dipòsit legal: Xxx

5

L'Esperó de Bolòs, un endemisme retrobat al Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac

Per Joaquim Pérez i Raventós
i Àngel M. Hernández i Cardona

13

Cop d'ull a la mineria catalana del segle XVII: el viatge de Francis Willughby (1664)

Per Enric Aragonès i Valls

32

Aiguamolls i estanys els segles XVIII i XIX, segons Francisco Zamora i Pascual Madoz

Per Antoni Comellas i Garcia

43

Obertura de la via Josep Tintoré i Homs a la Cova del Drac dins del marc del centenari del CET

Per Albert i Òscar Masó i Garcia

47

Els campaments d'alta muntanya, en el centenari

Per Maties Masip i Banqué

57

Avenc del turó de Roques Blanques

Text i topografia: Salvador Vives i Jorba
Geologia i espeleogènesi: Marc Anglés i Vila
Fotografia: Ignasi Villarroya i Antillach

61

Nova zona d'escalada a Xiva de Morella

Per Jordi Sebastià i Galí

EDITORIALS:

- Una nova etapa 2
- La nova taula d'orientació
del cim del Montcau 3

CRÒNICA:

- Assembles 70
- Necrològica: Josep Ma Àrias i Ventalló 76
- Concurs de fotografia anys 2012-2013 77
- Miscel·lània fotogràfica 82

UNA NOVA ETAPA

Poc temps després de la fundació del CET, veia la llum l'Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa, publicació que, aleshores impulsada per un jove Alexandre Galí (que amb el pas dels anys esdevindria l'insigne pedagog i president de l'entitat), tenia per objecte recollir, fixar i difondre el coneixement que anava abassegant aquell excursionisme anomenat (amb tot el dret i tot l'encert) excursionisme científic.

D'aquesta manera, quan encara ressonen els actes de celebració del Centenari de l'Entitat, a finals del 2011 s'acomplien també els 100 anys d'existència de l'Arxiu, publicació que per bé que ha passat per diferents etapes i diferents formats, sempre ha actuat com a crònica de l'activitat del Centre, i en la qual hi ha tingut cabuda treballs relacionats amb els diferents àmbits d'interès del nostre patrimoni natural i cultural, essent avui de consulta obligada per a les persones interessades en el fet excursionista, i en l'estudi de la petja que el Centre deixa en la ciutat.

Un centenari, és un bon moment per aturar-se, mirar el camí recorregut i plantejar-se si cal introduir canvis amb l'objecte d'encarar el futur. Renovar-se o morir? Potser no cal ser tan dràstics.

Aquest Arxiu que teniu a les mans enceta una nova època, canviant de format, en la línia d'altres publicacions del món de la muntanya. En quan als continguts: treballs de caire científic, sí, però on també ens agradaria que hi sortís representada aquella vessant més esportiva, que propugna sentir i viure la muntanya en totes les seves facetes. Això però, depèn de vosaltres.

També volem adaptar la publicació als avantatges que ens ofereix el món digital, el de les xarxes social, i a la capacitat comunicativa de l'extraordinari web del Centre. Estar presents a l'espai cibernètic, i des d'allí, arribar a totes aquelles persones, membres o no de l'entitat, a les quals els seus continguts els hi puguin resultar d'interès.

La temptació del digital és forta, però compte!, doncs no tot són avantatges en el món dels bits:

Any rere any, alguns rotatius ens recorden que el llibre digital punxa. Apareix la denominada bretxa digital, integrada per aquelles persones que, per edat o desinterès, no han pujat al tren de l'era digital. També hi ha resistència al canvi. Llegir de la pantalla cansa i el format digital, si no es té cura, és efímer, tant com l'obsolescència programada dels dispositius que els acullen, els quals a la vegada estan a mercè d'algun virus virtual. Preocupa també la preservació dels continguts digitals, que estiguin permanentment consultables independentment dels canvis en els maquinaris i els programaris, i que aquests perdurin, encara que l'entitat que els ha editat desaparegui, i deixi de bategar el cor del servidor que els mantenen a l'espai virtual.

L'Arxiu serà el que els socis i les sòcies vulguin, però tenim clar que no ens agradaria que el sistema digital substituís completament el suport analògic. Ens agradaria que ambdós suports convisquessin i es complementessin, i, sobretot, que les pàgines del nou Arxiu segueixin essent durant molts anys un fidel reflex de la manera de viure, estimar i estudiar la muntanya que des de sempre ha imperat en la nostra entitat.

LA NOVA TAULA D'ORIENTACIÓ DEL CIM DEL MONTCAU

El juny de 1965 s'inaugurava una taula d'orientació al cim del Montcau en homenatge als membres del Centre Excursionista de Terrassa que feren realitat l'edició de la magnífica "Guia Monogràfica de Sant Llorenç del Munt". El pas del temps va erosionar i deteriorar l'emblemàtica talla de pedra feta pels germans Josep i Pere Ros, socis molt actius del Centre, amb el mecenatge del consoci Eduard Noguera i de la Oliva, que també ho fou de l'esmentada Guia Monogràfica.

Quasi cinquanta anys més tard, Josep Maria Escoda, projectista i matricer d'ofici —i secretari de l'entitat durant nou anys—, va proposar fer-ne una de nova, iniciativa que va tenir immediatament el vistiplau de la Junta Directiva del Centre i que alhora es convertiria en una fita més dels actes commemoratius del centenari del CET.

Els germans Ros retocant l'antiga taula del 1965.

I així va ser. Amb l'ajut econòmic de l'antiga Unnim i del mateix Josep Maria Escoda, el 23 de setembre de 2012, amb la presència d'un nombrós públic, quedava inaugurada la nova taula d'orientació, construïda amb 111 peces de bronze i d'acer inoxidable. A l'acte hi poguérem veure des de l'actual president de l'entitat a cinc dels anteriors, acompanyats de diverses personalitats polítiques i administratives.

Aquesta taula d'orientació té per a nosaltres una doble finalitat. Una és el fet de donar a conèixer d'una manera clara i concisa la majoria de llocs que es divideixen des d'aquesta magnífica talaia que és el turó del Montcau. I l'altra, que aquesta taula pot considerar-se com un símbol del nostre excursionisme, aquest excursionisme que condueix a un coneixement i estima de la natura i que provoca un fort sentiment de país.

Aprofitem aquestes ratlles per fer esment de la malaurada taula d'orientació de la Mola, que l'any 2009 substituï a la que ja hi havia en aquell mateix punt des

de 1960. Uns actes vandàlics, provocats per gent totalment allunyada del civisme i de l'esperit excursionista, destruïren al cap de dos anys una excel·lent obra que, a l'igual que la taula del Montcau, volia oferir a les persones que pujaven al nostre emblemàtic cim, la possibilitat de conèixer els llocs que ens oferia la vista panoràmica que es gaudeix des d'aquest elevat punt. Un fet lamentable.

Que per molts anys aquesta taula d'orientació sigui d'utilitat per a tots els qui trepitgin el cim d'aquest majestuós turó del Montcau.

La nova taula d'orientació del Montcau. Foto: Josep Maria Escoda.

L'ESPERÓ DE BOLÒS (*Delphinium bolosii*), UN ENDEMISME RETROBAT AL PARC NATURAL DE SANT LLORENÇ DEL MUNT I L'OBAC

Per Joaquim Pérez i Raventós
i Àngel M. Hernández i Cardona

Acte de presentació de la troballa

El 26 de setembre de 2012 es va presentar al Centre Excursionista de Terrassa la troballa de l'esperó de Bolòs (*Delphinium bolosii*) feta per Joaquim Pérez Raventós l'anterior mes de juliol a l'àrea del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac.

Van intervenir Joaquim Pérez, l'autor de la descoberta, i Àngel M. Hernández, el biòleg que va certificar la identitat de la planta. Tots dos són membres de la Secció de Ciències Naturals.

La sala d'actes s'omplí de gom a gom i l'acte tingué un ampli ressò a la premsa local.

Una espècie que es creia extingida a Sant Llorenç del Munt i l'Obac

L'esperó de Bolòs (*Delphinium bolosii*) és una planta que es donava per extingida a Sant Llorenç del Munt i l'Obac, des que Joan Cadevall la va trobar a la font d'Estenalles, terme de Mura, tot i que la va classificar com a *Delphinium elatum* subsp. *montanum*, ja que a començaments del segle XX encara no havia estat descrita l'espècie.

Hem de recordar que Joan Cadevall i Diars (Castellgalí, 1846 – Terrassa, 1921) fou un destacat científic, autor de la Flora de Catalunya i de molts altres treballs de botànica, i a més un gran pedagog, director del Reial Col·legi Terrassenc i professor de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis, de l'Escola Elemental d'Indústries i de l'Escola Superior d'Indústries. Ben merescudament, el Centre Excursionista de Terrassa el va nomenar soci d'honor.

S'ha sabut que la planta trobada per Cadevall a la font d'Estenalles corresponia a l'esperó de Bolòs gràcies a un plec d'herbari conservat a l'Institut Botànic de Barcelona (BC-Cadevall 815.944), del mes de maig de 1912, que conté un exemplar cultivat en jardí botànic però procedent per llavor o rizoma de la indicada localitat.

Un segle després, Joaquim Pérez ha retrobat la planta en un indret situat igualment dins del terme municipal de Mura.

Joaquim Pérez explica com va ser la descoberta

Quan hom té la sort de fer una descoberta, sigui en l'àmbit que sigui, possiblement la casualitat hi juga un factor important. Això és el que em va passar a mi un dia del mes de juliol del 2012, en una excursió pel Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, on surto sovint d'excursió o a passejar. D'aquestes passejades pel Parc, n'he fet una afició, observant-hi la vegetació i fent-hi fotografies, i he obtingut una certa experiència amb la morfologia i tipologia de la seva flora, així com alguns coneixements per a la seva identificació. Doncs bé, en un paratge poc freqüentat de la part nord del Parc, dintre de la comarca del Bages, vaig observar que entre la vegetació hi havia una herba que em va sorprendre. Tenia les flors d'un blau pujat o grisós, a la part de dalt de la canya, i vaig observar que per sota d'aquestes, n'havien florit moltes més, però ja estaven pol·linitzades i els fruits començaven a aparèixer. En vaig comptar de manera aproximada una vuitantena. Vaig veure que les flors tenien esperons, detall que em va orientar cap al gènere *Delphinium*, però aquella planta no l'havia vist mai, i menys dintre del Parc. Era més alta que jo i per aquelles dates ja estava quasi marcida, amb les fulles mig pansides i recaragolades per la calor, que aquells dies era forta. Desconeixent quina planta era, vaig retratar-la.

Flors de l'esperó de Bolòs. Joaquim Pérez.

Llavors de l'esperó de Bolòs. Foto: Joaquim Pérez.

Vaig enviar-li les fotos a l'Àngel Hernández, biòleg i company de la Secció de Ciències Naturals del Centre Excursionista de Terrassa, per si podia identificar-la. Em va respondre que ens veiéssim a la Secció, per parlar-ne, ja que ell hi va veure alguna cosa que no era gaire freqüent. Em va demanar si era possible anar-la a veure. Feta la primera observació in situ, la seva reacció va ser de sorpresa. Després de fer-hi unes comprovacions a l'herba, mirant el nombre de flors, la mida d'aquestes, l'alçada de la planta, les

fulles i els fruits incipients, tot això el portava cap l'esperó de Bolòs. Va fer un llistat de tota la vegetació de l'entorn de la planta, però faltaven alguns detalls per determinar-la amb tota seguretat. Passats alguns dies hi tornàrem. Aquesta vegada els fruits, de tipus fol·licle, estaven ben crescuts, amb les llavors ja formades. Vàrem veure que les llavors eren recobertes d'esquames imbricades, un dels caràcters definitoris. L'Àngel, ja no va tenir cap dubte de quina espècie es tractava.

Un segle després d'haver estat trobada la planta per Cadevall, he tingut la sort i la satisfacció de retrobar-la a Sant Llorenç del Munt i l'Obac.

Característiques del gènere *Delphinium*

El gènere *Delphinium* pertany a les ranunculàcies, una família de dicotiledònies amb una gran diversitat pel que fa a l'estructura de la flor.

La presència en la flor d'una prolongació en forma d'esperó fa que els *Delphinium* siguin coneguts popularment amb el nom d'esperons de cavaller, o simplement esperons.

Aquest gènere comprèn unes 300 espècies d'herbes anuals, biennals o perennes, la majoria de les regions temperades de l'hemisferi nord.

Aquestes plantes fan inflorescències racemoses, és a dir, que les flors, pedunculades, s'agrupen al llarg d'un eix. De vegades aquests raïms es ramifiquen i formen inflorescències compostes.

Les flors d'aquest gènere són zigomorfes (de simetria bilateral), amb dos verticils, l'extern, format per cinc peces acolorides que corresponen als sèpals, i l'intern, compost per quatre peces que corresponen als pètals.

El sèpal superior està prolongat en forma d'esperó i els dos pètals superiors presenten uns apèndixs nectarífers que penetren en l'esperó. El gineceu consta de tres o cinc carpels. Els fruits són formats per tres o cinc fol·licles, els quals contenen moltes llavors.

Les flors del *Delphinium* estan totalment adaptades a la pollinització per insectes (són plantes entomòfiles o entomògames). L'existència d'un esperó llarg dins del qual es localitza el nèctar, produït pels dos pètals superiors nectarífers, implica que s'hagi de pollinitzar per insectes proveïts d'una llarga espiritrompa, especialment himenòpters del gènere *Bombus* (borinots) i papallones diverses.

Per tal d'evitar l'autofecundació hi ha proteràndria, és a dir, maduren abans els estams que els pistils. Tot i això, en algunes espècies de raïms compostos, els insectes poden visitar branques contigües i per tant augmenta la probabilitat d'autofecundació.

El principal mecanisme de dispersió de llavors és pel vent (anemocòria). Els fol·licles són moguts pel vent i les llavors es dispersen al voltant de la planta corresponent. A més a més, moltes llavors presenten estructures que faciliten aquesta disseminació eòlica, per exemple esquames que revesteixen totalment la grana. Un cop caigudes, també l'aigua de la pluja les pot arrossegar a distàncies notables.

En la regió mediterrània moltes espècies de *Delphinium* són herbes anuals, una adaptació molt adequada al clima mediterrani, caracteritzat per primaveres plujoses i estius secs.

En canvi les espècies perennes del gènere han adoptat altres estratègies, principalment l'adquisició de substàncies químiques tòxiques, especialment alcaloides diterpenoides, com a defensa davant els herbívors.

Fol·licles de l'esperó de Bolòs.
Foto: Joaquim Pérez.

Característiques de l'esperó de Bolòs

L'espècie *Delphinium bolosii* va ser descrita pels botànics catalans Cèsar Blanché i Vergés i Julià Molero i Briones. Ho van fer l'any 1983 en la prestigiosa revista *Candollea*, de Ginebra i la van dedicar a Oriol Bolòs i Capdevila (Olot, 1924 – Barcelona, 2007), catedràtic de botànica de la Universitat de Barcelona i director de l'Institut Botànic de Barcelona.

L'esperó de Bolòs és una planta herbàcia vivaç, que perd a finals de l'estiu la part vegetativa aèria, però que conserva viva la part subterrània, en aquest cas una soca tuberosa poc gruixuda. D'aquí sortiran els rebrots que donaran origen a un altre cicle vegetatiu.

La tija és molt alta i esprimatxada, de fins a 2 metres i de 7 a 10 mm de diàmetre. Les fulles, tant les basals com les caulinar, són palmatisectes, que poden atènyer, les més grans els 20 cm d'envergadura, amb lòbuls que fan més de 4 mm d'amplada. Els pecíols són llargs, clarament embeïnadors, però no totalment, és a dir, són semiamplexicaules.

Les flors, d'un blau violaci, són grosses, comparades amb les d'altres espècies del gènere, i mesuren 3 o 4 cm. Els sèpals són glabres o parcialment pubèruls, mentre que els pètals laterals

són ciliats. L'esperó fa uns 2 cm de llargada.

La inflorescència és un raïm, la qual cosa vol dir que les flors són pedunculades i disposades al llarg de l'eix caulinar. Fa cosa d'1 metre de llarg i és bastant laxa. Consta d'una vuitantena de flors. Els peduncles són bastant llargs i igualen o superen la longitud dels fruits.

Els fol·licles, units de tres en tres, són glabres i fan més de 16 mm. Cadascun conté al voltant de tretze llavors. Les llavors, de color bru molt fosc, són recobertes per aproximadament vuit rengles d'esquames imbricades.

La pol·linització i la disseminació

Com ja s'ha dit, els esperons són plantes quasi sempre entomògames, és a dir, que la seva pol·linització és realitzada per insectes.

Maria Bosch i Daniel ha estudiat els insectes relacionats amb l'esperó de Bolòs, tant en les plantes d'Ulldemolins com en les de Rubió de Baix.

En la població d'Ulldemolins, els himenòpters i lepidòpters fan més del 87% dels pol·linitzadors potencials. Entre els himenòpters destaquen *Alostor atropos*, el que més, diversos *Lassioglossum* i tres espècies de *Bombus*.

En el cas de Rubió de Baix, també els himenòpters i els lepidòpters s'enduen la palma, amb més d'un 88% dels insectes potencialment pol·linitzadors. Entre els himenòpters el més actiu és *Bombus terrestris*, seguit per *Xylocopa violacea* i *Alostor atropos*. Entre els lepidòpters destaquen dues papallones del gènere *Gonopteryx*.

S'ha de dir que molts dels insectes que visiten l'esperó de Bolòs, en lloc de llibar, el que fan és foradar l'esperó de la flor i robar-ne el nèctar. Possiblement per això, aquesta espècie presenta, com a estratègia reproductiva, un cert grau d'autogàmia.

El principal mecanisme de dispersió de llavors és pel vent (anemocòria). Els fol·licles són moguts pel vent i les llavors es dispersen al voltant de la planta corresponent. A més a més, moltes llavors presenten estructures que faciliten aquesta disseminació eòlica, per exemple esquames que revesteixen totalment la grana. Un cop caigudes, també l'aigua de la pluja les pot arrossegar a distàncies notables.

Una singularitat genètica

Les espècies del gènere *Delphinium* tenen una dotació diploide de 16 cromosomes o bé poliploide (especialment tetraploide de 32 cromosomes). Tanmateix se'n coneixen tres espècies disploides (amb un nombre de cromosomes que no és múltiple de 8, el nombre bàsic haploide del gènere), entre les quals l'esperó de Bolòs, que té 18 cromosomes, segons els comptatges fets fins al moment.

Cal dir que l'únic *Delphinium* de l'àrea mediterrània que és disploide és l'esperó de Bolòs, ja que les altres dues espècies són de l'Àsia Central.

A part d'aquesta singularitat, els especialistes en la biosistemàtica del gènere han fet avinent que l'esperó de Bolòs presenta diversos trets morfològics particulars i uns patrons de bandes isoenzimàtiques molt específics.

Una espècie endèmica de Catalunya

Es diu que una planta és endèmica si la seva àrea de distribució resta limitada a una regió o a una zona geogràfica limitada.

L'esperó de Bolòs és endèmica de Catalunya perquè només se'n coneixen, deixant a part Sant Llorenç del Munt i l'Obac, dues localitats, una al Priorat, en terme d'Ulldemolins, a l'indret anomenat els Segalassos, on s'hi fan dos rodals, i una altra a la Noguera, en unes quantes petites àrees pertanyents als municipis de les Avellaneres i Santa Linya, Alòs de Balaguer i Foradada (concretament a Rubió de Dalt).

Una planta protegida

Delphinium bolosii és una espècie protegida a nivell estatal pels reials decrets 439/1990 i 139/2011, i a nivell autonòmic pel decret de la Generalitat de Catalunya 172/2008.

A més, és inclosa en el Llibre vermell de les plantes vasculars endèmiques i amenaçades de Catalunya i en diverses llistes vermelles de la flora ibèrica.

Localitat i hàbitat

La planta va ser descoberta a la part nord, bagenca, del parc natural de Sant Llorenç del Munt i l’Obac, dins del terme de Mura (DG11).

L'exemplar detectat creixia en la llera d’un torrent, sobre un terreny d'al·luvió, bàsicament un codolar de còdols silícics i calcaris. Formava part d’un herbassar dens i molt heterogeni, que en gran part era una bardissa.

Aquest herbassar estava al costat d’un alzarar amb marfull. Formaven part d’aquest alzarar i de l’orla riberenca els arbres, arbustos i lianes següents: alzina (*Quercus ilex*), aranyoner (*Prunus spinosa*), arboç (*Arbutus unedo*), avellaner (*Corylus avellana*), boix (*Buxus sempervirens*), corner o mallenquera (*Amelanchier ovalis*), coronilla boscana (*Coronilla emerus*), espantallops (*Colutea brevialata*), fals aladern o fil·lírea de fulla ampla (*Phillyrea latifolia*), freixe de fulla gran (*Fraxinus excelsior*), heura (*Hedera helix*), lligabosc mediterrani (*Lonicera implexa*), marfull (*Viburnum tinus*) i vidalba (*Clematis vitalba*).

A la banda dreta del torrent hi havia una paret de conglomerat amb plantes típiques de roquissar com l’orella d’ós (*Ramonda myconi*), el gavó menut (*Ononis minutissima*), el marcet (*Dipcadi serotinum*), el teucrí de codina (*Teucrium botrys*), alguns crespínells (*Sedum sp. pl.*), el cap rodó (*Allium sphaerocephalon*), la falzia de font (*Asplenium fontanum*), la falzia roja (*Asplenium trichomanes*) i la dauradella (*Ceterach officinarum*).

Respecte a l’herbassar on creixia l’esperó de Bolòs descobert, s’ha de destacar la seva gran heterogeneïtat i l’elevat nombre de plantes herbàcies i arbustives que s’hi feien (algunes representades per només un o dos exemplars) i que són indicades en el quadre adjunt:

PLANTES ACOMPANYANTS DE L'ESPERÓ DE BOLÒS

Agropir caní (<i>Elymus caninus</i>)	Canabassa (<i>Eupatorium cannabinum</i>)
All oleraci (<i>Allium oleraceum</i>)	Canyaferla (<i>Ferula communis</i>)
Allenc o herba allera (<i>Alliaria petiolata</i>)	Carabassina (<i>Bryonia dioica</i>)
Arenària de codina (<i>Arenaria conimbricensis</i>)	Card caboter (<i>Carduus pycnocephalus</i>)
Argelaga (<i>Genista scorpius</i>)	Cerasti de font (<i>Cerastium fontanum</i>)
Aritjol (<i>Smilax aspera</i>)	Clinopodi (<i>Clinopodium vulgare</i>)
Campaneta d’ortiga (<i>Campanula trachelium</i>)	Colitxos (<i>Silene vulgaris</i>)

Corniol (<i>Aquilegia vulgaris</i>)	Lleteresa de camp (<i>Euphorbia segetalis</i>)
Crespínell gros (<i>Sedum sediforme</i>)	Lleteresa de vesc (<i>Euphorbia characias</i>)
Esbarzer (<i>Rubus ulmifolius</i>)	Lletuga perenne (<i>Lactuca perennis</i>)
Esparreguera boscana (<i>Asparagus acutifolius</i>)	Lliri de sant Bru (<i>Anthericum liliago</i>)
Espunyidella apegalosa (<i>Galium aparine</i>)	Llunetes valencianes (<i>Biscutella valentina</i>)
Espunyidella peluda (<i>Galium maritimum</i>)	Margarida de camp (<i>Leucanthemum vulgare</i>)
Estripa-sacs (<i>Bromus diandrus</i>)	Marxívol (<i>Helleborus foetidus</i>)
Farigola (<i>Thymus vulgaris</i>)	Matafaluga de prat (<i>Pimpinella saxifraga</i>)
Fromental (<i>Arrhenatherum elatius</i>)	Melandri blanc (<i>Silene latifolia</i>)
Fumària enfiladissa (<i>Fumaria capreolata</i>)	Mèlica ciliada (<i>Melica ciliata</i>)
Galzeran (<i>Ruscus aculeatus</i>)	Mirallera escabra (<i>Legousia scabra</i>)
Garlanda de flor gran (<i>Vicia tenuiflora</i>)	Orelludeta (<i>Ptychotis saxifraga</i>)
Gatmaimó o maimons (<i>Tamus communis</i>)	Pericó de muntanya (<i>Hypericum montanum</i>)
Gavó groc (<i>Ononis natrix</i>)	Pericó groc o herba foradada (<i>Hypericum perforatum</i>)
Gerani purpuri (<i>Geranium purpureum</i>)	Poa comprimida (<i>Poa compressa</i>)
Herba de les mamelles (<i>Lapsana communis</i>)	Rèvola (<i>Stellaria holostea</i>)
Herba de les panteres (<i>Doronicum pardalianches</i>)	Ripoll boscà (<i>Oryzopsis paradoxa</i>)
Herba de sant Jordi (<i>Centranthus ruber</i>)	Rogeta (<i>Rubia peregrina</i>)
Herba de sant Robert (<i>Geranium robertianum</i>)	Roldor (<i>Coriaria myrtifolia</i>)
Llengua de bou (<i>Echium vulgare</i>)	Romaní (<i>Rosmarinus officinalis</i>)

Roser gavarrer (<i>Rosa canina</i>)	Valeriana (<i>Valeriana officinalis</i>)
Sajolida de muntanya (<i>Satureja muntana</i>)	Vidalba (<i>Clematis vitalba</i>)
Torilis de camp (<i>Torilis arvensis</i>)	Vidiella (<i>Clematis flammula</i>)
Trèvol pudent (<i>Bituminaria bituminosa</i>)	Viola boscana (<i>Viola alba</i>)
Turrita (<i>Arabis turrita</i>)	

BIBLIOGRAFIA

- BLANCHÉ, C. (1991). *Revisió biosistemàtica del gènere Delphinium L. a la península Ibèrica i a les illes Balears*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- BLANCHÉ, C. i MOLERO, J. (1983). "Delphinium bolosii C. Blanché et J. Molero spec. nova. Étude de sa position systématique dans la série Fissa B. Pawl." *Candollea*, 38: 709-716.
- BLANCHÉ, C. i MOLERO, J. (1986). "Delphinium", dins CASTROVIEJO, S. (ed.). *Flora iberica*, 1: 242-252. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Madrid.
- BOSCH, Maria (1999). *Biologia de la reproducció de la tribu Delphinieae a la Mediterrània occidental*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- SÁEZ, L., AYMERICH, P. i BLANCHÉ, C. (2010). *Llibre vermell de les plantes endèmiques i amenaçades de Catalunya*. Argania Editio. Barcelona.

COP D'ULL A LA MINERIA CATALANA DEL SEGLE XVII: EL VIATGE DE FRANCIS WILLUGHBY (1664)¹

Per Enric Aragonès i Valls

Introducció

No són gaires els escrits que sobre la Catalunya del sis-cents ens deixaren els comptats forasters que gosaren endinsar-s'hi. D'un d'ells, el naturalista anglès Francis Willughby (1635-1672), ens han pervingut unes notes ben originals i interessants. Venia aquest viatger de fer un *grand tour* per Europa en companyia del cèlebre botànic John Ray, a la recerca d'experiències, coneixements i materials d'història natural (animals, plantes, gravats, etc.). Havent deixat els seus companys a Itàlia, sortí de Montpeller en direcció a la península ibèrica a les darreries d'agost del 1664. Portat per l'interès que tenia en les explotacions mineres, deixà de banda els camins fressats i travessà el Principat seguint un itinerari del tot insòlit, saltant d'un jaciment a l'altre: de Cadaqués a Vic passant per Olot; de Vic a Cardona i d'aquí a Falset per Sarraí, Poblet i Prades; de Falset a Tortosa. El corall, les ametistes, la sal, el plom, el marbre i els bufadors olotins eren els seus objectius.

Francis Willughby. Oli de Gerard Soes.

El seu dietari de viatge és un dels primers texts impresos sobre la història natural de Catalunya. Publicat l'any 1673 com apèndix en un llibre de més abast i mai no traduït a altres llengües, constitueix una rara bibliogràfica molt poc coneguda en les nostres latituds. Les seves descripcions no són gaire aprofundides, però tenen el valor d'estar fetes sobre el terreny i aporten dades de gran interès per a l'estudi de les indústries extractives del país durant el segle XVII.

Notícia biogràfica

Francis Willughby, fill únic d'una pròspera família anglesa documentada des de 1290, nasqué l'any 1635 a Middleton Hall, al Warwickshire. El seu pare tenia el títol de Sir; els seus dos fills foren successivament barons de Middleton (1712) i l'única filla esdevingué duquessa de Chandos per via matrimonial.

Estudià Willughby al Trinity College de Cambridge, on assolí el Master of Arts (1659) i on conegué el gran naturalista John Ray (1627-1705), amb qui sempre mantingué una bona amistat. Junts varen fer entre 1660 i 1662 diverses expedicions per Anglaterra i Gales per tal d'estudiar-ne sobre el terreny la flora i la fauna. El 1663 ambdós emprengueren, amb dos

¹ Primera edició d'aquest treball dins *Notícies de Natura*, 12 (2007).

El museu Wollaton Hall de Nottingham, antiga residència familiar dels Willughby.

un *systema naturae*: una classificació completa dels éssers vius, reservant-se Ray les plantes i Willughby els animals. Com a resultat, establiren els sistemes taxonòmics i les bases classificatòries per a la ciència natural del segle XVII. El 1668 ambdós aportaren sengles taules d'animals i plantes a l'obra mestra de John Wilkins *An essay towards a Real Character and a Philosophical Language*. Willughby fou sempre generós amb Ray: apart del finançament de les expedicions i experiments, li facilità una casa quan cessà al Trinity College i li deixà una pensió vitalícia de 60 lliures en morir. A canvi, Ray assumí l'educació dels fills del seu amic i la publicació pòstuma de les seves obres: *A relation of a voyage made through a great part of Spain* (1673), *Ornithologia libri tres* (1676) – considerat avui el text inaugural de l'ornitologia científica europea – i *De historia piscium* (1686) (Denham, 1843).

Wollaton Hall, que fou residència principal de la família, és ara propietat de la ciutat de Nottingham i conserva les col·leccions formades pel nostre naturalista: els animals i ocells dissecats, un herbari en diversos volums i un arxiu iconogràfic amb il·lustracions d'ocells, peixos i plantes.

El Grand Tour (1663-1666)

L'abril de 1663, Willughby, Ray i dos altres deixebles d'aquest, Philip Skippon (1641-1691) i Nathaniel Bacon (1647-1676), s'embarcaren en direcció al continent per tal de fer un llarg viatge d'estudi i recollecció (Ray 1673, Skippon 1732).

El dia 18 arribaren a Calais. El 24 de maig examinaren a Rotterdam el museu de l'apotecari Jean van der Merwe i el 29 visitaren a la Haia Constantine Huygens, gràcies a una carta de recomanació del seu fill, l'astrònom Christian, que aleshores s'estava a Anglaterra; allí els mostraren els instruments científics d'aquest, inclosa una màquina neumàtica i el telescopi amb el qual havia observat els anells de Saturn. Assistiren a les classes d'anatomia de van Horn i van der Linden, a més de les demostracions de plantes de Vorstius.

A Manheim, el 21 de juliol, varen ser rebuts pel príncep palatí, gràcies a una lletra de John Wilkins, que n'havia estat preceptor; a Heidelberg inspeccionaren la biblioteca i el monetari del príncep. El 27 eren a Strassburg, a classe del Dr. Smichtens, i el 2 d'agost a Basel. al museu de Platerus. A Zurich visitaren Switzius. El 3 de setembre eren a Altdorf,

altres col·legues de Cambridge, un llarg viatge pel continent; viatge que fou molt profitós per la quantitat d'observacions, d'intercanvis amb altres científics i de materials d'història natural (espècimens, llibres, il·lustracions, etc.) que n'obtingueren. L'estiu de 1664 Willughby abandonà Itàlia per tal de viatjar en solitari per Espanya i Portugal. De retorn a Anglaterra, planejà publicar els resultats de les seves observacions, però caigué seriosament malalt i morí el 3 de juliol de 1772 de pleuresia, a 37 anys.

L'obra de Willughby està indissolublement associada a la de Ray. El 1662 planejaren

havent passat per Munich i Nuremberg, on Moritz Hoffmann els ensenyà unes “pedres de serp” (ammonits).

Després d'un dia de navegació pel Danubi arribaren a Viena el 15 de setembre i nou dies després anaren en diligència a Venècia, on admiraren la indústria del vidre bufat. El 3 de desembre eren a Pàdua, on trobaren Travagini, Ferrarius i Pietro Marchetti (s'han conservat entre els papers de Willughby els apunts de les pràctiques d'aquest reconegut anatomista); hi visitaren diverses farmàcies. Tornaren a Venècia a començaments de gener; un mes després passaren per Vicenza i Verona on veieren els museus de Cusanus i Moscardo. Per Màntua arribaren a Bolonya el dia 13, on visitaren els museus Aldrovandi, Zanoni i el del Palau del Dux; visitaren Giuseppe Bucemi, químic que preparava el fòsfor o “pedra de Bolònia”. Anaren a Milà (3 de març) passant per Bèrgamo, on Settala els ensenyà una magnífica col·lecció d'instruments. Arribaren a Torí el dia 14 i marxaren vers Gènova. A començaments d'abril passaren per Pisa i s'embarcaren en direcció Nàpols, on quedaren gratament sorpresos de l'alt nivell dels acadèmics.

Havent visitat Pouzzoli i el Vesubi, Ray i Skippon partiren en direcció a Sicília i Malta, on arribaren el 16 de maig, mentre que els seus companys prosseguiren el *tour* italià. A Roma, Willughby col·leccionà il·lustracions de peixos, que s'afegiren a les que ja portava d'Alemanya i Suïssa, fins a reunir-ne unes 200. A finals d'agost havia arribat a Montpeller, i les 10 setmanes següents les va dedicar a viatjar per Espanya.

Per la seva banda, Ray i Skippon anaren el 18 de juny a la Cova del Gos a través del llac Agnano, i arribaren a Florència el 13 de juliol, on veieren el gabinet del Gran Duc. El 6 de setembre eren a Roma, on visitaren la majoria dels gabinets de la ciutat i es reuniren amb Kircher, Campani, dal Pozzo, Ricci i altres; des de la ciutat Ray observà el cometa entre el 20 i el 29 de desembre. A finals de gener de 1665 partiren en direcció a Venècia i a començaments de març sortiren d'Itàlia per Gènova. Després s'estigueren la resta de l'any a Montpeller, on es reuniren amb Lister i observaren com Nicolaus Steno dissecava el cap d'un bou. Després de fer una excursió a Marsella i Toulon, el febrer de 1666 hagueren de sortir precipitadament del país a causa d'un decret reial.

El periple espanyol de Willughby

Després de passar unes setmanes a Montpeller, Willughby sortí d'aquella ciutat a finals d'agost de 1664, acompanyat d'algú a qui anomena “el seu comerciant” amb la intenció de recórrer el llevant i sud peninsular fins a Sevilla i Lisboa, propòsit que només parcialment va aconseguir. Abans de sortir del país visità la font de petroli de Gabian i passà uns dies a Narbona (Willughby: carta a John Ray, ca.23/11/1664, dins Derham 1718).

Passant per Perpinyà i Banyuls arribà a Cadaqués el diumenge 31, atret per la manera de pescar el corall. D'allí a Olot, per tal de veure els bufadors. El dia 4 el dedicà a visitar les extraccions d'ametistes del Montseny. Per Moià es dirigí a Cardona, on observà la muntanya de sal el dia 8. A través de Calaf, Santa Coloma, Poblet i Prades arribà el dia 12

John Ray (1627-1705). Gravet de H. Mayer.

a Falset, on explotaven la galena. El diumenge 14 tingué ocasió de visitar, a Tortosa, les pedreres d'on s'extreia el preuat marbre brocatell, abans de sortir del Principat per la Galera en direcció a València.

El viatger entrà al País Valencià per Traiguera el 16 de setembre. A la capital s'hi passà cinc dies: estigué a la Universitat, on tragué la impressió que estava un segle endarrerida en comparació amb les homòlogues

“Tot l'oli i el vi que gasten a les índies occidentals ve d'Espanya: allí no és permès de plantar-hi vinyes ni oliveres.”

angleses. Prengué nota de les institucions de govern del regne, de la ciutat i de la universitat. A Gandia veié la fabricació de panses i a Oliva la de sucre de canya. El dia 29 passà per Alacant i d'allí a Múrcia.

Fent camí per Mula, Caravaca, Huéscar, Baza i Guadix arribà a Granada el 6 d'octubre, on visità l'Alhambra (*un palau que es mereix una marrada d'una dotzena de llegües*) i on l'informaren dels jaciments minerals (Sierra Nevada i Cabo de Gata) i del govern de les ciutats castellanes. El dia 12 sortí en direcció Sevilla, ciutat aleshores decadent a causa del trasllat del comerç a Cadis, on arribà el 15. Allí anotà els preus dels productes americans:

La xocolata la venen a poc més d'una peça de vuit la lliura. La vainilla, que barregen amb cacau per tal de fer xocolata, a un ral de plata. L'achiote, que barregen amb d'altres ingredients per a donar-li color, és fet d'una classe de terra vermella portada de Nova Espanya [...] es ven a ral de plata l'unça. Tot l'oli i el vi que gasten a les índies occidentals ve d'Espanya: allí no és permès de plantar-hi vinyes ni oliveres. Prop de Sevilla pagàrem dos rals de quatre per un llit; el pa, vi, carn i totes les altres coses són excessivament preuades, tret de les olives i les magranes, que són millors aquí que a qualsevol altra part d'Espanya. Darrerament hi ha hagut una gran plaga a Sevilla, que ha despoblat i empobrit, si no arruïnat, la ciutat (Willughby 1673).

De Sevilla pensava viatjar a Lisboa per la via de Cadis i Tànger, però en vista que no aconseguia el necessari passaport, decidí tornar per terra, deixant allí el seu company de viatge. El 27 sortí per Córdoba, no sense haver-ne vist els principals punts d'interès. Travessà la Serra Morena per Almodóvar del Campo, i per Ciudad Real i Malagón arribà a Toledo. El primer de novembre era a Madrid, ciutat en la que romangué quatre dies. Va ser al País Basc els dies 11, 12 i 13 prestant especial atenció a la llengua eusquera i a les institucions de govern. Després d'informar-se de les produccions derivades dels pins entre Baiona i Bordeus, prosseguí en direcció a Orleans i París.

No es pot pas dir que el viatger quedés favorablement impressionat pel país que acabava de visitar: el jutjà desolat, pobre, mal governat i habitat per una mena de gent impertinent, mal educada, mentidera, viciosa, ridícula, indolent i dropa:

Si els oferíssiu una feina que no creguessin prou digna, us dirien: busqueu-vos un francès. Els francesos fan gairebé tota la feina a Espanya. Les millors botigues són dels francesos, els millors treballadors són francesos, i em penso que una quarta o cinquena part ho són (Willughby 1673).

De fet considerà que, més enllà de les produccions naturals de Catalunya, no hi havia gran cosa que merescués el viatge, excepte potser el Museu Lastanosa, del que tenia bones referències. Gilbert White (1789) entengué que el viatger havia passat pel país superficialment, de mal humor i molt disgustat amb les maneres rudes i els costums dissoluts del personal.

Itinerari seguit per Willughby a Catalunya. ● finals d'etapa - ▲ jaciments visitats.

Estat dels coneixements sobre el regne mineral de Catalunya al segle XVII

Al segle XVI, les descripcions territorials de Catalunya es basaven encara en les geografies de l'antiguitat clàssica: així les notes de Margarit (1545) o les de Gómez Miedes (1572) sobre el salí de Cardona. D'un caire ben diferent és el manuscrit que Pere Gil signà pels volts de 1600, en el que hi abocà observacions pròpies i comunicades, formant així una veritable descripció de la geografia del país (Iglésies 1949; Vilà Valentí 1994). Del mateix estil, bé que molt resumida, participa la breu *Descripción latina de Cataluña* de Francesc Diago, un encàrrec de la Diputació del General (Moliné i Brasés 1909; Vilar 1961; Burguño 2008), al punt que el parentiu entre ambdues obres és més que probable, sigui perquè una deriva de l'altra o perquè ambdues s'inspiraren en la mateixa font. Ambdós texts participen de la visió idíl·lica, providencialista i patriòtica d'un país ple de recursos i meravelles naturals posades per Déu al servei dels seus habitants.

Així com el manuscrit de Pere Gil no es va publicar, la descripció de Francesc Diago assolí gran importància en la difusió del coneixement geogràfic del Principat, arran de la

seva inclusió, a partir de 1605, en un monument cartogràfic de gran circulació i prestigi: el *Theatrum Orbis Terrarum* d'Abraham Ortelius, obra a bastament reeditada, traduïda i plagiada al llarg de tot el sis-cents i encara posteriorment. Es va imprimir al dors del mapa *Cataloniae Principatus novissima et accurata descriptio*, editat a Anvers per Vrints el 1605; mapa que s'afegí a les edicions de 1602 i posteriors del *Theatrum*. Els autors posteriors (Corbera ca.1635, Blaeu 1640, Marçillo 1685, Marcà 1688) no van fer més que repetir, alguns gairebé textualment, les paraules del pare Diago.

Les produccions minerals que va veure Willughby

a) La pesca del corall a Cadaqués. L'esquelet calcari del *Corallium rubrum*, pòlip colonial que viu fixat al fons marí, ha estat explotat durant segles a la Mediterrània i les costes atlàntiques per les seves aplicacions a la joieria, i potser també per les propietats medicinals que se li atribuïen. Al litoral català se l'ha buscat tradicionalment en diverses localitats de la costa més oriental; a Barcelona, els artesans encarregats de transformar-lo en mercaderia de luxe es constituïren en confraria al segle XV. En deixà constància Pere Gil:

Coral se fa tambe en molta abundancia en la mar de Cathaluña; specialment en la mar que es à la part de Orient [...] desde Palamos fins à la Ralla entre Cathaluña y frança que es lo cap de Leucata. Lo dit coral pescan los Miriners naturals de Cathaluña pratichs; y ne trauen ab molta cantitat. Y es molt excellent coral [...] Y en part es mes estimat lo de Cathaluña que no lo de altres parts per ser mes fort y mes llustros. Y en Cathaluña, specialment en Barcelona; y algunes ciutats y Vilas dellas Maritimas y ha molts corales que obran y llavoran lo coral fent dell rosaris, collars, creus, Imatges y altres semblants coses. Y de Cathaluña lo aportan à moltas parts (Gil, ca.1600).

Segons Grau i Puig 1993, el sector estigué en crisi durant els segles XVI i XVII degut a la pèrdua de l'hegemonia catalana i a l'exhauriment dels bancs del litoral empordanès; després els pescadors s'endinsarien mar enllà fins a les costes africanes, arribant fins i tot a Cabo Verde, cosa que va fer reviscolar el sector.

De Cadaqués en concret, sabem que ja al segle XIII el senyor d'Empúries arrendava el dret a pescar corall en la seva jurisdicció. El manuscrit de les ordinacions de la pesca, que es conserva a l'arxiu municipal d'aquella vila, establí que el sorteig de les cales entre les companyes de pescar o coralar s'havia fet entre Pasqua i Sant Miquel, i d'aquesta festivitat a Pasqua (Pujol, 2006). Un document de 1578 diu que l'administrador del duc vengué la concessió al cadaquesenc Joan Milsecs per 300 lliures de Barcelona, una part en metàl·lic i l'altra a canvi d'una esclava musulmana (Plujà 2003).

Del segle XVIII tenim dos importants documents: un de 1727 pel qual el duc concedí a Francesc Gelabert, veí de l'Escala, raspar entre el cap de Creus i cala Verdera en època de coralar (entre maig i agost), per dos anys, amb l'obligació de donar el 5% del valor del coral, més els drets acostumats, podent disposar de dotze barques, a condició que propietaris i pescadors visquessin en territori comtal; segons aquest document, el corall es criava en un paratge que deien les Coves. Un contracte semblant es va signar el 1764 per al terme de la Selva amb el patró Antoni Masses, contra una contribució del 15% per a l'Estat, més el 10% de la resta i el dret de tretja per al Duc (Madurell 1981).

Willughby compara el corall amb els arbres i les herbes, indicí que el considerava un vegetal, cosa gens estranya a l'època. El viatger ens descriu l'art de pescar (amb un dibuix) i la manera d'usar-la. Tot i que posteriorment s'inventaren altres eines, la corallera (per altres

noms, curaiera, catxicó, rasela, raspa, enganeta o palors de coralar) es mantingué amb poques variacions fins al segle XIX. La descripció de Willughby és probablement la primera que es té d'aquest ormeig:

L'estri que fan servir per heure'l és una gran creu de fusta amb un bon pes de plom al centre, i una xarxa circular a cada extrem. Al mig i al plom s'hi lliga una llarga corda. Surten amb petits bots i amollen la creu; així que troben roca al fons, fan que la corda el porti cap als forats, introduint-hi una o dues potes. Si hi ha corall, s'enreda en les xarxes, que l'estiren i el recuperen (Willughby, 1673).

També ens informa el viatger dels preus de venda del corall: la lliura del millor corall en brut, tal com surt de l'aigua, el pagaven a una dobla, o dues o tres peces de vuit; polit i acabat en boles, braçalets, etc., el venien a Marsella a 30, 40 i de vegades 60 sous l'unça.

Escriu Joan Salvador (1772) que sortien 2 o 3 mariners a 3/4 de llegua (o a mitja hora de terra) per tal d'obtenir-lo a una fondària de 20 a 60 brases; el recuperaven amb una politxa i l'exportaven a Liorna o a Gènes a un preu variable entre 1 i 2 peces de vuit per lliura, segons la qualitat (és a dir, a meitat de preu que 60 anys enrere); en aquella època també n'anaven a pescar a les costes murcianes i granadines. Tot i que s'inventarien altres arts de pesca, el disseny bàsic de la curaiera o catxicó es mantingué fins a finals del XIX: vegeu-ne les descripcions de Zamora 1790 i Monturiol dins Turon 1992. Notem, però, que les mides dels braços podien variar: un pam i mig per al catxicó (Zamora); cinc o sis pams segons Salvador, i una o dues vares amb semicercles de ferro a les puntes per Monturiol. Segons Martí 1995, era un estri de maneig difícil i pesat.

b) Mica blanca (moscovita) al Cap de Creus. S'assabentà Willughby que a prop de Cadaqués trobaven mica blanca o moscovita; fet que ningú no havia citat abans; però no ens diu si en treien algun profit. Com se sap, aquest mineral es troba entre les pegmatites que afloren al Cap Gros, a la Cala Prona, a la punta dels Farallons i al camí de Cala Serena, entre altres punts.

c) Ametistes del Montseny, al país pedres violades o pedres del Montseny (Zamora 1790); també anomenades pedres de Vic, de bisbe o d'anells per argenters i comerciants (Pladevall 1968). Les esmentà Pere Gil en el seu manuscrit:

Cristall molt bo se troba y talla en Cathaluña; specialment en Montseny en la parroquia de Viladrau [...] Ametistas que son de color violaceo, molt finas y bonas se troban en Cathaluña, y trauense de las montanyas de [Montseny] (Gil, ca.1600).

Segons Diago, el descobriment d'aquestes pedres fines era relativament recent:

No ha mucho que cerca del Mont-seny se ha hallado una mina de Amethysto [...] ha tiene muy grande y lindo claustro en la yglesia mayor, y muy grande plaça. Su campo es muy largo, al pie del muy alto monte Mon Seny, que esta siempre lleno de nieve, y es muy conocido de los Erbolarios y lapidarios, que en el cogen muchas yervas, Cristal y la piedra Ametysto (Diago, ca.1605).

El 9/08/1610 Carles de Vilademany i de Cruïlles, senyor baró del terme, atorgà un conveni d'arrendament per dos anys sobre lo treballar y traure pedres de las pedreras de ametistes y altres pedres de anells que son y es trobaran en la parroquia i terme de Sant Martí de Viladrau, bisbat de Vic. Segons aquest document, corresponia al senyor la meitat de totes les pedres que es trobessin.

“L'estri que fan servir per heure'l és una gran creu de fusta amb un bon pes de plom al centre, i una xarxa circular a cada extrem. Al mig i al plom s'hi lliga una llarga corda. Surten amb petits bots i amollen la creu; així que troben roca al fons, fan que la corda el porti cap als forats, introduint-hi una o dues potes.”

El sistema es mantingué, atès que el 1671 l'argenter de Vic Salvador Sararols tenia un arrendament per quatre anys atorgat per Joan Francesc de Bournonville com a procurador de la seva esposa Maria (Pladevall 1968).

Esteve de Corbera lloà la qualitat de les pedres pels volts de 1635:

Dizen Autores graves que [el Montseny] es muy abundante de minas de oro y plata: però estas no se ven. Tambien dizen que ay canteres de marmoles finisimos aunque ahora, no se saben, o no sirven. Lo que la experiencia nos muestra es la riqueza que tiene de piedras preciosas y señaladamente de topazios, y Ametistas excelentísimos en grandeza, fineza, y hermosura que se hallan cada dia en notables cantidades (Corbera ca.1635).

La documentació del comerciant vigatà Josep Puigrubí demostra que durant la segona meitat del XVII aquestes pedres eren conegudes i apreciades a Espanya i França i que el marquès de Tamarit en subministrava a la noblesa madrilenya. Que s'utilitzaven sobretot les de color morat, més habituals, però també les de color topazi i les blanques (transparents?). Els preus variaven molt, depenent de la mida i color, entre 10,5 i 495 rals d'ardits la dotzena (Passola 2002). Madurell (1069) ha documentat contractes d'arrendament de les mines i vendes de gemmes entre 1671 i 1682.

Willughby ens explica com localitzaven les pedres: traient la terra de les fissures de la roca i esmicolant-la amb les mans. Que les pedres eren de colors diversos: violades, blanques i grogues (falsos topazis), i que ocasionalment es presentaven en forma de geodes. I la forma de treballar-les: en matrius i amb pols d'esmeril i Tripoli, tal i com se solia fer amb el cristall de roca.

Ja al segle XVIII, és interessant la memòria de Flórez (1774) que ofereix informació directa del propietari, aleshores el comte d'Aranda. En aquell moment les pedres s'havien de buscar en galeria, de vegades usant la pólvora, fins a arribar al nivell freàtic, de vegades a unes 30 vares de profunditat; usaven el color groc de la roca com a guia; aleshores no se'n trobaven de grosses ni d'altre color que el violat. Pocs anys després, tant el *Discurso sobre la Agricultura* (1780) com la memòria llegida per Antoni Fivaller a l'Acadèmia de Ciències de Barcelona l'any 1787 parlen ja d'exhauriment i de costos superiors als beneficis (Iglésies 1964).

d) Els bufadors d'Olot. Encara que no es tracta pròpiament d'una producció mineral, els sortidors d'aire fresc de la regió volcànica eren un recurs lligat a la terra que la gent del país no s'estava d'aprofitar. A l'època, se'ls considerava com una de les meravelles naturals. Segons el pare Diago:

Defrente de la Ciudad de Aulot, la que baña el rio Fluvia, ay doze Fuentes de ayre, que de noche y de dia, en el invierno y verano, dan de si un dulce ayre, en el invierno caliente, y en el verano talmente fresco, que apenas se puede sufrir por poco tiempo que sea, de manera que los naturales de la tierra, meten en el verano en estas Cuevas sus flascos de agua, que la resfrían de tal manera, que se haze muy fria (Diago, ca.1605).

Willughbyvolguéveureund'aquestssortidorsd'aireque,abansdesaber-se'nl'origen,havien de donar lloc a erudits discursos durant el segle vinent (Iglésies 1963); recollí la creença popular

“De ditas montanyas y pedras de sal se fan, taulas, columnas, Crucificis, Imatges esculpidas molt graciosas: fansa saltiris, fruytas de varietat de colors, ossells, y animals ab varietat de colors que te dita sa. Fanse uns cayrons ò rajolas de sal: las quals se aportan y venen per tota Cathaluña: y lo servey de ditas rejoles es que quant algu esta malalt, y te fret de peus, o dolors de ventre, espalles ò altres parts del cos que provingan de fret...”

segons la qual era la circulació de l'aigua subterrània la causant del fenomen, i afirmà que tots els bufadors es trobaven a la dreta del Fluvià.

e) El salí de Cardona. Explotada des del paleolític, la muntanya de sal de Cardona fou esmentada al segle XVI en una obra històrica per Joan Margarit (1545) i per Bernardino Gómez Miedes (1579) en una erudita monografia sobre la sal. Pere Gil li dedicà pàgines senceres del seu manuscrit, detallant els usos que se'n feien:

De ditas montanyas y pedras de sal se fan, taulas, columnas, Crucificis, Imatges esculpidas molt graciosas: fansa saltiris, fruytas de varietat de colors, ossells, y animals ab varietat de colors que te dita sae. Fanse uns cayrons ò rajolas de sal: las quals se aportan y venen per tota Cathaluña: y lo servey de ditas rejoles es que quant algu esta malalt, y te fret de peus, o dolors de ventre, espalles ò altres parts del cos que provingan de fret: escalfan ditas rajolas, y ab draps de lli envolicadas las posan als peus ò part ques ha de escalfar; y fan dites rajoles dos effectes: lo primer es que per ser de sal retenen mes lo calor que no si fossen de fanc: lo segon es que perla virtud dela sal obra mes efficaument lo calor per remediar y corregir lo fret del malalt (Gil, ca.1600).

Segons Diago, les existències de sal no s'acabarien mai, perquè la muntanya no parava de créixer:

En la Ciudad de Cardona, que tiene titulo de Ducado, ay una montaña de Sal, que es muy sana y de diversos colores, por el refleso del Sol, y cavandose en ella [...] torna a naixer, lo cual es cosa muy clara, y lo que mas es, la montaña cresce tanto mas hazia lo alto, quanto mas Sal se saca de sus minas. El Duque saca mucho dinero desta montaña (Diago, ca.1605).

El viatger dóna compte de l'extracció manual de la sal i de la seva aplicació a la fabricació d'objectes d'artesanía, així com de l'aprofitament de la sal roja per a fer-ne escalfadors, i nota la presència de cristalls de guix entre aquest mineral. També informa del preu de la sal: deu rals (d'ardits?) per quintar.

f) Alabastre de Sarraí. Gil havia esmentat vagament unes explotacions d'alabastre en las montanyas junt à Montblanc, y Poblet, Diago en canvi es referí explícitament a la pedrera de Sarraí:

En la villa de Sarreal sácase alabastro que trasluze, del qual se hazen ventanas para rezebir la lumbre y estorvar el viento, lo qual es señal de aquellas piedras speculares, de las quales, dize Plinio que abunda la España Citerior (Diago, ca.1605).

Segons Ortí 2005, tot i que aquestes pedreres s'explotaven des del segle XIV no fou fins als segles XVI i XVII que es té constància de la presència a la contrada d'escultors i pedrapiquers que treballaven per a les esglésies de Tarragona, Poblet i València. La mateixa autora ha documentat dos encàrrecs per a Poblet de 1662; però el silenci de Willughby, que va fer nit a Sarraí, sembla indicar que no hi havia activitat quan hi va passar; cosa que suggereix que les explotacions no eren permanents, sinó que tan sols s'activaven per encàrrec.

g) Alum i vidriol de Poblet. Segons Pere Gil, aquestes substàncies eren explotades a Poblet i a prop de Tortosa; afirmació que recollí i publicà Diago:

Vidriol y Caparros es un mateyx mineral, encara que tinga dos noms: sols es la diferencia; que lo vidriol es mes vert, y es mes fi, pur, y de major virtud, efecte y profit [...] De Vidriol i Caparros y ha minas en molts parts [...] especialment, en las montanyas cerca de Tortosa y en las montanyas cerca de Poblet. Y estas [...] no ha molt que se son començadas: y en finísim vidriol y caparros loque de dites parts en dites mines se trau. Y se guanya molt en treballar en ditas minas y beneficiar dit mineral. [...] De Alum y ha minas en Cathaluña, en las ditas montanyas junt à Tortosa y junt à Poblet, y en prou abundancia. Si be es veritat, que los mes Alums que los Droguers, Tintorers, y altres Artistas y oficiales usan en Cathaluña; venen de Castella ò del altres parts (Gil, ca.1600).

Tot i que Willughby passà per Poblet, no fa esment d'aquestes explotacions en el seu dietari; senyal que les extraccions devien ésser esporàdiques i a petita escala.

h) Mines de galena de Falset-Bellmunt. Explotades ja en l'antiguitat, d'aquestes mines se n'obtingué plata entre 1344 i 1387 per iniciativa del comte Pere de Prades. Entre mitjan segle XVI i mitjan segle XVIII estigueren arrendades a la família Sentís i posteriorment passaren a l'Estat. Segons Abella 2008, la galena es triturava en molins de sang i s'emprava en part en la fabricació de la ceràmica de reflex metàl·lic que es feia a Reus; la resta s'exportava a Manisses per la via de l'Ebre. Aquest, segons Gil, era l'ús exclusiu del cofoll (galena) a començaments de segle:

Coffoll propiament no es metall, sino una cosa casi media entre metall y terra, y aixi es mineral different dels altres [...] lo lloch ahont se cull mes coffoll es en Falset; allí molts camps son minas de coffoll: y guanyan los habitants de aquella terra be son jornal en cullirlo. Del coffoll beneficiantlo se podria

“Aguetas que tenen color mesclat de vias, blancas, rojas y negras, molt finas y agraciadas, se troban en las montanyas de Tevissa: y altres llochs de Cathaluña.”

traurer plom; pero com se faria molt gasto, y se posarian moltas mans, en traurer lo plom del coffoll per lo qual vindria lo plom a ser molt car: per esta causa en Cathaluña apenas se trau plom del coffoll; perço lo Coffoll se deya en lo ser que te de tal mineral, y propi y universal us y servei del Coffoll en Cathaluña es per a envernissar los

Ollers les olles, gerres, canters y altra obra semblant de terra, y ayxi lo vernís de que usan los ollers se fa del coffoll [...] lo plom se aporta de Inglaterra, França, o Italia (Gil, ca.1600).

Les coses havien canviat quan hi passà Willughby, 64 anys després. Sense abandonar la producció de vernís, ara fonien el mineral tal com sortia de la mina per obtenir-ne plom. No tenien necessitat de moldre'l perquè era galena pura, atès el seu rendiment en plom: unes quatre parts de cada cinc. El seu testimoni s'adiu amb el del notari Bernard Josep Llobet que, en fer inventari de la documentació comtal el 1667, esmenta l'explotació del plom (Abella 2008). També ens informa el viatger del preu del mineral: 40 rals d'ardits el quintar de 48,8 kg, així com de la direcció est-oest dels filons.

i) Àgates de Tivissa. Tan Gil com Diago es refereixen a aquest mineral, tot i que el segon prefereix anomenar-les cornalines:

Aguetas que tenen color mesclat de vias, blancas, rojas y negras, molt finas y agraciadas, se troban en las montanyas de Tevissa: y altres llochs de Cathaluña (Gil, ca.1600).

...

En la comarca de Tivisa ay grande cantidad de piedra Cornerina, que representa la blancura de la uña del hombre, con algunas venas que imitan la color de Iaspe y piedra sarda (Diago, ca.1605).

També Corbera hi va fer referència, amb el nom d'ónix:

Tambien me han referido personas curiosas que en el termino de Tiviça se hallan algunas piedras matizadas de vinas de varios colores muy mundidos que imitan al Iaspe, y en latín se llaman Gemma Onis. (Corbera ca.1635).

El viatger passà per aquesta localitat, però res no diu d'aquesta roca ornamental, de la que no hem trobat altres referències i que probablement mai no va ser objecte d'explotació industrial.

j) Pedreres de marbre de Tortosa. L'anomenat jaspi o brocatell de Tortosa (*brocatello di Spagna* per als italians) és una calcària marmòria d'edat aptiana, tectonitzada per un joc de falles, encimentada per una pasta dolomítica de color vermell (òxids de ferro) i amb esclatxes reblertes de carbonats blancs. S'explotava al Barranc de la Llet, a tres quarts d'hora de la ciutat, en dues pedreres conegudes amb els noms de la Cinta i els Valencians, i en una tercera a prop de l'ermita de la Petja (Muñoz, 2005).

Es coneixen obres d'època romana fetes d'aquesta pedra, però fou als segles XVI i XVII quan les pedreres treballaren a ple rendiment per encàrrec dels constructors de palaus i esglésies. L'any 1598 es promulgaren unes ordenances municipals; el 1635 s'aprovà una imposició del 5% (Muñoz i Rovira 1997). Diu l'autor del *Discurso sobre la agricultura* (1780) que en algun moment el dret al lliure comerç que tenien els veïns sobre aquest recurs es va suspendre per ordre del director de la Real Fàbrica del Palacio i ja no es va recuperar.

El canonge Despuig és potser el primer que hi va fer referència escrita, corrent l'any 1557, en el quart dels seus col·loquis:

Lo gaspi és de assí mateix, que lo y ha estremadísim de bo y n'i ha tant con volen, que lo de les columnes de l'hort de la Diputació de Barcelona de ací el tragueren... és molt costós de acursar (Despuig, ca.1557, p. 136).

Segons el pare Diago s'extreia pedra de colors diversos: *vermeja, verde, blanca, y oscura*. La descripció de Pere Gil, feta quatre anys abans, era força més eloqüent i ajustada:

Pero mes excellent Jaspe se talla y trau deles montanyes junt a Tortosa; loqual jaspe se nomena brocatello: porque te ayguas onas y llavors a modo de Brocatello. De aquest Jaspe se sonfetas moltas columnas y pessos señaladas y una taula, y altres coses que estan enla casa dela Diputacio de Barcelona: y en dita Capella de don Antonio [Agustín, de la catedral de Tarragona]. De aquest jaspi se fan aras portalis per a altars molt excellents y agraciadas, que las aportan a moltas parts de Cathaluña, y España, y Italia (Gil, ca.1600).

Les fonts de Willughby

Si comparem les localitats visitades per Willughby amb les descripcions existents a l'època, manuscrites o publicades, veiem que qualsevol d'elles podria haver estat la font d'informació que el viatger va utilitzar per tal de preparar el seu recorregut mineralògic per Catalunya:

Jaciments		Obres			
Localitat	Substància	1	2	3	4
Cadaqués	Corall	X	X	X	X
Cap de Creus	Mica	-	-	-	-
Olot	Aire	-	X	-	X
St. Segimon	Quars	X	X	X	X
Cardona	Sal	X	X	X	X
Sarral*	Alabastre	-	X	X	X
Poblet*	Alum, vidriol	X	X	X	X
Falset	Galena	X	X	X	X
Tivissa*	Àgata	X	X	X	X
Tortosa	Marbre	X	X	X	X

Jaciments citats abans de 1664. 1: Gil ca.1600 (mss); 2: Diago ca.1605; 3: Corbera, ca.1635 (mss); 4: Blaeu 1640 (L'asterisc indica aquells jaciments als quals el viatger no va fer referència, malgrat que hi va passar ben a prop).

Conclusions

El viatger observà sobre el terreny els jaciments d'ametistes del Montseny, el salí de Cardona i les pedreres de marbre brocatell de Tortosa, a més dels bufadors d'Olot. També s'informà del sistema d'extracció de corall a Cadaqués i de les explotacions de galena properes a Falset.

A més dels preus de les produccions minerals, obtingué informació sobre les direccions de les mineralitzacions, les que tant al Montseny com a Falset i Tortosa estaven preferentment orientades d'est a oest.

L'itinerari es va planificar sobre la base de la descripció geogràfica de Catalunya del Pare Francesc Diago, publicada per primer cop el 1605 i inclosa en les nombroses edicions dels grans atles geogràfics del segle; la qual esmenta la pràctica totalitat dels afloraments visitats per Willughby.

El fet que el viatger passés en silenci per altres localitats citades com a mineres en els atles (Sarral, Poblet i Tivissa) sembla indicar que hi va passar intencionadament però que no hi va observar ni obtenir cap notícia d'activitat.

El dietari del viatge, publicat pòstumament per John Ray, aporta, malgrat la brevetat de les descripcions, valuoses dades per al coneixement de la indústria minera catalana de l'època; no obstant això, aquest important document ha passat inadvertit fins no fa gaires anys.

Referències

- Abella i Creus, J., 2008. *Minerals i mines de la conca de Bellmunt del Priorat*. Sabadell, Fons Mineralògic de Catalunya.
- Bach, A., 1992. *Història de Cardona*. Barcelona, Curial, 'Documents de Cultura' núm. 20.
- Blaeu, G. & J., 1640. *Theatrum Orbis Terrarum sive Atlas Novus, pars secunda*. Amsterdam, I. & C. Blaeu.
- Clarasó, T., 1737. *Punto académico. Singularidades de la historia natural del Principado de Cataluña* (Mss.) Transcripció dins: Iglésies, 1963.
- Corbera, E. [ca.1635]. *Catalvña illvstrada contiene sv descripcion en comun, y particular con las poblaciones, dominios y successos, desde el principio del mundo asta que por el valor de su nobleça fue libre de la oppresion sarracena*. Nàpols, A. Gramiñani, 1678.
- Denham, J. F., 1843. "Memoir of Francis Willughby". *Naturalists's library*, 16: 17-146.
- Derham, W. (ed.), 1718. *Philosophical Letters between the Late Learned Mr. Ray and several of his Ingenious Correspondents, Natives and Foireigners. To which are added those of Francis Willughby Esq.* Londres, W. & J. Innis.
- Despuig, C., ca.1557. *Los colloquis de la insigne ciutat de Tortosa* (E. Duran ed.), Curial, Bibl. Torres Amat, 12, 1981.
- Diago, F. [ca.1605]. 'Descriptio Cataloniae, Dominorum eiusdem principatus deputatorum iussu conscripta'. Supl. al *Theatrum Orbis Terrarum Abr. Ortelii Tabulis Aliquot novis vitaq. Auctoris illustratum*, ed. ultima. Anvers, I. B. Vrints (1603), fols 20** i 20***.
- Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Cataluña* (1780). (E. Lluch ed.). Altafulla, col. 'Clàssics del pensament econòmic català', núm. 11.
- Flòrez, E., 1774. 'Noticia del monte de las Amatistas'. Dins: *España Sagrada*, 28: 17-19. Madrid, A. de Sancha.
- Gil, P., [ca.1600]. *Libre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural, ço es de cosas naturals de Cathaluña*. Dins: Iglésies, 1949.
- Gómez Miedes, B., 1572. *Comentariorum de sale libri quattuor*. València, P. Huete. Se'n publicà una segona edició (*libri quinque*, 2579). N'hi ha una traducció crítica recent, a cura de S. I. Ramos Maldonado (ed. Laberinto, 3 vols, 2003).
- Grau, R., i Puig, R., 1993. *El corall a la costa de l'Empordà* (Begur, ss. XVIII-XIX). Barcelona, R. Dalmau, col. 'Episodis de la història', núm. 298.
- Iglésies, J., 1949. Pere Gil, S. I (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya. *Quaderns de Geografia*. N'hi ha una 2ª ed. (Institut d'Estudis Catalans, 2002).
- Iglésies, J., 1963. *Singularidades de la historia natural del Principado de Cataluña*. Barcelona, Fund. J. Massot i Palmés.

Iglésies, J., 1964. "Una memòria setcentista sobre les ametistes del Montseny". *Muntanya*, 94: 249-256.

Lleonart, J., & Camarasa, J. M., 1987. *La pesca a Catalunya el 1772 segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera*. Diputació de Barcelona.

Madurell, J. M., 1969. Pedres ametistes del Montseny". *Ausa* 63: 144-147.

Madurell, J. M., 1981. "L'almadrava de Tossa i la pesca del coral al comtat d'Empúries i a la Selva de Mar". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25(2): 29-62.

Marca, P. de, 1688. *Marca hispanica, sive Limes hispanicvs: hoc est geographica & historica descriptio Cataloniae, ruscinonis & circumjacentium populorum*. París, F. Muguet. Versió catalana per J. Icart: *Marca hispànica o País de la frontera hispànica*. Barcelona, J. Sala, 1965.

Marcillo, M., 1685. *Crisi de Catalvña hecha por las naciones estrangeras*. Barcelona, Mathevat.

Margarit, J., 1545. *Paralipomenon Hispaniae*. Granada.

Martí, I., 1995. "La pesca del corall a la Costa brava". *Revista d'Etnologia de Catalunya* 6: 143-145.

Moliné i Braseés, E., 1909. "La descripció de Catalunya del P. Diago". *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 9(33): 16-27.

Muñoz, J. H., 2005. "Sobre la indústria del jaspi de Tortosa durant els segles xvi i xvii". *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 23: 193-210.

Muñoz, J. H., i Rovira, S. J., 1997. "La indústria del jaspi de Tortosa a l'edat moderna". *Nous colloquis*, 1: 33-55.

Ortí Iglesias, M., 2005. "Introducció històrica a l'alabastre de Sarral (Tarragona)". *El Baluard*, 3: 159-199. Versió castellana: "El alabastro en la edad media y la edad moderna. El caso de Sarral (Tarragona)", *De Re Metallica*, 7: 45-61.

Passola, J. M., 2002: "Les ametistes del Montseny en el memorial Josep Puiggarí (1851-1680)". *Monografies del Montseny*, 17, p. 133.

Pladevall, A., 1968. "Les ametistes del Montseny". Barcelona, ed. Montblanc-Martín. També a: *Monografies del Montseny*, 1: 77-92 (1986).

Plujà, A., 2003. *El corall a Catalunya*. <http://www.marenostrum.org>

Prat, E., Serna, E., i Vila., P. (eds.), 2006. *Les ordinacions de la pesquera de Cadaqués* (s. XVI-XVIII). Palamós, fund. Promediterrània.

Pujol, M., 2006. "Peix, ormeigs i barques durant l'Edat Moderna, en el marc del Llibre d'ordinacions de la pesquera de Cadaqués". Dins: E. Prat, E. Serna i P. Vila, p. 71-101.

Ray, J., 1673. *Observations Topographical, Moral, & Physiological made in a Journey through part of the Low Countries, Germany, Italy and France, with a Catalog of plants not native of England, whereunto is added a brief Account of Francis Willughby Esq; his Voyage through a great part of Spain*. Londres, J. Martyn. N'hi ha una 2a ed. (Londres, J. Wolthoeetal, 1738)

Salvador i Riera, J., 1772. "Réponse aux mémoires qu'on á envoyé à Barcelone a Jean Salvador Apoticaire". Dins Lleonart i Camarasa, p. 107-120.

Skippon, Ph., 1732. "An account of a Journey made thro' part of the Low Countries, Germany, Italy and France". Dins: A. i J. Churchill (eds). *A collection of voyages and travels*, vol. 6, p. 359-736.

Turon, J., 1992. *La indústria del corall a Catalunya*. Tesi UAB.

Vilà i Valentí, J., 1994. "Una visió geogràfica de Catalunya, ara fa quatre-cents anys". *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 53(918): 119-168.

Vilar, P., 1961. "Une traduction française de la 'Catalonia Descriptio Nova' du Père Diago, annexe à la carte de Vrints (Anvers, 1605)". In: *Miscel.lània Fontserè*. Barcelona, ed. G. Gili, pp. 451-459.

White, G., 1789. *The natural history and Antiquities of Selborne, in the county of Southampton*. Londres, B. White and Son.

Willughby, F., 1673: "A Relation of a Voyage made through a great part of Spain". In: Ray, 1673, pp. 466-499.

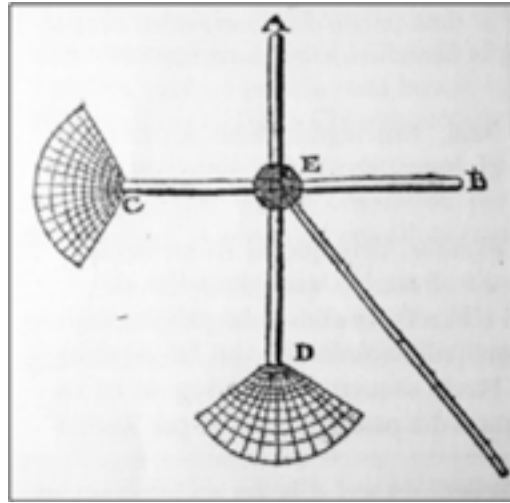
Zamora, F. de 1790. "Onceava salida: Viaje al Ampurdán". In: R. Boixareu, ed., 1973: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, p. 289-296. Barcelona, Curial, 'Documents de Cultura', núm. 3.

Dietari del viatge per Catalunya¹

31 d'agost de 1664. Vàrem deixar Banyuls, al comtat del Rosselló, la darrera de les més remotes localitats que pertanyen als francesos, i a cosa de tres quarts de llegua de distància arribàrem a un monòlit erigit com a límit entre França i Espanya.² Després de moltes hores de cavalcar entre muntanyes desèrtiques per una carretera molt dolenta, arribàrem a Llançà, primera vila del país del Rei d'Espanya. En totes aquelles muntanyes hi creix el romani, l'argelaga i dues menes d'*Agnus castus*: una de flor rosada i una altra de flor blava.³ De Llançà anàrem aquell mateix dia fins a Cadaqués,⁴ a 5 llegues o 20 milles angleses de Banyuls. En aquestes muntanyes hi no trobàrem cap rierol; amb prou feines aigua.

1 de setembre. Ens hauria agradat veure com pescaven el corall⁵, però un temps ventós ens ho va impedir. La mar ha d'estar molt calmada i plana; altrament no el poden pescar. Creix per avall sota els forats de la roca i no per amunt com els arbres, segons ens digueren els bussos. Més aviat em penso que creix indistintament per amunt o per avall, segons la situació de les roques. L'estri que fan servir per heurè'l és una gran creu de fusta (ABCD) amb un bon pes de plom al centre (E) i una xarxa circular a cada extrem.⁶

Al mig i al plom s'hi lliga una corda llarga. Surten amb petits bots i amollen la creu; així que troben roca al fons, fan que la corda la porti cap als forats, introduint-hi una o dues potes. Si hi ha corall, s'enreda en les xarxes, que el trenquen i el recuperen. El color natural del corall, quan viu i creix en les roques, és d'un rosa clar però, si se'n frega l'escorça (que equival al suro dels arbres), apareix el color vermell. El corall que es mor o es trenca de les roques perd l'escorça rosada i es torna vermell, encara que de vegades fa una patina verdosa.

¹ Extret i traduït de la relació del viatge publicada per John Ray l'any 1673.

² Feia escassament quatre anys que el tractat dels Pirineus signat entre els reis de França i Espanya havia separat el Rosselló de Catalunya (1/06/1660).

³ Aloc (*Vitex agnus-castus*), arbust de la família de les verbenàcies. A ple estiu fa flors liloses o blavoses al capdamunt de les branques; antigament s'emprava en farmàcia.

⁴ *Cau de Creux* a l'original. En la carta a Ray, escriu Willughby *Capo de Creux*.

⁵ Pesca tradicional en aquesta costa, documentada des del segle XIII. Consta en les ordinacions de Cadaqués de 1578. El senyor d'Empúries n'arrendava els drets a canvi d'una contraprestació en metàl·lic o en espècie, que podia ser un tant alçat o un percentatge sobre el valor de la captura.

⁶ El disseny de la corallera es mantingué gairebé invariable fins al segle XIX, canviant únicament les mides. Segons Martí (1995) era un estri de maneig difícil i pesat; sortien a pescar corall amb uns llaguts petits que arboraven una vela llatina, amb una tripulació que solia ésser de quatre homes i un noi.

Diuen que triga mig segle a desenvolupar-se del tot, però suposo que es tracta d'una conjectura sense base. De vegades, molt rarament, en troben branques de 3 o 4 lliures de pes. Arrela, creix lentament, menjat pels cucs i ple de forats com la fusta,⁷ i es mor. Tots afirmen, contra la tradició dels antics (*Mollis fuit herba sub undis*), que és dur i no tou com es fa sota l'aigua. Crec que l'escorça exterior pot ser tova i que es desprèn amb facilitat, cosa que podria haver donat peu a la falla. Ens informaren que una peça de corall amb l'escorça rosada i molla és com si acabés de sortir de l'aigua. El millor corall en brut, tal com es troba, val una pistola la lliura, o dues o tres peces de vuit; polit i acabat en boles, braçalets, etc., es ven a Marsella a 30, 40 i fins i tot a 60 sous (altres tants penics) l'unça.⁸ També troben corall blanc, però poques vegades.

A prop de Cadaqués, a les muntanyes, hi troben un tipus de *selenita* que es pot tallar o exfoliar en làmines molt primes, com el vidre de Moscòvia corrent.⁹

A la platja hi arriben cloïsses¹⁰ de diversos tipus i magnituds, i altres closques semblants més petites que anomenen *Porcellanes*. Aquestes les posen en suc de llimona o taronja i les deixen tota una nit en una ampolla oberta. La rosada barrejada amb l'àcid dissol les porcellanes; usen aquest licor com a cosmètic.

Pesquen a Cadaqués igual que a Nàpols: penjant una torxa o altra mena de llum a l'extrem del bot, cosa que atrau el peix a la xarxa.¹¹

Aquell dia passàrem per Roses, plaça forta; per Castelló i Vila-Sacra, i paràrem a Figueres.

2 de setembre. Passàrem per Crespià, Besalú, Argelaguer, Sant Ja[ume de Llierca], i paràrem a Castellfollit, 5 llegües. Per tot el camí vàrem observar abundor de magraners. Castellfollit és una petita plaça forta.

3 de setembre. Passàrem per Olot, on vàrem veure un *bufador* dels que hi ha en aquesta ciutat. És un forat o cova d'on contínuament en surt aire fresc. En una caseta que construeixen a sobre hi desen ampolles de vi, fruites, etc. El vi s'hi refreda com si hagués estat en gel o neu. Diuen que aquests *espiracles* els produeixen els corrents i salts de l'aigua, cosa gens inversemblant.¹² Tots ells es troben a la banda esquerra del riu, anant en direcció a Vic; no n'hi ha cap a mà dreta¹³. Aquell dia passàrem també per Roda i vàrem parar a Vic, 7 llegües.

⁷ A l'època es classificava el corall entre els vegetals.

⁸ A Catalunya els comptes es portaven d'acord amb l'antic sistema monetari carolingi, vigent encara a França i, no cal dir-ho, a Anglaterra (1 lliura = 20 sous o xilings; 1 sou o xiling = 12 diners o penics; el viatger equipara el valor del sou [de França?] al del penic *sterling*). Era un sistema purament nominal o imaginari; les peces corrents eren de plata (rals) i d'or (dobles). La pistola o dobla, moneda d'or de dos escuts o corones, valia 110 sous en moneda corrent. Els rals de vuit (moneda castellana) equivalien a 27,5 sous catalans. L'unça (mesura de pes) era, en joieria, la vuitena part del marc: 33,54 grams.

⁹ En efecte, es troben grans plaques de moscovita o mica blanca en els afloraments de pegmatita del Cap de Creus. Evidentment, no es tracta de selenita (sulfat de calci cristallitzat) com creu el viatger.

¹⁰ *Conchae veneree* a l'original.

¹¹ Pesca a l'encesa: art tradicional consistent en atraure peixos a les xarxes, de nit, mitjançant un llum encès a bord.

¹² Al segle XVII, els bufadors olotins, fonts o sortidors d'aire, eren contemplats com una meravella natural. Durant el segle XVIII es varen proposar diverses teories per explicar l'origen d'aquest fenomen, però la seva veritable naturalesa (l'ascens de l'aire superficial escalfat que fa sortir l'aire fred de les cavitats) no es va aclarir fins ben entrat el XIX.

¹³ De bufadors n'hi ha a ambdós costats del riu; ho observà Clarasó en el seu manuscrit de 1737: *esta Villa tiene por delante una Montaña llamada Batet, assi al Levante respeto de otra, assi al Poniente passa por medio de estas montañas el Rio Fluviá y bien es verdad que â media hora, por la parte de poniente se encuentran algunos [sopladores] però pocos, y mas remisos que los de la Villa, y tirando así a Levante al pie, y circuito de dicho monte donde se hallan abundantes*. És clar que també diu que se'ls buscava foradant la terra; ens queda, doncs, la incògnita de si els de la riba esquerra ja es coneixien quan hi passà Willughby, o bé si es descobriren entre 1664 i 1737.

4 de setembre. Anàrem al turó de Sant Segimont, on s'hi troben ametistes o pedres violades, a dues llegendes de Vic¹⁴. Al cim hi ha l'ermita on el sant rei borgonyó hi va fer penitència. Les ametistes es troben a la part baixa del turó. L'amo de la terra és el vescomte Jaume¹⁵: qui obre mina li ha de pagar una pistola i mitja al mes. Troben les pedres seguint una veta de terra vermellosa o negra, o bé una franja amb els mateixos colors a la roca. Són hexagonals i piramidades com el cristall [de roca]. N'hi ha de tres menes: les millors són les negreses o de color violaci fosc; n'hi ha que gairebé són blanques i algunes, molt rares, es troben tintades de groc¹⁶. De vegades en troben una munió d'aderides a la roca, com els *diamants de Bristol*¹⁷, però aquestes no són bones: les millors es troben soltes en les esclotxes de la roca, enmig d'una terra crassa de color groguenc o vermellós. Extreuen aquesta terra amb uns ganivets estrets i llargs que entaforen a les esclotxes, i l'esmicolen amb els dits per tal de palpar-hi les pedres. Aquestes són muntades i polides sobre pesades matris, tal i com es fa amb el cristall. D'antuvi fan servir pols d'esmeril i després Trípoli. Pel camí que porta al turó vàrem veure abundància d'*Arbutus*¹⁸ i de *Rhus coriaria* anomenat *Rhondo*¹⁹. En aquest país no fan servir escorça d'alzina per adobar la pell, tal com fem nosaltres, sinó fulles i branques d'aquest arbust, que primer magolen amb una mola vertical i després infusionen en aigua; amb la barreja escalfada maceren les pells durant 3 o 4 dies. En aquestes muntanyes també s'hi troben maragdes, or i altres classes de minerals i pedres, però no paga la pena buscar-les²⁰. Es troben topazis en un llac anomenat de Sils, no gaire lluny de Santa Coloma prop de Girona. Els troben a la vora del llac²¹.

5 de setembre. A Vic hi ha una gran plaça del mercadal i una església conventual que diuen que va ser construïda per Carlemany després d'expulsar els sarraïns de Catalunya²². Aquella nit ens allotjàrem a Moia després de viatjar tan sols 3 llegües.

6 de setembre. Cavalcàrem a la vista de Montserrat, amb la carena formada per roques, talment les dents d'una serra, d'aquí li ve el nom. Hi ha una capella de la Mare de Déu que és lloc de gran devoció. Aquella nit ens allotjàrem a Casa de la Pobla, un hostal aïllat, 5 llegües.

7 de setembre. Arribàrem a Cardona, 2 llegües. Per tot el camí les roques i pedres eren plenes de forats circulars anàlegs als de les pedres d'Ancona on s'hi refugien els *Pholades*; no hi ha dubte que aquests forats els va fer algun animal abans que les pedres s'endurissin.²³

¹⁴ *St. Sigimont*, a l'original. El quars cristallitzat de la rodalia de Sant Segimon, especialment el de color violat, s'explotà durant els segles XVII i XVIII per concessió del senyor del lloc. De la mina passava als lapidaris de Vic, encarregats de transformar-lo en anells i altres joies. A finals del XVIII l'exploració, que s'havia de fer en interior, deixà de ser rendible.

¹⁵ En aquella època el senyor de la terra era el vescomte de Joch; més endavant ho fou el marquès de Rupit (Pladevall, 1968) i a mitjan segle XVIII aquesta família es va fondre amb la dels comtes d'Aranda.

¹⁶ També anomenades *falsos topazis*.

¹⁷ Els *diamants de Bristol* (en realitat, cristall de roca) es troben a l'interior de geodes de quars que reemplacen nòduls d'anhidrita en el Trias d'aquell districte; s'usen per a fer ornaments, vasos, etc. També se'ls anomena *Bristowes*, *Cornish diamonds* o *Iris diamonds*. (M. E. Tucker 1976, en *Geological Magazine*, 113(6): 569-574).

¹⁸ Cirerer d'arbós (*Arbutus unedo*), espècie de la família de les ericàcies.

¹⁹ Sumac (*Rhus coriaria*), espècie de la família de les anacardàcies que s'havia arribat a cultivar per la indústria de la pell.

²⁰ D'or se n'havia tret dels al·luvions de la Tordera, segons Pere Gil; en canvi de maragdes mai se n'ha trobat cap a Catalunya, que sapiguem.

²¹ Clarasó, que va basar el seu manuscrit de 1737 en la col·lecció dels Salvadors, insisteix en aquestes troballes de 'topazis', sens dubte de quars: *Chrisolitus ô topazios se encuentran junto a la Villa de Sta. Coloma de Farnés...y tambien en las cercanias del Estanque de Sils*. Recentment, s'han descobert bons exemplars d'ametistes a Sils, Riudarenes i Maçanet de la Selva, en ocasió de les obres de l'AVE.

²² Per bé que hi ha notícies d'un conjunt episcopal pre-romànic des de l'any 881, la catedral romànica que va veure el viatge (de la que es conserva el campanar) és del 1038.

²³ El viatger podria fer referència a l'erosió diferencial a favor de les marques de pas d'animals o d'arrels de plantes (*burrows*), estructures gairebé contemporànies de la sedimentació de les sorres d'origen fluvial; observació que demostraria notable perspicàcia.

8 de setembre. Vàrem veure la muntanya de sal, on hi havia tres funcionaris: un per a pesar la sal, un altre per a cobrar-la i el tercer per a passar comptes.²⁴ La renda d'aquest salí puja a unes 30.000 peces de vuit anuals.²⁵ Per quintar (104 lliures), en paguen deu rals de dos sous cadascun.²⁶ La sal és dura i transparent com el cristall, i un cop molta és blanca com la neu. La treuen amb pics i destrals, i en fan rosaris, capsos, etc.²⁷ Diuen que no s'acaba mai i que arriba al centre de la terra. A prop del lloc on treballen hi ha dues coves en la sal; en una d'elles ningú no hi gosa arribar fins al fons.

No gaire lluny hi ha una altra muntanya de sal on la sal s'adhereix a les roques, i està en gran part tintada de vermell. D'aquesta sal roja en fan grans plaques com a teules, que diuen *rajoles*; les escalfen a la vora del foc, sense posar-les-hi directament, i les fan servir per a alleujar el dolor, enfortir el ventre, tenir els peus calents, etc. Ben escalfades per ambdós costats mantenen l'escalfor 24 hores. Entre aquesta sal roja hi ha una classe de selenita (pedra que alguns anomenen *isin-glass*,²⁹ i els italians *gesso*, del llatí *gypsum*, que vol dir *chalk*, perquè quan es crema es torna calç blanca),³⁰ que fa paral·lelepípedes romboïdals.³¹ D'aquesta classe de pedres se'n troben en diversos llocs del nostre país. Al voltant d'aquestes muntanyes de sal hi creix gran quantitat de *Halimus*³² i *Limonium*³³.

Cardona és un ducat que té tres o quatre viles, a més de la ciutat.³⁴ El Duc és un dels *Grandes* més rics d'Espanya: té 3 ducats, 4 marquesats, 2 comtats, etc. Viu gairebé sempre a Madrid, però cada tres anys envia un governador. El nom d'aquesta família és Folc.³⁵ El rei d'Espanya no hi té res a fer, en aquesta ciutat, i el Duc no hi imposa taxes, tan sols es reserva el delme del blat, del vi, etc.³⁶ Hi ha un consell de 36 que cada any es renova; aquells que n'han format part han d'esperar tres anys abans de tornar a ésser elegits altre cop. La darrera cosa que fa el consell és escollir-ne un de nou per a l'any següent. El nou consell es divideix

²⁴ Funcionaris de la casa ducal.

²⁵ Al canvi de 27,5 sous la peça de vuit serien 41.250 lliures. Una xifra molt superior a les calculades per Bach (1992) per als anys 1646 i 1708 (18.000 i 11.000 lliures, respectivament).

²⁶ Rals d'ardits. Atès que aquesta moneda tenia un 75% de premi sobre els rals de plata castellans, es cotitzaven a 3,5 sous, cosa que dóna un preu unitari de 35 sous per quintar; xifra molt semblant a la calculada per Bach (1992): 34 sous de mitjana.

²⁷ Ja Gómez Miedes, i després tots els autors siscentistes esmenten la peculiaritat de tornar-se la sal blanca i la fabricació d'objectes d'artesanía.

²⁹ Els diccionaris tradueixen aquest terme pels de *mica* i *gelatina*; és evident que cap dels dos no resulta apropiat aquí.

³⁰ La *selenita* és una varietat cristal·lina, transparent i exfoliable del *guix* (sulfat de calci dihidratat). El *chalk*, en canvi, és un carbonat de calci poc consistent.

³¹ *Lozenge*, a l'original; en heràldica aquest terme designa la forma del diamant.

³² Salat, o salat blanc (*Atriplex halimus*), quenopodiàcia arbustiva que creix als sòls salats.

³³ *Limonium*, gènere de plumbaginàcies propi d'indrets àrids o salins.

³⁴ En realitat, els Cardona tenien jurisdicció civil i/o criminal, sobre 70 nuclis habitats (dels quals 53 tenien consideració de pobles), repartits en tres batllies: Cardona, Sant Llorenç de Morunys i Solsona (F. de Zamora, 1788: "Octava salida: Viaje al Valle de Arán y Cardona". Dins: R. Boixareu (ed.), 1973: *Diario de los Viajes de Francisco de Zamora*. Barcelona, Curial, pp. 117-267).

³⁵ Lluís Ramon Folc [1608-1670] heretà de son pare el ducat de Cardona i de Sogorb, els comtats d'Empúries i de Prades, el marquesat del Pallars i el vescomtat de Vilamur. La seva primera muller, Mariana de Sandoval y Rojas, li aportà els marquesats de Dénia, Villamizar i Cea, el ducat de Lerma i els comtats d'Ampúdia, Sta. Gadea y Buendía. Aquest Folc fou el darrer que portà el cognom: l'hereu Joaquim va morir molt jove i la seva néta Caterina es va casar amb Juan Francisco de la Cerda, duc de Medinaceli (Bach 1992).

³⁶ Segons un capbreu de 17/05/1683, del gra i les olives se'n treia l'onzena part; de la verema la dinovena, a més el pagès abonava 1 càrrega si la collita no baixava de 14, mitja entre 7 i 13, i si no arribava a 7, quedava el ròssec per a la propera collita. El cànem, llegum i hortalisses n'estaven exemptes per un privilegi de 1404 (Bach, 1992).

en quatre parts desiguals, a criteri de l'antic; es posen els noms en 4 capsos, de cadascuna de les quals un xiquet n'extreu un per a ser cònsol. El que surt de la tercera capsa és el tercer cònsol, i així successivament.³⁷ A prop de la ciutat hi ha un castell, i en aquest una torre que se suposa construïda per Carlemany.³⁸ El Duc presta jurament davant els cònsols, en el qual hi ha una clàusula que l'obliga a residir en el castell, cosa que mai no es compleix.

9 de setembre. Vàrem passar per Calaf i paràrem en un hostal aïllat, una llegua i mitja més endavant, a quatre i mitja de Cardona.

10 de setembre. Travessàrem Santa Coloma, Rocafort, i paràrem a Sarraí, cinc llegües i mitja.

11 de setembre. Passàrem per Poblet, cèlebre monestir antic, a cosa de dues llegües de Sarraí. En l'església hi ha nombrosos monuments. Ens digueren que hi estaven enterrats 13 reines i 7 reis.³⁹ Després passàrem per Prades i vàrem fer nit a Cornudella, 5 llegües. Arreu de Catalunya diuen que una llegua són dues hores, i compten que 4 llegües catalanes equivalen a 6 franceses. Vàrem sentir a dir que a Prades també s'hi trobaven ametistes.

12 de setembre. Passàrem per Falset, a dues llegües de Cornudella, on hi ha nombroses mines de plom. El mineral és molt ric i el fonen tal com surt de la mina, sense moldre'l. El venen a 40 rals d'ardits el quintar. Cada quintar fa 122 lliures:⁴⁰ cinc quintars de mena donen generalment quatre quintars de plom.⁴¹ Aquesta vila i les mines properes pertanyen al Duc de Cardona.⁴² Ens digueren que la veta de metall va sempre d'est a oest. La mena de més qualitat la molen, i en fan vernís per a vidrar plats i olles, estenent la pols per sobre de les peces. Aquella nit paràrem a Tivissa, quatre llegües.

13 de setembre. Passàrem per Benifallet i Tivenys; ens allotjàrem a Tortosa, 6 llegües. Per tot el camí vàrem veure gran quantitat de *Palma humilis hispànica non spinosa*.⁴³ El fruit creix en raïms exempts com les baies d'*Arum*, i no és gaire més gros. Els que havien madurat tenien un color vermellós, la figura oblonga, i hi estaven dividits en quarts; la resta eren de color esgrogueït. La pell i la polpa, molt fines, tot just cobreixen el pinyol. Fan la mateixa olor i tenen el mateix gust que els dàtils. Els pinyols no són buits, sinó que tenen un nucli blanc i dur a l'interior. Observàrem també abundància de garrofers (així els anomenen), és a dir *Caroba sive Siliqua dulcis*,⁴⁴ les tavelles dels quals donen a les mules en lloc de farratge.

³⁷ La insaculació era el procediment pel qual s'escollien els càrrecs municipals de l'antic règim.

³⁸ En temps de Lluís el Piadós es construí una torre de guàrdia i una primera fortificació. Les restes més antigues conservades són a la torre de la Minyona, torre cilíndrica que cal atribuir al segle XI; d'aquell segle és també l'església de Sant Vicenç (1040 AD).

³⁹ En efecte, eren 7 els reis enterrats a Poblet: Alfons el Cast, Joan el Caçador, Joan el Gran, Jaume el Conqueridor, Pere el Cerimoniós, Ferran d'Antequera i Martí l'Humà (aquest fora de les arcades reials); pocs anys després s'hi incorporaria Alfons el Magnànim, procedent de Nàpols. Pel que fa a les reines, hi havia a les arcades reials les dues esposes del Caçador, la segona del rei Joan i les tres de Pere el Cerimoniós; en altres tombes reials descansaven la primera esposa del rei Martí i la reina Beatriu d'Hongria, a més de tres princeses de la casa d'Aragó i tres esposes de prínceps. També hi havia el panteó dels Aragó-Cardona, que el viatger passa per alt.

⁴⁰ Si a Cardona, com a gran part del Principat i les Illes, s'utilitzava el quintar de 104 lliures, el de 122 lliures que empraven a Falset estaria a prop del *quintar de pes subtil* del país valencià. (C. Alsina, G. Feliu & L. Marquet, 1996: *Diccionari de mesures catalanes*. Barcelona, Curial; Manuals n° 14).

⁴¹ Galena pura (en el S₂Pb la proporció de plom és exactament del 76,4%).

⁴² En realitat era dels cartoixans d'Escalà Dei, a qui l'any 1627 els Cardona (que havien incorporat el comtat de Prades) havien venut el senyoriu que tenien sobre diversos pobles de la contrada per 7.500 lliures, quedant aleshores constituït el Priorat. Des de mitjan segle XVI fins a mitjan segle XVIII, data en què les mines passaren a l'Estat, la família Sentís abonava a la Cartoixa el delme dels *crossos* que tenia en arrendament (Abella 2008).

⁴³ Margalló (*Chamaerops humilis*), planta arecàcia, única palmera indígena de la nostra flora.

⁴⁴ Garrofer (*Ceratonia siliqua*), arbre de la família de les cesalpiniàcies, el fruit del qual conté abundant polpa dolça que fa molt adequat com a farratge; per això es conreava a totes les comarques litorals.

Durant el setge de Barcelona, els soldats espanyols no tenien res més que aquestes *Siliqua* i aigua per a sobreviure. Arreu de Catalunya la gent és en general pobre. No fan servir ni vidre ni paper a les finestres: únicament finestrons de fusta.

Tortosa és una ciutat molt pobre i desèrtica. Hi ha un pont de barques sobre el riu *Iberus*, ara anomenat Ebre, a vista del qual cavalcàrem des de Tivissa fins allí. A Tortosa solen fer salers, morters, bols, bales, etc., d'una classe de marbre de color bigarrat, vermell i groc, que es troba prop de la ciutat, que anomenen *jaspi*, i d'un altre marbre verdós, motejat de negre, que porten de Gènova.

Anàrem a la mina de *jaspi*, a cosa de dues milles de la ciutat, amb un dels capatassos. Hi vàrem veure unes columnes gruixudes, tallades i treballades per a una església de Palerm. Ens varen dir que totes les vetes de marbre, jaspi, etc., anaven d'est a oest. Que serraven aquesta pedra per tal de fer taules i altres peces, només amb aigua i arena. Que quan la roca no era prou vermella hi feien petites perforacions on hi entaforaven fragments de color vermell. Que el ciment que usaven per a tota classe de pedra en treballs de mosaic estava fet meitat de màstic i meitat de reïna grega. Que per a la construcció collaven les pedres amb llim ordinari, però a l'exterior omplien les juntures amb un ciment fet de pols de jaspi barrejat amb sofre i mangra;⁴⁵ per fer-lo més blanc hi posaven més sofre, mentre que per a fer-lo més vermell hi posaven mangra. El jaspi l'extreuen amb cisells i martell, tal com es fa en les nostres pedreres. Després el poleixen amb esmeril,⁴⁶ es a dir, la pols que s'usa per a brunyir les armadures; i per tal d'acabar-lo, de manera que un s'hi pugui emmirallar, fan servir pols d'escòria del millor estany. Aquell dia sortirem en direcció a València travessant l'Ebre pel pont de barques; ens allotjàrem a la Galera, petita vila a dues llegües de Tortosa.

16 de setembre. Passàrem per Traiguera, pel que semblaven les restes d'una antiga via romana; Sant Mateu, la Salzedella, i paràrem a les Coves de Vinromà, 7 llegues. Prop de les Coves hi trobàrem *Oleander* ⁴⁷ de flor vermella.

⁴⁵ *Mangra*, castellà *Almagre*: Ocre, òxid de ferro, varietat d'hematita.

⁴⁶ Barreja granulada de corindó i òxid de ferro. Duresa 9: ho ratlla tot, tret del diamant.

⁴⁷ Baladre (*Nerium oleander*), arbust de la família de les apocinàcies que és espontani en els codolars de les rambles del País Valencià, sud de Catalunya i Eivissa.

AIGUAMOLLS I ESTANYS ELS SEGLES XVIII I XIX

Segons els viatges i enquestes de Francisco de Zamora i Pascual Madoz

Per Antoni Comellas i Garcia

INTRODUCCIÓ

Francisco de Zamora (1757-1812) va efectuar diferents viatges per Catalunya entre els anys 1785 i 1790, tot fent anotacions de tot el que observava, essent notòries algunes descripcions geogràfiques, el paisatge, el medi natural i l'agricultura.

L'any 1789, a més a més, va enviar una enquesta amb unes 164 preguntes a tots els municipis catalans, de cara a completar una Història de Catalunya que després no va publicar. Depenent dels coneixements de qui responia, aquestes respostes ens forneixen també algunes dades valuoses.

Pascual Madoz (1806-1870) va efectuar també una enquesta, en general menys completa, a tots els municipis catalans a mitjans segle XIX, i l'any 1849 va publicar el seu *Diccionario histórico-geográfico*, les dades del qual ens subministren alguna informació suplementària.

Les transcripcions que hem extret de la bibliografia esmentada al final d'aquest recull les hem posat entre cometes.

Per a la resta d'informació i comentaris ens hem servit de bibliografia diversa.

AIGUAMOLLS I ESTANYS A L'EMPORDÀ

El dia 4 de gener de 1790, Francisco de Zamora, bo i anant de Roses a Castelló d'Empúries, anota: *"viendo a un lado y otro la famosa llanura del Ampurdán, pero inundado de aguas detenidas..."* *"pasé por el brazo que da comunicación al mar la laguna."* *"Por aquí sube el pescado marino a la laguna en los meses de marzo, abril y mayo..."* *"En ella (la llacuna), hay otra curiosidad, y es la defensa o pelea de las aves que se crían en ella cuando las persiguen las aves de rapiña..."*

Afegeix: *"Antes de llegar a Castelló pasamos a vado un canal que empezó a formarse del mar, metiéndose en la tierra, y después desbandando la Muga, que antes de entrar en la laguna, se une a este canal, y así permanece..."* *"Por dichos mapas y noticias de prácticos se sabe que la laguna era mucho mayor y que la Muga la ha ido cerrando..."*

El dia 28 de gener de 1790 se'n recorda que: *"vimos la lucha de los pájaros estornells"* Segurament va veure les grans envolades d'estornells, a voltes perseguits per algún falcònid. I després anota : *"También había en la laguna cisnes"*.

Tot fent via cap a Sant Pere Pescador escriu sobre els arrossars: *"Para una cosecha de arroz se necesitan dos años: una para la tierra y hacer la siembra, y el otro para recoger la cosecha. Pretenden que si no hubiesen arrozces no habría manos ni estiércoles para cultivar el terreno."*

La seva opinió sobre les zones humides en general, els estanys i els arrossars en particular, és ben desfavorable, degut als brots de malària o febres tercianes que en aquella època es generaven, com a font de malalties i la misèria que portaven.

Altrament hi destaca la producció dels conreus, la caça i la pesca.

Sobre la caça diu: *"Es singular la caza que hacen con cencerro y linternas, matándola a patadas, con red de mano."*

Escriu també sobre la formació de dunes al Golf de Roses: *"Salimos de aquí pasando a poco rato por algunos montes de arena finísima, que a impulsos de la tramontana mudan de situación. Son*

"vimos la lucha de los pájaros estornells"

"También había en la laguna cisnes"

muy grandes. Más aún sucede esto en Bagur, lo que ha dado lugar al adagio: Es como las montañas de Bagur, que en verlas, mudan." Diu més endavant, tot anant de Torruella a Begur: *"Este arenal tiene media hora"* (mitja hora de camí).

Passat Vilanera (suposem es tracta del Mas Vilanera, prop de l'Escala) encara ens parla d'un altre estany: *"A la misma se queda el estanque de... ...(Bellcaire) desecado por el marqués de Meca pocos años hace."* *"Pasamos por el pueblo de Sobrestany, en que se hace el arroz: ya indica su miseria."*

En dirigir-se cap a Torruella de Montgrí escriu:

"Aquí nos dijeron que el estany de Bellcaire se habia desecado en este siglo, y también el de Vilaculum de Dalt... También se desecó la laguna de Pals pocos años hace, lo cual prueba la facilidad y ventajas de desecarse las demás."

Anota que les finques de Torruella de Montgrí tot són arrossars: *"pero, a pesar de todo, la siembra de arrozces es malsana, de lo que llevo mil pruebas."* *"Vimos las tierras de arrozales, cuya siembra ocasionó en un año 400 muertos en Torruella, y habiendo dejado de sembrarse, se han disminuido los males"*.

En aquella època Torroella de Montgrí tenia unes mil cases i uns quatre mil habitants aproximadament. Però a continuació admet: *"las tierras salobres no producirían nada sin el riego y siembra de arrozces..."*

F. de las Cases , sotsprefecte a Figueres durant la dominació francesa, va escriure l'any 1812 al prefecte tot informant-lo que *"nous nous sommes rendus, samedi 19, avec mons. l'Intendant général a Castello, nous y avons parcouru les étangs, et Mr. le Baron y a reçu la soumission d'une compagnie pour leur desèchement..."* I afegeix més endavant: *"Les terrains que le domaine a fait défricher (roturar), sont en plein rapport, et promettent une recolte abondante."*

I també que: *"Le même soir nous nous sommes rendus à Roses, les devants de la ville se trouvent submergés..."* i parla d'encarregar un projecte de construcció d'un dic al costat de mar per evitar inundacions.

També d'aquesta època, hi ha una carta dirigida al Baró de Gérando, Intendent de la dominació napoleònica, que diu així al principi:

"Gerona a 26 Mayo de 1812

En 9 de Marzo del corriente año, presenté recurso en nombre de Josefa Rosset y Babi, domiciliada en la villa de Pineda, solicitando se le levantara el embargo, ó sequestro puesto en la quarta parte de los dos estanques conocidos por de Vilamacolum y Ciurana, en el sub-corregimiento de Figueras, de que es dueña propietaria..."

Madoz, en una descripció sobre l'Empordà escriu: *"En Ciurana, Castellón de Ampurias, Rosas y otros puntos, hay estanques de bastante extensión, y en algunas partes se procura su desagüe para evitar las muchas intermitentes (febres de la malària, que era en alguns llocs una malaltia endèmica) que se padecen..."* i també: *"... que en algunos puntos son endémicas, van disminuyendo á medida que desaparecen los estanques..."*

En un altre paràgraf diu també sobre Castelló: *"En él se encuentra un famoso estanque, que*

antiguamente era inmenso; en el día se ha conseguido cegararlo desde que el conde de Ampurias dirigió las aguas del río Muga, á desaguar en él". No ens diu res sobre cultius d'arròs i sí en canvi: "Existe otro proyecto, sobre un canal de navegación, surtido por las aguas de los ríos Fluviá y la Muga desde el golfo á la villa de Figueras". Semblaria un projecte faraònic, però també hem vist Empuriabrava, lamentablement.

Sobre el riu Fluvià escriu: "continua hasta su desagüe en el mar, al NE de San Pedro Pescador, que se verifica por un terreno pantanoso y lleno de charcos, como mucha parte de esta playa..."

Parlant sobre el riu Muga diu: "Este terreno pantanoso formado por el desagüe del río, y las arenas que se acumulan á la costa, que impiden su fácil salida, tiene su desagüe al mar por medio del arroyo Grau de Estañ, que sale del lago Marion."(desconeixem aquests dos últims topònims).

Sobre altres poblacions les informacions de Madoz són quasi inexistentes.

De Vilamacolum diu que es "terreno llano y pantanoso" i que cria "ganado y caza". De Belcaire escriu: "Terreno llano á orilla de la acequia que sale del río Ter." I de Sant Pere Pescador i Torroella de Montgrí no ens diu res més.

Per concloure sobre les descripcions que ens faciliten podem entreveure un paisatge molt menys modificat per la presència humana i sense la ocupació del territori de les zones litorals. Tant a l'Alt com al Baix Empordà són nombrosos encara avui els topònims com: estany, estanyol, estanyet, dunes...L'ocupació del territori dels últims 50 anys, els canvis d'usos, urbanitzacions i passetjos marítims han destruït zones humides, dunes i costa, malauradament. Sortosament la malària es va acabar i sortosament també s'ha salvat una part dels aiguamolls de l'Empordà.

L'ESTANY DE SILS

Elvis Mallorquí (2004)), escriu sobre els vescomtes de Cabrera, senyors dels estanys en època feudal: "Els vescomtes controlaven tot el que afectés les aigües dels seus dominis: el 1247 van establir més de mil vessanes de terra guanyades a l'estany de Sils..." Mil vessanes de terra equivaldrien a unes 248.8 ha. Ja des d'antic es van anar dessecant estanys, com veiem.

Francisco de Zamora el dia 14 de gener de 1790, tot entrant a la comarca de la Selva escriu: "El terreno que antes fue estanque de Sils, conviene notar que era muy grande, que se inundaba con la riera de Caldas (Caldes de Malavella), y otras, y que se disecó 22 años hace a costa del Duque de Medinaceli, por medio de una acequia que va a desaguar a la riera de Santa Coloma..."

Vet aquí que pels senyors que tenien el domini senyorial de les terres, els estanys no els resultaven rendibles, mentre que l'arrendament dels conreus sí que ho eren, i així van costejar algunes dessecacions en benefici propi.

Madoz en el seu diccionari només esmenta, referent al partit judicial de Santa Coloma de Farners : "en esta hondonada está la laguna de Sils."

EL DELTA DEL LLOBREGAT

Entre les respostes que Josep Albert Navarro-Mas va contestar a l'enquesta de Zamora relacionades amb el llavors corregiment de Barcelona (Barcelona i la seva àrea d'influència, quan encara no hi havia les actuals províncies), hi destaquen algunes respostes sobre els estanys del Delta del Llobregat.

"Es singular la caza que hacen con cencerro y linternas, matándola a patadas, con red de mano."

"pero, a pesar de todo, la siembra de arroces es malsana, de lo que llevo mil pruebas."

"Vimos las tierras de arrozales, cuya siembra ocasionó en un año 400 muertos en Torruella, y habiendo dejado de sembrarse, se han disminuido los males"

A la resposta 49 i parlant de les terres diu que són "pantanosas, arenosas y mucha parte salitrosas y estériles, las más bajas y vecinas del mar, desde Monjuhi a Castelldefels, y desde la otra parte de la ciudadela hasta cerca de Montgat."

I També: "desde la montaña de Montjuich hasta Castelldefels hay la laguna de Port, la de Torre del Río, la de la Podrida, la Ricarda, la Magarola, Remolà, la Murtra i la Murtrassa, que todas son perpetuas. A uno y otro lado del Besós hay tres o cuatro, que también lo son, aunque más pequeñas. En los inviernos fríos comparecen en ellas varias aves o pájaros raros. En el pasado, que lo ha sido en tanto extremo, se han muerto en ellas muchas especies de patos, deas, flamencos, abutardas, cisnes, faisanes, ortegas y otros."

Més endavant (resposta 101), tot citant altres animals hi afegeix: "Patos, almerlines, avefrías, bequecines, becadas, pollas de agua..."

El desconeixement sobre la fauna fa que se citi alguna espècie desconeguda (deas) així com altres que semblen dubtoses. Sobre la presència del pioc salvatge – *avutarda* en castellà – se'n coneix a les dècades de 1960 i 1970, alguna captura o cita al Delta de l'Ebre i als Aiguamolls. No és impossible per tant que es citi al Delta del Llobregat. Sobre la presència de xurres – *ortega* en castellà – no es coneix cap dada.

Sobre les maneres de caçar (resposta 102) contesta: "Los modos de cazar son la escopeta, con perros, con hurón, con reclamo, con lazos, con redes y con trampas". Tot i que en aquesta època ja hi havia algunes reglamentacions sobre caça, els períodes de veda per exemple, sembla que encara s'hi valia tot.

Sobre la pesca diu: "Pesca, en el Llobregat hay lisas, sabogas, barbos y anguilas, en las lagunas de Port y del otro lado del río Llobregat hay lisas, tortugas, anguilas, llobarros y algún rêmol. La laguna de Remolà es la que más abunda." Molts d'aquests peixos ja van desaparèixer, però últimament hi ha notícies que s'ha tornat a pescar alguna saboga al riu Llobregat.

La saboga (*Alosa sp.*) és un peix migrador com el salmó, i puja del mar als rius per fresar. L'anguila (*Anguilla anguilla*) en canvi cria al mar dels sargassos i les angules pugen els rius on creixen i es fan adults. La llíslera, el llobarro i el rêmol són peixos de mar que s'internen a les parts baixes dels rius i llacunes litorals.

Entre les respostes del llavors municipi de Sants llegim: "Hai un estanque perpetuo que quando está mui lleno se le abre camino para que desagüe en el mar, y quando éste está alto o en borrasca,

entran sus aguas en el estanque, por esto se crían pezes y en el invierno hay patos, ocas, becasines.” “Si son muchos los fríos del norte, hai algunas vezes aves mui particulares, como en el ynierno, en que havia varios cisnes, ave que nunca se havia visto en este pahís.” També diu que es cacen “codornices, y en el invierno patos, aves frías y vecacines”. Sobre la vegetació escriu: “En las tierras bajas cerca del mar y en las más salitatorias se crían naturalmente regalicias, que se venden a los boticarios. También se crían juncos, que sirven para estiércol.”

Madoz escriu: “La parte de la marina ofrece una extensa llanura cubierta de árboles y poblada también de casas;...disfruta del beneficio del riego por el nuevo canal ...procedente del río Llobregat”. Sembla que l’antic estany proper a Sants ia ha desaparegut a mitians del XIX.

El Prat de Llobregat, en les respostes a Zamora, ens dona més informació: “El agua del río es mui buena y saludable”. Les respostes també parlen d’inundacions, que d’antic han fet pujar el nivell del terreny.

“Los salados, que son de mucha extensión e ineptos para cosa alguna distinta de la sosa, y los grandes arenales de cerca del mar y estériles, ocupan dos quintas partes de la parroquia del Prat. Se coge en dichos salados buena porción de sosa, pero hai pocas plantas de barrilla.” La sosa (*Arthrocnemum glaucum*), convertida en cendra, servia per fer sabons i per blanquejar la roba. També, on n’hi havia, s’extreia de la barrella (*Salsola soda*).

Esmenta les llacunes i la fauna: “En las lagunas, en especial la de Remolà, las otras tres se llaman: la de Magarola, La Ricarda i la Illa, abundan de peces, en especial de anguilas, lobarros, lisas, lenguados...rèmols,...sabogas.” “Aves raras sólo las hai en inviernos mui fríos, como en este último, en que ha havido cisnes, flamencos y ocas”.

Madoz és molt escuet: “terreno de secano, arenoso y salitroso, cría caza de codornices.”

A les respostes de Viladecans a Zamora llegim: “Poco sano por motivo de las muchas aguas corrompidas que hay en los valles y por estar frente de dos estanques.” Després diu: “Hay un solo estanque, llamado Remolà, en el qual se crían algunas anguilas y otros pescados...” “Plantas sin cultivo, muchas; pero de poco provecho, como juncos...”

“La agricultura se halla bastante florecida. Y lo seria mucho más si la gente no estuviese enfermiza de las calenturas que causan las aguas enpantanadas, no obstante la grande azequia o corredora maestra que costearon los barones.”

“Solamente se crían gorriones en abundancia...” El desconeixement sobre fauna de l’informador en aquesta resposta és espatarrant.

Les respostes de Gavà són molt pobres d’informació: “No hai más prados que los de la Marina, que propiamente son juncos” “Únicamente se cria sosa, juncos...”

Les respostes de Castelldefels són escasses: “Sólo hay algunos

pantanos en las tierras baxas de la marina” i “únicamente se cría sosa, juncos y cetos.”

I també: “La agricultura se halla bastante florecida. Y lo seria mucho más si la gente no estuviese enfermiza de las calenturas que causan las aguas enpantanadas, no obstante la grande azequia o corredora maestra que costearon los barones.”

Sembla que hi va haver alguns anys força freds, que va obligar a oques i cignes a baixar a aquestes latituds, fet que avui dia succeeix rarament.

També podem concloure que l’ocupació d’aquest territori ha sigut i és aquí abassegadora. Encara avui la desviació del Llobregat, l’ampliació del port i l’ampliació de l’aeroport continuen retallant escandalosament aquest espai protegit.

“Poco sano por motivo de las muchas aguas corrompidas que hay en los valles y por estar frente de dos estanques.”

Riu amunt, a Martorell, diuen sobre la pesca: “En los ríos que circuién esta villa, que son Llobregat i Noya, se crían los pescados como llísaras, barps, bagras, anguilas – de peso hasta treinta dos onsas- y truchas. Todo este pescado se cría muy abundante, excepto las truchas, que son más escasas”. Madoz a Martorell hi cita les anguilles.

Encara riu amunt, a les respostes d’Esparraguera, llegim: “se crían también ciertos animales anfibios llamados “llúdras”, muy semejantes a los perros, los que hacen gran destrozo en los peces. Si no fuera el abuso grande que hay de envenenar los peces (de que, según fama pública, adolecen mucho los de Olesa) sería abundantísimo este río. Por el mes de marzo suben del mar a criar en el río sabogas y lisas.” Naturalment la pesca per enverinament estava prohibida.

La presència de llúdrigues és un bon indicador de la llavors bona qualitat de l’aigua del riu, com també la de les anguilles i, si és certa, la presència de truites. (Podria tractar-se de l’ anomenada truita de mar, que puja als rius per fresar).

En l’informe titulat El paludisme en el Baix Llobregat (1922), s’indica que “tot el delta del Llobregat presenta condicions d’ambient palúdic que les labors realitzades per a la intensificació dels cultius havien anat reduint, amb els anys, a una estreta faixa de mig quilòmetre, a la vorera del mar.”

Alguns dels acords de la comissió antipalúdica creada l’any 1921 per la Mancomunitat van ser la supressió del cultiu de l’arròs i el “ sanejament o dessecació de les basses o tolls pròxims al poble de Prat i Can Tunis”.

Tanmateix cita un altre informe de la Junta Provincial de Sanitat on diu que: “En el delta del Llobregat (aunque algo difícil por la pequeñez de la corriente) es posible hacer el cultivo del arroz en condiciones higiénicas aceptables” i que “Como aspiración, deben desaparecer todos los pantanos existentes en el delta del Llobregat”, afegint que “Se obligará a tener en constante comunicación con el mar los estanques Illa, Ricarda, Podrida, Masaguera y Murtra” i que “Se obligará al desagüe riguroso de todos los vedados de caza acuática (Arana, Vergés, Llopart, Conde y Remolar) durante los meses comprendidos entre abril y septiembre”. Algunes mesures, com veiem, molt expeditives.

COSTA DE TARRAGONA

Hi ha diverses respostes al qüestionari de Madoz respecte a la costa tarragonina. En l’apartat de Torredembarra escriu: “en él se encuentran varias salinas de agua hacia la parte de la costa”. I en el paràgraf d’Altafulla: “y en toda la costa desde Tarragona a Vilanova de Cubellas muchas y abundantes salinas...” A la resposta de Vendrell llegim: “el terreno...es muy bueno para el plantío de viñedo, excepto la parte de la marina que es pantanosa.”

Tanmateix, parlant de Tarragona ciutat escriu. “é igualmente en los terrenos pantanosos de la partida llamada Pineda, se hallan en el rigor del invierno algunos ánades, fochas y otras aves acuáticas, y la pesca ordinaria de los ríos cogiéndose en el Francoí alguna anguila en las avenidas.” Aquests terrenys pantanosos estarien situats segurament a la rereplatja de la Pineda.

EL DELTA DE L'EBRE

En els escrits que va deixar Zamora a la Biblioteca del Palau Reial de Madrid no hi ha les respostes corresponents a Tarragona i Tortosa i per tant desconeixem si van existir o bé si es van perdre.

Madoz, quan descriu el terme de l'Ampolla diu així : *“descollando la gran lengua de tierra que forma el puerto del Fangar que va en aumento diario.”*

Parlant d' Els Alfacs afegeix : *“Fue formado este puerto por el río Ebro, y así toda la tierra es pantanosa y llena de lagunas”*.

De San Carles de la Ràpita afegeix: *“Las enfermedades comunes, son fiebres intermitentes, las cuales eran endémicas antes de haber desaguado la parte pantanosa del término.”* Aquí també es començaven a dessecar els terrenys.

Del terme de Tortosa, escriu: *“Hay buenas salinas administradas por cuenta del Estado, varios estanques y balsas a inmediaciones de la costa, donde se crían cisnes, ánades, patos, flamencos, cuervos marinos y otras aves acuáticas”*

Destaca les produccions de *“barrilla, sosa,regaliz...”* I sobre la pesca parla *“de sabogas y lampreas...”*

Del terme d'Amposta afegeix: *“á 1/8 horas al S. se encuentra un inmenso prado pantanoso, el que se cree produce las intermitentes (febres) indicadas; tiene 8 leguas de circunferencia, y en medio de él existen dos estanques, uno de 2 horas de longitud, y otro de 1, y por algunos puntos de latitud; ambos se comunican por medio de un canal con el Mediterráneo.”*

En aquesta època no es cultivava arròs en el Delta, que sí es cultivava a l'horta valenciana des d'antic.

Així en una obra sobre el paludisme a València el segle XVIII a càrrec de Peset Reig (1972) es diu que *“en 19 de febrero de 1864 se habia autorizado el arroz por cinco años, como ensayo, en la desembocadura del Ebro”*, amb els cultius separats tres km. de les poblacions i permetent el rec només amb aigua corrent i no amb aigua estancada.

Un altre producte curiós era el de sangoneres, emprades en medicina: *“También recogen todos los años en los pantanos de 150 a 200.000 sanguijuelas de superior calidad, y una multitud de otras más inferiores; hay muchos galápagos, y es tan abundante y sabroso en ellos el pescado, que anualmente se dedican a la pesqueria de 40 á 50 hombres; en invierno acuden numerosas bandadas de patos de distintas castas, algunos de ellos matizadas sus plumas de preciosos colores; muchos se dedican á esta caza, divertida por la abundancia, pero muy peligrosa a razón á los fríos que se experimentan, llegando al extremo de helarse algunos años los estanques.”*

L'ESTANY D'IVARS

Zamora en el seu diari parla també d'aquest estany: *“La laguna llamada de Ibars está en los términos de Uxafaba e Ibars de Urgel. Tiene una buena hora de circunferencia. De ella no se sacaba otro provecho que la sal, cuando se sacaba, pero ahora no se enjuga, y cosa de un año ha se halló pesca por casualidad, y ahora se sacan anguilas en tanta abundancia que ayer se cogieron 60 arrobas entre tres”*.

La connexió d'aquest estany endorreic amb la xarxa del Canal d'Urgell (acabat l'any 1861) va propiciar l'entrada d'aigua, l'arribada de peixos que pujaven per l'Ebre i el Segre, i de molts ocells que hi criaven o hi passaven.

Madoz, escriu sobre aquest estany: *“padeciéndose muchas tercianas por efecto de las aguas que se derraman de 1 fuente y las de 1 estanque dist. media hora de la pobl. ... y en invierno abundan los patos y otras aves acuáticas que acuden al estanque, donde se pescan algunas anguilas”*.

Joan Bellmunt (1988) recollí en un llibre molts d'aquest ocells, sobretot ànecs silvestres, així com els peixos, l'anguila, els barbs, la tenca i el que anomenaven pelaia. La caça i la pesca hi aportaren força ingressos, fins que l'any 1945, amb l'oposició de tot el veïnat, va ser dessecat.

Avui dia el projecte de recuperar aquest estany ha sigut tot un èxit.

MÉS INFORMACIÓ

Hi ha alguna altra informació a part dels autors esmentats?. Molt poca.

Manuel de Bofarull Sartorio (Arxiver de l'arxiu de la Corona d'Aragó) va enviar a la revista *La Ilustración venatoria*, de l'any 1880, la transcripció de la carta que el rei Joan I, el caçador, va enviar el 3 de desembre de 1391 al Batlle de Barcelona i diu així: *“ Lo rey. - Batle. Com haiam entes que en lo Prat prop Barchinona ha grans aygues justades et nos qui Deus volent dins breus dies serem aquí a Barchinona vullam caçar en aquell manam vos quel dit Prat façats exaguar per aquells quin son tenguts e lo han acostumat de fer per tal que nos hi pugam caçar segons dit es”*. Aquestes lletres eren ordres a complir. Per això el rei era rei.

Pere Gil i Estalella (1551-1622) va deixar un manuscrit sense publicar, titulat: *Libre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural, ço es de cosas naturals de Cathaluña*, escrit l'any 1.600, que va ser transcrit i publicat per Josep Iglésies i reeditat recentment.

En el capítol tercer escriu que Catalunya *“goza de alguns Estanys, dels quals te peyxos, ossells, sal y altres utilitats”*.

Assenyala cinc estanys, el primer *“esta junt al mar y parteyx Cathaluña de França”*, entre les fortaleeses de Leucata i la de Salses. El segon *“junt al mar entre Elna i Perpiña”*. El tercer entre *“las Vilas de Roses y de Castello”*. *“Lo quart esta cerca dels alfachs. Es à saber entre lo riu Ebro, y lo port dels Alfachs”*. Sobre el cinquè parla d'un hipotètic llac als pirineus, i sorprenentment no cita el Delta del Llobregat.

Sobre el riu Ebre descriu que *“entra enlo Mar per duas Boques fent una Isla cerca del mar, y port*

despres deles boques, y ha estañys ab differents boques petites al mar...

Cita un estany de l'interior: *"Un estany petit y à en lo pla de Urgell cerca dels llocs de Yvars y de Berbens..."*

En el capítol disset, parlant d'ocells escriu: *"Signes se crian en Cathalunya en estanys, y sefereigs; son majors que oques, blanchs y gentils..."*

I afegeix: *"Noy faltan en Cathaluña ocells ques' crian junt al Mar, Estanys, y Rius, ques' diuen ossells de aygua: com son, Fotjas, Gallinas cegas, Anedas de mar y semblants ocells..."*

També A. de Villeneuve, qui va ser prefecte del departament anomenat *Bouches de l'Ebre* durant la dominació napoleònica, va escriure una memòria, signada a Lleida el 1813, on esmenta també, molt somerament, algunes dades.

Escriu que *"On ne trouve pas d'étangs à proprement parler, sy ce n'est les marais salans des Alfaques, arrondissement de Tortose"*.

El preocupa el tema sanitari: *"Yl y a sur les cotes maritimes, et même dans l'interieur des terres, quelques marais dont les eaux croupissantes altèrent la salubrité de l'air, dans plusieurs villages de la plaine d'Urgel l'eau de ces marais sort de boisson, aux habitants et aux animaux, tres souvent cette eau est salée"*.

Curiosament descriu *"les marais de Cambrils et de Vilaseca arrondissement de Tarragonne, sont les plus étendus, et leur influence est funeste à la population de cette contrée: il parait que l'ancien gouvernement avait eu le projet de les dessécher, cette operation aurait l'inappreciable avantage de détruire un principi d'insalubrité, et de rendre une grande étendue de terrain a l'agriculture"*. Voilà.

Sobre el delta de l'Ebre diu: *"L'embouchure de l'Ebre forme deux espèces d'Ysles qui produisent quelques paturages et de la soude, on y trouve des boeufs sauvages. ces ysles n'ont pas une grande étendue"*.

Retorna al tema de la salubritat: *"Quelques localités telles que celles qui avoisinent les marais de Cambrils et Vilaseca (arrondissement de Tarragonne) et la riviere du Sió (arrondissement de Cervera) éprouvent des fièvres d'automne causées par les émanations putrides de ces marécages..."*

Després de manifestar que no ha trobat catàlegs de fauna i flora del país, i sense aportar tampoc cap dada rellevant, escriu a l'apartat d'ornitologia que *"on trouve des cignes dans les Ysles formées par les embouchures de l'Ebre près de Tortose"*.

EL PALUDISME

El paludisme o malària era en aquells temps una enfermetat de la qual no coneixien la causa. Es creia que els vapors produïts a les aigües estancades o pantanoses era la causa de les febres intermitents o terçanes. No va ser fins el segle XX que es va comprovar que l'enfermetat era produïda per un microscòpic i unicelular protozou anomenat *Plasmodium* sp., del que n'hi ha diverses espècies, i que era inoculat i transmès d'una persona portadora a una altra mitjançant un mosquit del gènere *Anopheles*.

Al treball esmentat sobre els cultius d'arròs i paludisme a la València del segle XVIII de Peset Reig (1972), afirmen que a l'horta dels voltants de València i de l'Albufera, a les parts baixes pantanoses no hi havia arròs i en canvi hi havia també epidèmies freqüents. Convertint-les en arrossars, l'únic cultiu possible, hi ha epidèmies, però menys. Allí, l'any

1784 es va produir un brot de malària que va provocar més de 28.000 malalts i 8.360 morts i va comportar algunes disposicions sobre el regatge i l'allunyament dels arrossars de les poblacions. En un altre informe de l'any 1785 imprès a Barcelona, i titulat: *Noticia de la Epidemia de Terciana que se padeció en varios pueblos del Urgel y otros parages del Principado de Cataluña en el año 1785* llegim que la causa de les febres són a causa de *"agua fetida y encharcada"* i *"verdad es que ignoramos la causa..."* afegeixen.

Després d'una època de força pluja, a finals de primavera de l'any 1785 *"los campos áridos de Urgel parecían lagos o estanques de agua"* i *"unos calores tan irregulares, que corrompieron las aguas estancadas, criándose en ellas muchos insectos."* Aquí ja no anaven gaire desencaminats. Proposen algunes solucions: *"estos inconvenientes podrían remediarse abriendo canales... y dirigiesen las aguas estancadas á las azequias, y de estas a los canales."*

Aquest brot de malària va afectar a pobles com la Fullola, el Tarròs, la Guàrdia d'Urgell, Barbens, Agramunt... Cap a l'octubre va començar a declinar i a qui va afectar més greument va ser a malalts, vells i criatures. L'informe no ens diu, però, quants morts es van produir.

El tractament era a base de quina, producte que s'extreia de l'escorça de l'espècie *Cinchona* sp. provinent d'Amèrica del Sud i que va ser introduït a Europa vers l'any 1633. Van encertar el tractament. Aquest producte conté l'alcaloide quinina, que es va aïllar el primer quart de segle XX, emprat encara avui dia com antimalàric i antipirètic, a part d'altres medicaments.

En l'informe esmentat El paludisme en el Baix Llobregat (1922), s'escriu que un brot d'aquesta epidèmia de l'any 1886 al 1890, *"coincidint amb unes plantacions d'arròs a la banda esquerra del Llobregat"*, va produir 897 malalts i 6 defuncions. La represa d'aquest conreu l'any 1919 va comportar un nou brot de paludisme, amb 274 malalts l'any 1920

i 423 malalts el 1921, agreujat possiblement per la presència de treballadors arribats de comarques palúdiques. L'informe assenyala que es van tractar gratuïtament tots els malats afectats i que tots es van curar, i que el nombre d'afectats l'any 1922 es va reduir a 111. Altres mesures, com el drenatge i petrolització de focus del mosquit *Anopheles* als termes de Barcelona i el Prat de Llobregat, es van estendre també als termes de Viladecans, Gavà, Castelldefels, Sant Boi i L'Hospitalet.

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

AA.DD.: *Noticia de la Epidemia de Tercianas que se padeció en varios pueblos del Urgel y otros parages del Principado de Cataluña en el año 1785*. Barcelona 1785

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ (ACA) Diversos institucionals: *dominación napoleónica*. (1808-1813) Caixa 1. Manuscrit titulat: *Mémoire Statistique, Historique et Administratif... du Département des Bouches de l'Ebre...*, signat per A. de Villeneuve. Lleida 1813

ACA Diversos institucionals: *dominación napoleónica*. Caixa XXII doc.1604 Correspondència de F. de las Cases . Figueras 1812. Caixa XXXIII, carta a l'Intendent Baró de Gérando.

BELLMUNT, Joan: *L'estany d'Ivars, records i vivències de l'ahir*. Virgili & Pagès, S.A. Lleida 1988

CODINA, Jaume i altres: *El Baix Llobregat el 1789 . Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*. Curial Edicions. Barcelona 1992

COMISSIÓ MIXTA EXECUTIVA per a la lluita antipalúdica al BAIX LLOBREGAT *El paludisme en el Baix Llobregat*, Barcelona 1922

FOLCH, Ramón i altres: *Història Natural del Països Catalans*. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona 1990

IGLÉSIES, Josep: *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Societat Catalana de Geografia. Barcelona 2002

MADOZ, Pascual : *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Madrid 1849

MALLORQUÍ, Elvis: *Revista de Girona n°227 "Els vescomtes de Cabrera, senyors de les Guílleries fins al mar"*. Girona 2004

PESET REIG, Mariano y José Luis: *"Cultivos de arroz y paludismo en la Valencia del siglo XVIII"*. Revista Hispania 121, Madrid 1972

ZAMORA, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. (A cura de Ramón Boixareu) Edicions Curial. Barcelona 1973

OBERTURA DE LA VIA JOSEP TINTORÉ I HOMS A LA COVA DEL DRAC DINS DEL MARC DEL CENTENARI DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE TERRASSA

Per Albert i Òscar Masó Garcia

L'ENTORN HISTÒRIC

El present article es desenvolupa al voltant de l'obertura d'una nova via d'escalada clàssica efectuada en el massís de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Concretament, aquest itinerari s'ha traçat en una de les roques més emblemàtiques del massís, la llegendària Cova (o Morral) del Drac, i s'ha dedicat al mateix temps a un dels pioners de l'escalada a Terrassa; en Josep Tintoré i Homs. Aquest escalador va ser el primer en assolir el cim verge d'aquest mateix morral, aleshores considerat inexpugnable, durant la històrica jornada de l'11 de febrer de l'any 1923.

La nova via s'ha obert amb estil clàssic des de baix i fent ús dels mitjans actuals, amb la pretensió d'homenatjar una època en què l'escalada a casa nostra començava a germinar de la mà de joves entusiastes i delerosos per conquerir els cims més esquerps del nostre país, amb més il·lusió i gosadia que no pas coneixements tècnics ni materials adequats.

L'èxit d'en Tintoré no fou pas el fruit d'una arriscada iniciativa individual, ans al contrari, fou la culminació del voluntariós i perseverant treball de grup que varen realitzar els socis del Centre Excursionista de Terrassa.

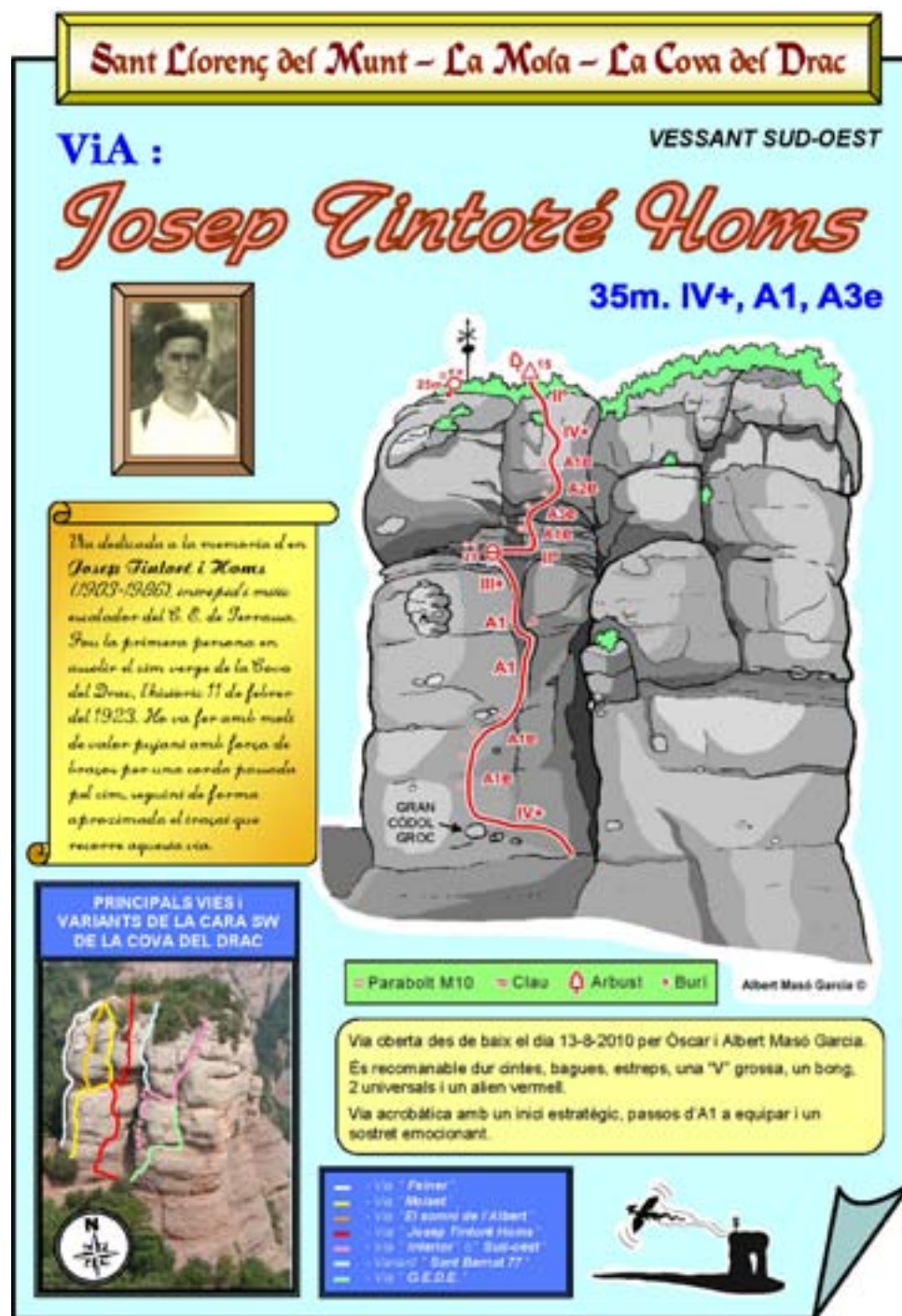
LA PRIMERA ASCENSIÓ A LA COVA DEL DRAC

La significativa data de l'11 de febrer del 1923 va quedar immortalitzada quan en Josep Tintoré assolí el cim de la Cova del Drac pujant amb la força dels braços per la corda que va instal·lar un entusiasta col·lectiu de joves socis del CET, després d'hores de feixuc esforç. Aquests homes aconseguiren passar un cordill pel cim de la roca, i després el varen tibar per fer-hi passar la corda amb la que en Tintoré va pujar. Lluny de qualsevol comentari referit a l'estil emprat, el simple fet d'afrontar en aquella època una iniciativa tan insòlita com aquella és ben digne de valorar i d'homenatjar. Qui vulgui recrear-se de gust amb els detalls de la singular operació, pot llegir l'emocionant article d'en Rossend Grané i Civil que aparegué a l'Arxiu del CET núm. 22*.

*Primera ascensió al Morral o turó de la Cova del Drac, de Sant Llorenç del Munt. Rossend Grané i Civil. "Arxiu" del CET, n°22, març-abril de 1923.

En Josep Tintoré a punt d'assolir el cim verge de la Cova del Drac, el dia 11 de febrer de 1923. Es pot apreciar que la corda ressegueix en part la via oberta pels germans Masó. Clixé: Altayó. Extreta de l'Arxiu del CET núm. 22, de març i abril de 1923.

Croquis: ressenya i dedicatòria de la via Josep Tintoré i Homs. Autor: Albert Masó Garcia .

LA FIGURA D'EN JOSEP TINTORÉ I HOMS (1903-1986)

La trajectòria d'en Tintoré és farcida d'iniciatives pioneres en el camp de l'escalada. Juntament amb en Josep Abelló i Salvador Martí, va protagonitzar el primer intent conegut d'ascendir el famós Cavall Bernat de Montserrat, efectuat l'any 1923 i avançant-se a l'època. Així mateix, va participar en la primera ascensió de nombrosos monòlits de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, com la Roca dels Cavalls, la Roca Petanta, el turó de les Nou Cabres i la mateixa Cova del Drac. A més, va obrir el fantàstic diedre de la cara oest del Cavall Bernat de Sant Llorenç (o Burret), l'any 1929. En Tintoré també va escalar a Montserrat, com per exemple els Flautats, i també va ascendir la difícil Momieta, on va anar a recollir una pedra del seu cim per afegir-la al tron de la moreneta que més tard es va posar al cim del Cavall Bernat de Montserrat. A més a més, aquest home fou un atleta exemplar i va portar una vida senzilla i molt natural, lluny de qualsevol artifici. És també digna d'esment la tasca d'arranjament de camins i fonts que va emprendre durant molts anys.

LA NOVA VIA D'ESCALADA A LA COVA O MORRAL DEL DRAC

Situats en el moment actual, concretament en el mes d'agost de l'any 2010, a les portes del Centenari del Centre Excursionista de Terrassa, ens vàrem fixar en una fissura vertical i verge situada a la façana frontal de la Cova del Drac. No obstant, la penjada situació de l'escletxa, enmig de forts desploms, no li atorgava la lògica necessària per obrir-hi un itinerari clàssic. Ara bé, ens vàrem preguntar si hi havia alguna escalada que fos elegant i lògica de cap a cap a la Cova del Drac, i la veritat és que la majoria de vies esdevenien traçats audaços i contundents per poder superar els destacats accidents de l'esquerp monòlit.

Aquestes reflexions discordants se'ns varen acabar de sobte quan vàrem poder observar, detingudament, una foto històrica d'en Tintoré ascendint per la corda durant la primera ascensió al monòlit. La nostra sorpresa va ser molt gran quan ens vàrem adonar que la corda passava exactament per l'anhelada fissura... De cop i volta, el propi Tintoré ens acabava de mostrar l'itinerari que havíem d'obrir, i que no era res més que el recorregut que ell mateix va resseguir amb la força dels seus braços en aquella memorable data de l'any 1923.

Tothom qui vulgui emular el recordat Tintoré pot ascendir aquest itinerari que hem obert, en el qual serà necessari dur uns estreps, l'imprescindible casc i alguns pitons i friends per equipar el tram de l'esmentada fissura, i així poder rememorar la gesta del 1923 i contribuir a la memòria i reivindicació d'un meravellós massís que ha estat un dels bressols de l'escalada de Catalunya i que, per sort, tenim ben a tocar de les nostres llars.

El penell del cim, posat per commemorar la data de l'històric any 1923. Foto: Albert Masó Garcia.

Òscar Masó obrint la vertical fissura del primer llarg. Foto: Albert Masó Garcia.
 Òscar Masó superant el sostre del segon llarg. Foto: Albert Masó Garcia.
 Albert Masó arribant al relleix de la confortable reunió. Foto: Òscar Masó Garcia.
 Albert Masó a la reunió, assegurant el primer de corda. Foto: Òscar Masó Garcia.

BIBLIOGRAFIA

Llibre *Sant Llorenç Pam a Pam (Operació entre rius)*. Josep Barberà i Suqué. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979.

Consulta de les llibretes de registre de la Cova del Drac, que es poden trobar a l'Arxiu-Biblioteca del CET.

AGRAÏMENTS

A l'atenció dispensada per en Joan Pérez Ventayol, responsable de la Biblioteca-Arxiu del CET. A les explicacions i amable acolliment d'en Joaquim Tintoré (fill d'en Josep Tintoré) i la seva esposa Roser Gassó. A les dades aportades per en Jaume Torrens Calvó, del Grup de Muntanya del Centre Excursionista de Castellar del Vallès, sobre l'intent d'en Tintoré al Cavall Bernat de Montserrat.

ELS CAMPAMENTS D'ALTA MUNTANYA, EN EL CENTENARI

Per Maties Masip i Banqué

Entre els diversos actes de celebració dels cent anys de vida del Centre, bé hi havia de tenir un lloc destacat la commemoració dels Campaments d'Alta Muntanya, activitat que després de les Diades de Germanor, és una de les que compta amb més edicions a l'entitat.

Amb l'objecte de retre'n un petit homenatge em vaig oferir a la Comissió del Centenari per realitzar una conferència en la qual versar sobre algunes anècdotes que vaig anar recollint durant la participació en vint edicions de campaments, i que es va celebrar el 30 de juny de 2011 a la sala d'actes. Aquest n'és un extracte.

Va ser l'any 1932, en que s'organitzà a Sant Maurici el XVII Campament Social, el primer que es feia al Pirineu i que, cronològicament, passà a ser el primer dels Campaments d'Alta Muntanya, al que seguiren el de Llossars (1933), Estany Negre de Boí (1934), i el de la Vall Ferrera/Pla de Boet el 1935, dinàmica que es veié estroncada l'any següent, amb l'adveniment de la Guerra Civil.

L'assistència mitjana va ser d'uns 32 acampadors, i cal assenyalar-ne dos detalls: el primer, la llarga caminada que s'havia de fer per arribar a l'emplaçament de l'acampada degut a la manca de carreteres, i l'altra, més sorprenent des de l'òptica actual, que entre els acampadors es comptava amb la presència d'un o varis caçadors i pescadors que tenien la missió d'intentar proveir de carn i peix fresc al servei de cuina. Consultant les pàgines de l'Arxiu es detalla que en una de les edicions, les peces cobrades foren dos isards i una truita.

El primer dels campaments en els quals jo vaig participar, va ser el de l'any 1948, al Pla de Boet, a la Vall Ferrera, amb un viatge col·lectiu fins a Àreu, lloguer de cavalleries per al transport de la càrrega, tres hores de camí fins a destí, i muntatge de les tendes

canadenques que, com els piolets, els joves havíem llogat a la Secció d'Alta Muntanya, ja que aleshores tan sols els veterans en tenien de pròpies. Eren temps encara de privacions, imposades per la postguerra, i si disposem d'una fotografia dels disset acampadors i d'alguna de les ascensions efectuades, la Pica d'Estats, el Monteixo, el Comapedrosa, la Pica Roja o el Pic de Baborte, és gràcies a la participació d'en Jaume Altimira, fotògraf de professió, doncs aleshores pràcticament ningú disposava de càmera.

Campament CET 1948. Pla de Boet.

Cim del Comapedrosa.

Campament del CET 1949. Ibon de las Ranas.

L'alimentació anava a càrrec de cadascú i bàsicament consistia en conserves, embotits i fruits secs i, per menjar quelcom calent, cuinàvem algun plat d'arròs amb l'escudellòmetre.

L'any següent, el 1949, l'indret escollit va ser l'Ibon de las Ranas, prop del refugi de Piedrafita, a la base del Balaitús. En aquesta ocasió el viatge va ser fins a Sallent de Gállego. Per carta s'havia encomanat a una fonda que tinguessin preparat el dinar i cavalleries apunt, per a poder sortir després de menjar fins a l'indret escollit, però per error, es va indicar el dia anterior al real, fet que representà haver de menjar arròs cuinat el dia abans, amb algunes mosques d'afegit. Tanmateix els primers dies d'acampada comptarem amb una vintena llarga de consocis, i s'assoliren els cims del Balaitús, Cambalés, La Gran Faixa, Infierno, Algas i Argualas.

Van passar onze anys sense Campament Oficial, fins arribar al 1960, any de celebració del Cinquantenari del Centre. Entre els actes de celebració, un dels més destacats fou la instal·lació del XII Campament d'Alta Muntanya a les Granges de Viados, a la Vall de Gistaín, que va aplegar uns 70 assistents, i entre els quals hi havia el president del moment, en Narcís Bacardit i l'expresident Manel Aurell, el gran impulsor de l'esdeveniment, així com molts dels socis més actius de l'entitat. Com a dada significativa, sis dels assistents presents en aquella edició, exerciren posteriorment com a Presidents.

L'autocar ens va deixar a Plan de Gistaín, on també per carta s'havia encarregat trobar-nos emplaçament, que tinguessin apunt les cavalleries per tragar la càrrega, i un parell de persones per la intendència. Després d'una caminada d'unes quatre hores, sota un sol de justícia, vam arribar a destí i trobàrem que havien descarregat el material en un espai que no ens satisfia, doncs disposava de poca aigua i encara menys ombra, amb el qual vam optar per tragar tot l'embalum fins a un altre indret, tot i que comportà travessar un torrent amb molt cabal i sense cap pont.

Ja instal·lats els dies següents es feren les ascensions als principals cims de l'entorn, com ara el Posets, Gran Bachimala, Eriste, etc. Allà es va iniciar la costum d'assenyalar com a Festa Major el diumenge que s'escau al bell mig dels dies d'estada, dia en el qual no es realitza cap ascensió, i es celebra amb un menú especial, amb cava inclòs, tots entaulats en una gran rotllana.

Al finalitzar l'estada, tot i la satisfacció generalitzada ens comprometérem a millorar dos aspectes per a les futures edicions: Un, a la cuina, ja que tot i que les dones de Plan hi posaren voluntat, sovint es veien desbordades de cuinar per a tanta gent, i l'altre que vam considerar primordial, fou el de no deixar la tria del lloc de l'emplaçament per carta, a criteri de la gent del país.

Tant és així que l'any següent amb en Planchat i en Garriga ens oferírem a la comissió que preparava el campament, per anar a la zona de Sant Maurici a buscar un indret idoni. Escollirem un lloc a l'entorn del llac de Ratera, a 2.150 m d'altitud, esdevenint el més alt de tots els que s'han plantat al Pirineu. Després d'aquella edició, cada any uns mesos abans, uns o altres s'han desplaçat per trobar un lloc per al campament.

L'estada a Ratera es va caracteritzar per les baixes temperatures, que durant la nit rondaven els 0 graus, i per les tempestes, amb llamps i trons i grans ventades, que van provocar que més d'una canadenca es quedés amb els pals doblats. En canvi la primera tenda xalet que vèiem i que l'Isidre Vives estrenava per aquella ocasió, va aguantar perfectament. El nombre d'acampadors va baixar a 59.

Al finalitzar i passar balanç, vam constatar que la cuina, a càrrec de dos nois d'Espot, no havia millorat gaire respecte a l'edició anterior. Per sort nostra, l'estiu següent, comptarem amb els serveis d'en Josep Carretero, cuiner del restaurant "Mesón de los Arcos", que feia vacances el mes d'agost i que accedí a venir a fer-se càrrec de la intendència, adaptant-se a la precarietat de la instal·lació, amb foc de llenya, i sota un mínim cobert d'hule. El bon saber fer del Josep durant els 16 anys que ens acompanyà, crec que ajudà força a que l'assistència anés en augment any rere any.

El campament a Hecho és recordat com un dels pocs en el quals els banys al riu eren possibles, ja que a la part superior de la vall, en l'altiplà de "Agua Tuertas", una gran extensió plana de prats sense cap arbre on el riu busca la seva sortida natural formant uns grans

meandres, converteixen l'espai en un escalfador natural amb un serpentí gegant. El cim més visitat fou el Bisaurín, que domina la zona.

L'any següent es van plantar les tendes a la vall de Conangles, situada a la part dreta de l'Hospital de Vielha i encapçalada pel Bessiberri nord, en un indret on, un mes després de la nostra estada, va ser arrasat per una riuada propiciada per un gran temporal.

Cim del Gran Faixa.

La Vall d'Estós, a la base del Posets, ens va acollir l'any 1964, i va ser el primer campament en que es va superar per poc, la xifra de 100 participants. Allà, el fet que ens va trasbalsar a tots fou l'accident mortal que va partir als Gorgs Blancs un jove sabadellenc, en Salvador Monistrol, del campament que el seu club tenia instal·lat a Baticelles. Veure passar els seu cos, embolcallat amb una manta, travessat a la gropa d'un cavall, camí de Benasc, fou una imatge que no s'oblida. Aquest campament fou el darrer en que va caldre contractar cavalleries per transportar la càrrega, ja que a partir de llavors amb més o menys bon camí sempre s'ha arribat a lloc sobre rodes.

El Pla de Boavi, la final de la Ribera de Cardós, fou el lloc escollit el 1965, en un indret idíl·lic, ben ombrejat per pins i bedolls, però amb pocs cims destacats propers, ja que tan sols el Certascan era accessible en una jornada i, per anar al Sotllo o la Pica, va caldre fer un bivac o fer la volta per la Vallferrera i pernoctar al refugi.

Dels campaments de Pineta (1966), Marcadau, a França (1967) i Pics d'Europa (1968), no en puc dir res doncs no hi vaig participar.

L'any 1969, a Vallhiverna, ja ens aplegàrem 158 consocis, en un espai ideal per a l'acampada, alhora que permetia grans ascensions, doncs teníem proper el massís Aneto-Maladetes-Alba i els Pics de Rusell, Vallhiverna, Colobres, etc. Alguns fins i tot s'atreviren a baixar a la nit a Benasc, per veure per TV l'arribada de l'home a la Lluna.

Però el record dominat de l'estada, va ser presenciar un espectacle protagonitzat per un ramat de bous de més de mil caps, que a cura de dos pastors passaven l'estiu a prats de l'alta muntanya. Aquell dia, per canviar de zona de pasturatge, havien de travessar el cabalós riu i continuar per l'indret que nosaltres ocupàvem. Per fer-ho calia passar per un estret pont i com sigui que la rampa d'accés, hi arribaren molt apilats, es formà un tap, i com que la resta del ramat continuava empenyent sense aturador, es formà un munt de besties que s'asfixiaven a mesura que les que anaven arribant els pujaven a sobre, mentre d'altres queien al riu, i la corrent s'emportava avall. Finalment els pastors aconseguiren tallar l'arribada de més caps i en aquells moments de nerviosisme ens acusaren d'haver obstruït el pas, cosa que negàrem. Després, els ajudàrem a fer una mena d'embut a fi que les bèsties arribessin al pont d'una en una. El balanç va ser, a part de les que anaren riu avall, d'una quarantena d'ovelles ofegades, que un camió va pujà a recollir.

Campament del CET 1960. Granges de Viadós.

Plan de Gistaín.

Campament del CET 1962. Hecho - Aguas Tuertas.

L'estiu següent, el paratge escollit fou la vall de Bujaruelo, veïna de l'Ordesa. L'ascensió clàssica va ser la del Taillón, passant pel refugi de Serradets i la bretxa de Roland. Un grup pujà al Mont Perdut, pernoctant al refugi de Góriz.

L'any 1971, es torna a Gistaín, com al 1960 en el Cinquantenari del Centre, però a diferència d'aleshores aquesta vegada s'instal·là el campament a la Vall de Tabernés, on té el seu curs la Cinqueta (riu) de la Pez. El lloc ofereix una prada molt àmplia i és una bona base per assolir el Gran Bachimala, com també el Batua o Culfreda, que tot i superar per poc els 3.000 metres, al presentar un accés sense complicacions, facilità a bastants joves i adults neòfits efectuar el seu bateig d'altura.

Aiguamoix 1972. Aquets mot sembla derivar d'aiguamoll i ja és sabut que en ells els mosquits hi proliferen, cosa que comprovàrem amb les seves picades, fins al punt que una companya ja de per si sensible a aquesta incidència, hagué d'abandonar l'estada, tot i portar vacunació preventiva i medicament per aplicació diària. Aquí els pics de Ratera i Colomers foren l'objectiu principal, i també es pujà al Montarto.

El campament de l'any següent era el que feia 25 en la cronologia d'aquesta activitat, i per celebrar-ho convenientment es decidí fer un salt qualitatiu i plantar les nostres tendes a La Bérarde, al massís alpí que dominen La Meije i Els Ecrins.

Però tot i que aquest sector rep el nom dels Alps del Sol, nosaltres hi trobàrem molta pluja i grans nevades als cims, fet que ens privà d'efectuar la majoria de les ascensions projectades. Amb tot, un dia de bon temps l'aprofitàrem per pujar, col·lectivament a un cim proper per admirar a distància l'impressionant massís de La Meije.

1974 - Pla de l'Hospital de Benasc. Aquest campament pot ser recordat per la molta activitat col·lectiva que s'hi va portar a terme, facilitada per les moltes opcions que l'emplaçament oferia. Així, per exemple, una trentena d'assistents vam pujar al pic de Salvaguarda, on casualment coincidirem amb un grup de joves bascos dirigits per un sacerdot, i un altre de noies franceses comandades per tres monges -vestides amb el seu

hàbit com si estiguessin al convent-amb que omplírem el cim, formant un espontani acte d'agermanament franco-basc-català.

Encara més gran fou el grup que pujàrem a l'Aneto, amb el que no se si ha estat el rècord de terrassencs en assolir-lo simultàniament, ja que fórem prop de quaranta els que omplírem el cim, la majoria d'ells lluint una samarreta amb un gran escut de la SAM de recent estrena. En el grup hi havia onze companys que per primera vegada superaven la mítica cota dels 3.000 metres d'alçada i que amb les corresponents ampolles de cava que pagaren, tot el campament va celebrar el seu bateig l'endemà.

No menys nombroses van ser els sortides al forat d'Aigualluts o bé el desplaçament a Baticelles, a admirar la bellesa d'aquella combinació d'aigua, arbres i rocam.

L'estiu del 1975, vam fer el viatge de prospecció intentant trobar emplaçament vora el Midi d'Ossau, però al ser dins els límits del Parc Nacional dels Pirineus Centrals francesos, no va ser possible localitzar-ne cap. Ja de tornada i gairebé com de casualitat, trobarem l'espai adient sobre el poble de Piedrafita de Jaca, als peus del Peña Telera. A part de l'obligada ascensió a aquest massís calcari, es van fer desplaçaments per assolir el Midi i el Balaitús, entre d'altres. Com a anècdota, aquest va ser el primer campament que per la festa Major va aparèixer un rudimentari gegant, obra del Jordi Grau, que deuria ser l'inici de la seva posterior dedicació professional.

Vegabaño (Pics d'Europa), 1976. Com sempre, havíem fet el previ desplaçament (800 km) fins al petit poble de Soto de Sajambre, d'un sol carrer de cases molt velles, situat al límit de la província de Lleó amb Astúries, a fi de comprometre tots els subministraments i l'espai per acampar, però en arribar a l'agost ens vam trobar el carrer obert de cap a cap, ja que en aquell interval de temps havien efectuat obres d'instal·lació del clavegueram.

L'obra estava acabada, però sense cobrir, i els cotxes a base de maniobrar podien passar-hi però el camió que transportava els atuells, va haver de passar moltes dificultats per aconseguir-ho.

Els entrebancs no es van acabar aquí, ja que en arribar a l'emplaçament escollit, la font que a la primavera donava aigua suficient, aleshores havia minvat tant, que va caldre desplaçar-nos a la vora d'un rierol proper. O sigui, que el viatge exploratori no havia servit de res.

La curiosa activitat a que ens vam dedicar la majoria, va se anar a el Monte Jario, a arreplegar peces de cristall de quars, molt abundants en aquella zona.

Pineta 1977. En el viatge previ d'exploració, sabedors que aquell entorn, a l'estiu estava molt concorregut de campistes, vam buscar i trobar un prat rodejat d'una barrera d'arbres, de propietat particular d'un veí de Bielsa a qui li vam llogar per 15 dies. També vam estar parlant amb l'administrador del Parador Nacional de Turisme que hi ha al fons de la vall i

Campament CET 1972. Aiguamoix-Montarto.

al comentar-li que l'any anterior, als Pics d'Europa, una font que a la primavera rajava força a l'estiu ho feia poc, ens tranquil·litza amb aquestes paraules: *"Aquí esto no les pasará; por algo a este valle lo llaman el orinal de Cristo"*.

Arribats a l'agost aquesta premonició va resultar certa a mitges, ja que durant la primera setmana, pràcticament no va parar de caure una fina pluja, però al temps es produïa el fet paranormal que, el rierol en que feiem la captació d'aigua cada dia, minvava el seu cabal fins a desaparèixer sota els còdol de la llera. Sort de disposar de tubs de mànega suficients per fer la captació a un nivell més alt cada vegada que ens faltava aigua. L'única explicació que vam trobar a aquest fet, que quan més pluja menys aigua, va ser deduir que el rierol era resultat del desglaç de els gelers de la capçalera de la vall i la falta d'insolació, provocava la baixada de la temperatura i la corresponent minva de fusió.

Aquests vuit dies de tremps plujós, en que no va ser possible fer cap sortida, va propiciar que el grup que normalment cada any es cuidava d'animar el diumenge de festa Major, al disposar de tant temps lliure, es va superar i va presentar en mig de la sorpresa general, a més del ja tradicional gegant, un drac fet amb una carcassa de troncs de boix i recobert amb els cartons de les caixes d'ous. Si a més d'això va aparèixer un goril·la - hauria estat més indicat un ós - es pot imaginar la festa que vam gaudir petits i grans. Aquell drac, en el camió que portava la càrrega general del campament, va arribar a Terrassa on va hivernar un parell d'anys -potser a la Cova del Drac- per reaparèixer després formant part de les festives cercaviles de la ciutat.

A la segona setmana, amb millor temps, es va poder anar al Cañón de Añisclo i pujar a la Munia, però la sortida col·lectiva més nombrosa fou el desplaçament fins a l'Ibón de Plan. A destacar que, per primer cop vam veure una caravana -de la família Costa-. També es va establir un nou rècord d'assistència ja que vam ser 220 acampadors.

Vallhiverna 1978. Aquell any, per primera vegada en l'història dels Campaments posteriors al del Cinquan-tenari, es repetia emplaçament ja que l'any 1969 es va ocupar el mateix espai. Com aleshores, entre les ascensions efectuades, la col·lectiva a l'Aneto va ser la més concorreguda, ja sigui per la Renclusa o per la més directa de Llosars. No tan nombrosa va ser l'aèria travessa del Pas dels Cavalls, entre els pics de Vallhiverna i Colobres.

Com a novetat, hi va haver la inauguració d'una nova estructura, molt més amplia, per al servei de cuina, ja que com l'any anterior l'assistència superava les dues centes persones. Casualment treballar en aquest nou equipament va ser el comiat del Josep Carretero, que havia començat setze anys enrere cuinant amb foc de llenya i pràcticament a l'aire lliure, i que passà el relleu a l'Alfonso a qui ja va ensinistrar allà mateix.

En aquella ocasió també hi va haver presència d'una caravana, no la mateixa de Pineta, que va protagonitzar involuntàriament un accident amb suspens. Va ser el dia de plegar el Campament, amb un temps més propi de novembre que no pas d'agost, amb fina pluja, boira baixa i vent, que no ajudava gens a la

Campament CET 1977. Primera caravana.

feina de plegar tendes i recollir atuells. Personalment vaig accelerar la meua tasca per avançar la baixada a Benasc a fi que, com a responsable del campament, passar comptes amb qui ens havia subministrat els queviures frescos. Efectuats els pagaments pertinents sols ens quedava esperar l'arribada de la resta del grup, però el cas és que passava l'estona i ningú baixava, i creixia la lògica angoixa. Per fi, després de molt llarga espera va arribar el primer cotxe i amb ell la justificació del retard. Resulta que al primer a sortir darrera meu va ser la caravana, però a poc d'iniciar la baixada, va punxar una roda amb l'inconvenient afegit que no en disposava cap per substituir-la, provocant el tap a la resta. Per sort, la roda de recanvi d'un 600 que hi havia entre els cotxes va resultar compatible i van poder sortir tots de l'atzucac.

Pont de Pallers, 1979. Aquest pont està situat a mig camí d'Espot i l'Estany de Sant Maurici i l'espai d'acampada proper que disposa, amb una evident manca de coordinació entre ells, el rector d'Espot el va comprometre a un grup d'escoltes i l'alcalde ho va fer amb el Centre. Com sigui que els primers a arribar-hi van ser els escoltes, nosaltres vam haver d'instal·lar-nos pel bosc del costat, esquivant pedres i fent filigranes per encabir-hi les tendes, a més d'emplaçar-ne algunes a l'altre cantó de la carretera de Sant Maurici, amb l'evident molèstia que això comportava. La nota curiosa d'aquella estada va ser que molts dels concurrents vam poder veure per primera vegada la construcció d'un modest castell humà que el jovent va bastir, embrió de la que amb els anys passaria a ser una de les colles castelleres més importants del país.

Vall de Tabernés 1980. Per segona vegada, després de Vallhiverna, es repetí emplaçament, exactament al mateix lloc de l'any 1971. En aquesta ocasió, el mal estat del camí d'accés va privar d'arribar al campament les dues caravanes que ho intentaren, fet que va obligar als seus ocupants, a passar el dia al campament i a la nit desplaçar-se a dormir-hi. Però el fet que omple el record d'aquella estada va ser l'angoixa que vam passar tots quan un consoci va arribar a entrada de fosc sense el company, amb el qual havien assolit el cim del Gran Bachimala i del que s'havia separat a la baixada. És de suposar la preocupació de l'esposa i petita filla del que restava per arribar, i per elles, vam sortir dos grups amb els llums de butà i per dues rutes separades a refer bona part del camí per la zona on hauria d'haver baixat, amb resultat negatiu. L'endemà vam sortir a primera hora i al poc temps vam trobar un pastor que ens va tranquil·litzar al dir-nos que havia vist a distància un excursionista que ja anava baixant.

I amb les imatges de l'emotiu retrobament amb la seva família, acabava el relat de les meves vivències en els vint Campaments d'Alta Muntanya, que un muntatge amb un centenar de fotos i 10 fragments de pel·lícula va intentar fer més amè.

És digne d'assenyalar, que fins arribar l'any 1980, moment en que acaba el relat, els canvis que s'anaven produint en la societat també es veieren reflectits en els Campaments. Així, en els desplaçaments es va passar de l'autocar al cotxe particular; d'arribar al campament després d'una llarga caminada i traginant la càrrega amb cavalleries, a fer-ho cadascú amb el seu vehicle i un camió amb el paquets; a la cuina, del foc de llenya i pràcticament a l'aire lliure, a la de butà, sota uns estructura metàl·lica amb coberta de plàstic; i en material d'acampada, de les canadencues als xalets, i finalment, a les caravanes i les autocaravanes.

També hi ha hagut un canvi radical en els emplaçaments, motivat en gran part per una normativa ambiental cada vegada més estricta, que fa que acampar lliurement al Pirineu sigui més complicat, i per la presència cada vegada major de caravanes, fet que ha motivat que en els darrers temps s'hagi recorregut cada cop més a terrenys de càmping.

Aquesta circumstància els diferencia molt dels anteriors, ja que almenys en els dos que vaig tenir ocasió de visitar, el 2001 a la vall francesa d'Azun, o el 2002 a Pinzolo (Dolomites), ambdós estaven situats en entorn urbà, per sota de la capital de comarca: Arrens i Madonna di Campiglio respectivament, i per tant a cota baixa (800 m) i amb els cims importants

bastant distants. Per contra era evident la millora en comoditats: WC, dutxes, electricitat, bugaderia, etc.

Les noves condicions modifiquen bastant el comportament dels assistents, ja que no és el mateix trobar-te a Vallhiverna o Tabernés de Viadós, on has arribat per una pista prou complicada, amb el campament situat a plena muntanya i els grans cims a peu de tenda, on era gairebé obligat per adults i joves, experimentats o neòfits, efectuar ascensions, que situat al càmping de Pinzolo, on els nois gaudien de totes les varietats d'oci i els grans, d'un llaminer entorn turístic d'alt nivell. Com a exemple anecdòtic recordo que un grup dels més actius pujant muntanyes es van desplaçar a Verona en una sessió d'òpera, no sé si vestits d'etiqueta o amb texans.

Però acceptant que, en conjunt són canvis que l'evolució de la societat ha anat imposant, els que l'any 1960, en el campament del Cinquantenari i en les edicions posteriors, vam aguantar tota classe d'incomoditats i contratemps, entossudits en la continuïtat d'aquella manera de passar les vacances, a l'alta muntanya, ens omple de satisfacció que cinquanta anys després, en el Centenari, el model continuï ben vigent i amb bona acceptació, sense haver deixat de destacar cap estiu en la programació del nostre Centre.

Avenc del Turó de Roques Blanques. Foto: Ignasi Villarroya i Antillach.

AVENC DEL TURÓ DE ROQUES BLANQUES

Text i topografia: Salvador Vives i Jorba
Geologia i espeleogènesi: Marc Anglés i Vila
Fotografia: Ignasi Villarroya i Antillach

La nit del dia 31 d'octubre de 2010, la Marta Riu i el seu fill Julià Vivó estaven passejant amb el seu gos Coco per les rodalies de Can Roure i anant en direcció cap al turó de Roques Blanques, el gosset es va despistar i va caure en una esquerda que estava a la dreta del camí. Tot buscant-lo el van localitzar al fons d'un forat, desconegut per a ells. El Julià va haver de necessitar una corda per tal de treure'l de dins, sa i estalvi.

La Marta ho comunicà al Jordi Badiella i el dissabte dia 3 de novembre tots quatre vam anar a veure de quin forat es tractava.

Feia temps que ja es rumorejava que per la zona superior del turó de Roques Blanques hi havia algunes esquerdes, totes elles produïdes pels efectes de l'antiga pedrera de Can Candi. Però la nostra curiositat ho era a la vegada per dos motius: primer per tractar-se d'una zona en terreny calcari i l'altra perquè sempre s'havia comentat que per la part superior del turó hi havia alguns forats a la roca on sortia molt d'aire.

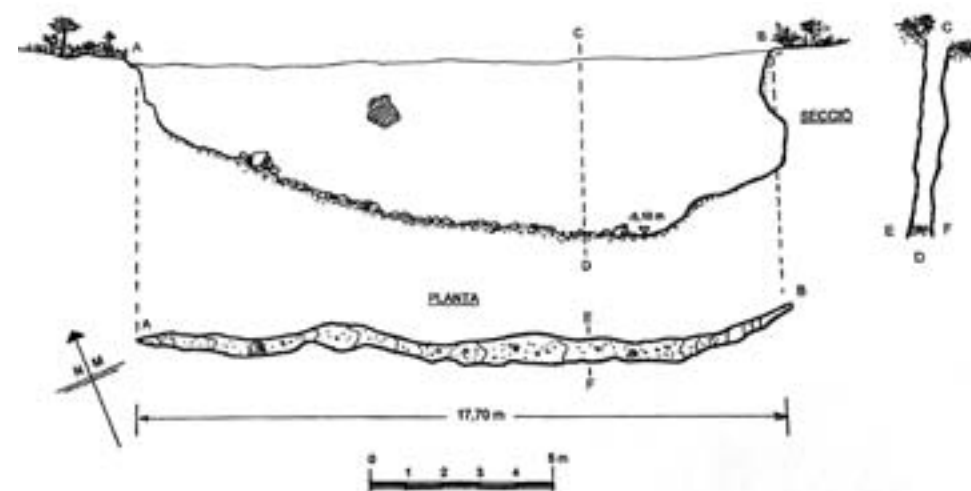
Per anar-hi és molt fàcil. El millor és seguir el camí de Can Roure, que comença abans del km 5 de la carretera de Terrassa a Talamanca. Però cal agafar el camí que puja fins el coll de Can Roure. A partir d'aquest coll s'ha d'agafar el camí de l'esquerra que porta al turó de Roques Blanques. Quan comença a planejar, la cavitat està situada a pocs metres, a la dreta de camí. La boca està molt a prop de l'esplanada superior de l'antiga cantera, on hi ha taules i bancs i que és un mirador excepcional de la plana del Vallès.

La boca té una llargada de 18 metres per una amplada màxima d'un metre. La fondària supera lleugerament els 5 m. Per baixar-hi millor fer ús d'una corda.

Coordenades: X: 0417566 / Y: 4606581 / Z: 573.

GEOLOGIA DE LA ZONA

La cavitat es troba en el turó de Roques Blanques, pertanyent a la serralada Prelitoral

Avenc del Turó de Roques Blanques. Terme: Terrassa, SIS, novembre 2010.

Catalana. Els materials que conformen aquest turó corresponen principalment a les fàcies Buntsandstein (conglomerats, gresos, lutites) i Muschelkalk (calcàries, dolomies, gresos i lutites), ambdues d'edat Triàsica (ICC, 2005).

El turó de Roques Blanques constitueix un bloc tectònic format durant l'etapa compressiva de l'orogènesi Alpina (Paleogen). Els materials Triàsics es troben deformats, fracturats, encavalcats i, en la part alta del turó, invertits (Camps, 2002).

En el vessant sud del turó es van explotar a cel obert les calcàries i dolomies de la fàcies Muschelkalk inferior. L'any 1980 es va deixar de treballar la pedrera (Camps, 2002), i posteriorment va ésser reomplerta per materials diversos.

ESPELEOGÈNESI

La cavitat s'estructura a favor d'una fractura d'orientació WNW-ESE i amplada de 40-50 cm, oberta en els nivells calcaris i dolomítics de la fàcies Muschelkalk inferior. Aquesta esquerda es troba a pocs metres i en disposició paral·lela a l'antic front d'explotació de la pedrera, actualment reomplert.

Els materials carbonatats del Muschelkalk inferior a l'entorn de la cavitat estan invertits i plegats (Camps, 2002). Constitueixen un sinforme i presenten uns cabussaments de les superfícies d'estratificació poc uniformes. Els cabussaments aproximats del flanc nord-occidental i sud-oriental són de 60° cap al SE i de 44° cap al NW, respectivament.

La fracturació de la zona compren 2 principals famílies: Les fractures d'orientació NE-SW, on s'estructuren els encavalcaments, i les fractures d'orientació NW-SE, on es desenvolupen les falles de direcció (Camps, 2002).

Observant les diferències existents entre l'orientació de la fractura generatriu de la cavitat i les direccions de les superfícies de cabussament i fracturació del turó de Roques Blanques es pot deduir que l'origen de l'avenc té una genètica diferent.

Per l'altra banda, el paral·lisme existent entre la fractura de la cavitat i l'antic talús del front d'explotació de la pedrera indica la relació entre els dos. Així doncs, la generació de l'esquerda és producte del retrocés inestable de l'antic talús de l'explotació. Es tracta d'una cavitat d'origen antròpic.

Les observacions de detall efectuades a l'esquerda que conforma la cavitat permeten apreciar les formes angulosos de les seves parets i l'absència de processos erosius significatius.

Figura 2: Arrel vegetal amb un petit fragment rocós inclòs que creua l'esquerda pel damunt.

Figura 1: Fragments de roca relativament recents encastats a l'interior de l'esquerda.

Vista exterior de l'avenc.

Interior de l'avenc.

També s'observen alguns fragments de roca encastats a l'interior fa relativament poc temps (figura 1).

El cabussament del pla de fractura és d'uns 75° cap al NNE. En algunes zones de les parets es constaten cristallitzacions de carbonat de calci d'uns 5-10 cm de gruix.

Existeix un sòl vegetal d'uns 15 a 20 cm de gruix perfectament coincident ambdues bandes de la fractura i de perfil molt poc erosionat. Fins i tot hi ha una arrel amb un petit fragment de roca inclòs que creua diagonalment l'esquerda pel damunt (figura 2).

Coneixent la relació existent entre la fractura de la cavitat i l'antic talús del front d'explotació de la pedrera, i davant les observacions de mancança d'erosió significativa a l'interior i de la joventut dels processos reconstructius i d'acumulació clàstica, es pot interpretar que l'esquerda es va obrir fa relativament poc temps i de manera genèticament lligada a l'activitat extractiva.

OBSERVACIONS

Cal destacar també la clara emanació gasosa calenta provinent de la part més profunda de l'esquerda, i fins i tot la condensació d'aigua a l'herba que creix a l'exterior. Aquest fenomen també es pot constatar en altres punts al llarg de la part superior de l'abocador, i sembla estar relacionat amb fenòmens de degradació de la matèria orgànica.

BIBLIOGRAFIA

- CAMPS, I. (2002): "Contribució al coneixement de l'estructura del Bloc de Roques Blanques". A: V Trobada d'Estudiosos de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Monografies, 35: 173-176.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (2003): Base topogràfica de Catalunya 1:5.000. Versió 2.0. Full 285-115. ICC. Barcelona.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (2003): Ortofotomapes de Catalunya 1:5.000. Versió 3.0. Full 285-115. ICC. Barcelona.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (2005): Mapa geològic comarcal de Catalunya 1:50.000. Full 40, Vallès Occidental. ICC. Barcelona.

Via "Amics per sempre". Xiva de Morella.

NOVA ZONA D'ESCALADA A XIVA DE MORELLA De 0 a 57 vies en poc més de 2 anys

Per Jordi Sebastià i Galí

Xiva és un poble de la comarca dels Ports integrat en el terme municipal de Morella. És un lloc situat a la ribera dreta del riu del seu nom, en una foia a una altura de 898 metres sobre el nivell del mar al peu de la serra de Xiva.

Es comunica amb Morella (8,5km) per la carretera CV-117 i, per camí rural parcialment asfaltat, però transitable per tota mena de vehicles, amb el Forcall (10km) i Ortells (10km). Per arribar a Morella des de Castelló, Catalunya o l'Aragó la ruta principal és la Carretera nacional N-232.

Actualment (2012) viuen a Xiva unes 25 persones, havent-hi una població flotant i internacional, sobretot estiuenca, molt important. Les cases de Xiva estan quasi bé totes restaurades formant un dels nuclis més bonics i pintorescos de la comarca. Hi ha força cases rurals (Casa Victòria, Fonda de Xiva, Les cases del Gasulla, El Correu, Les Orquídies, La Font del Roser, l'Argelaga...) amb unes 85 places de capacitat, i també de cases de poble per llogar o per a intercanvi (casa Trinitat...). Quan a gastronomia destacaria la truita de patates. Pel que fa a la flora el gran nombre de plantes aromàtiques com: el romaní i la farigola o timó; l'espígol, a Xiva a mitjans de segle XX se'n feia una explotació econòmica per a l'obtenció d'essència, encara es conserva part de la caldera; el te de roca i el polioli o poniol; la sajolida silvestre o saborija molt utilitzada per preparar les olives. Referent

a la fauna la varietat és molt important però destacaria, per la seva facilitat en observar-los: la cabra hispànica, amb una població molt alta; i el voltor lleonat, molt abundant en determinades èpoques. És un paradís pels amants de la paleontologia amb tota mena de fòssils del cretàcic inferior.

ESCALADA A XIVA

La història de la escalada a Xiva, tal com l'entendem en els temps que corren, és molt curta. De fet, per ser honestos, hauriem de dir que a Xiva, d'una manera o altra s'ha escalat tota la vida; no hi havia altra opció, les parets verticals són per tot i per guanyar-se la vida, amb les minses possibilitats que hi havia antigament, els llauradors de la zona s'enfilaven per tot arreu. Per tal de poder esgarrapar uns pocs metres de terreny aprofitable, encara ara, es poden veure parets de pedra alçades a llocs inversemblants. Fins i tot en alguns indrets veiem creus de fusta revellida que recorden als qui es van despenyar, ja sigui cercant herbes aromàtiques o remeieres, o simplement treballant al tros.

Tal com deia, però, la història de la escalada moderna és molt curta. Va començar la setmana Santa del 2010, concretament el dia 2 d'abril, quan en Carles Villasur va estrenar el seu regal d'aniversari, un flamant i lluent trepant a bateries, per equipar la primera de totes les vies de Xiva: La Sunage (traducció lliure del nom de la seva dona, Soledat, a l'anglès) a la placa de la Guinxerra, la segona va ser la via del Marc (el nom del meu fill), com veieu ja en aquesta fase tant inicial, el mateix dia, em va "enredar" a mi, jo que havia escalat de jove i no tenia pensaments de tornar-hi, tot i que les activitats a la muntanya no les havia aturat mai. Ens va entrar una febrada escaladora i equipadora, sobretot al meu amic Carles, que ha portat en dos anys a disposar d'un paradís per als escaladors, amb 56 vies totalment equipades i amb molts projectes en marxa. De ben segur quan llegiu

aquestes línies s'haurà superat de llarg la xifra esmentada, degut, en part, a que, com que les febres són encomanadisses, altres amics (la major part terrassencs) ja s'han decidit a col·laborar intensament.

A Xiva predomina la roca calcària de qualitat variable, fins i tot no massa bona, considerada en termes d'escalada. Però de tant en tant apareixen plaques i parets acceptables o de molt bona qualitat. És en aquestes zones on s'han equipat les vies. De tota manera l'ús del casc és imprescindible en tots els sectors degut a la molt probable caiguda de pedres. Fins i tot la gran abundància de cabres salvatges pot provocar una caiguda de pedres inesperada (ja ens hi hem trobat).

Hem dividit l'àrea escalable de Xiva en cinc zones o sistemes principals: la Tossa, la Guinxerra, Contrafort de la Guinxerra, Cingle de les coves del bou i El Castell. Algunes d'aquestes zones es subdivideixen en sectors. Degut a que en l'espai d'aquest article no podem comentar-les totes us recomano que visiteu la pàgina <http://escaladaxiva.blogspot.com.es/>.

Segons el meu parer hi ha unes quantes característiques que fan de Xiva una zona ideal per a la pràctica de l'escalada:

- Les aproximacions des del poble són molt ràpides. S'accedeix a totes les zones en menys de 15 minuts, excepte a la placa de les petjades que en necessitem 20.
- Totes les vies estan generosament equipades amb cargols d'expansió (parabolts) de 10mm, amb reunions d'anells, de cadena, o mosquetó, i no són gens exposades. No cal portar material addicional per equipar.
- Hi ha vies per a tots els nivells, des d'iniciació, IV^a, fins a 7c, algunes, com la via Terrassa Arrasa i d'altres, potser més, ja que encara tenen el grau per definir.
- Són aptes per escalar en família amb peus de via prou amples perquè els menuts puguin fer activitats alternatives.
- Es pot escalar tant a l'estiu a l'ombra, com a l'hivern amb sol.
- Tot i que la major part de les vies estan pensades per escalada esportiva ni ha també unes quantes pensades com a clàssiques, per a fer cim, les del Castell.

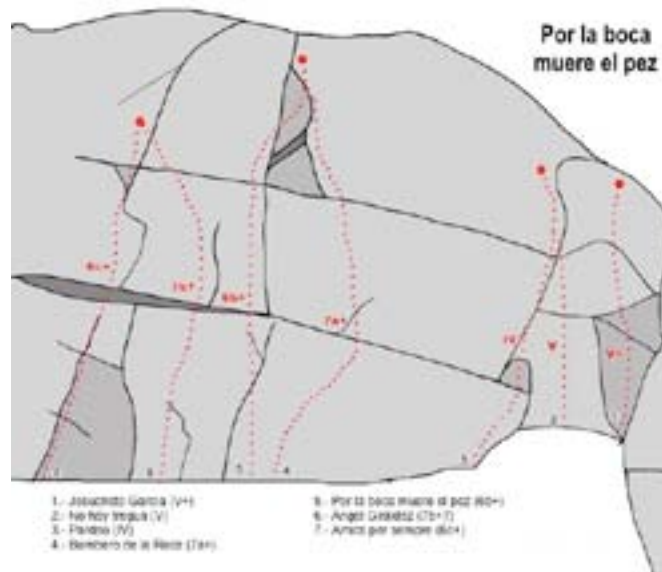

Tot seguit afegirem informació sobre alguna de les zones i dels sectors. No hi ha totes les ressenyes en representació gràfica però es prou representativa.

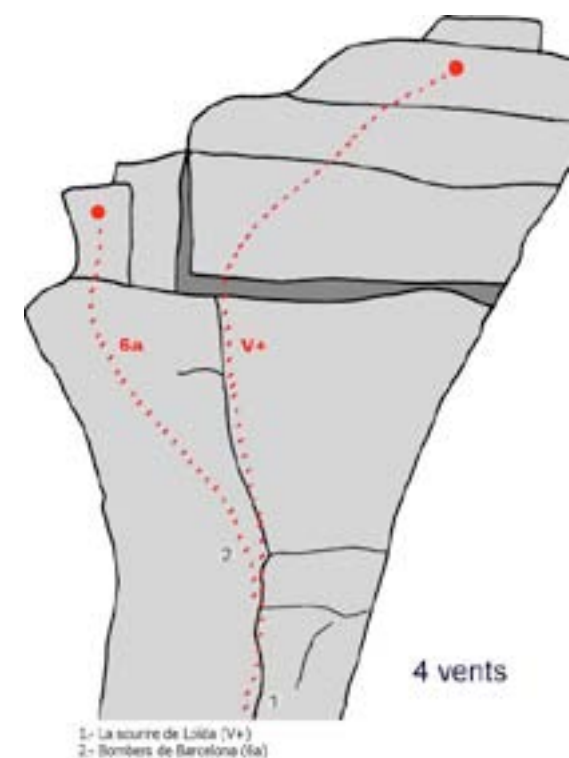
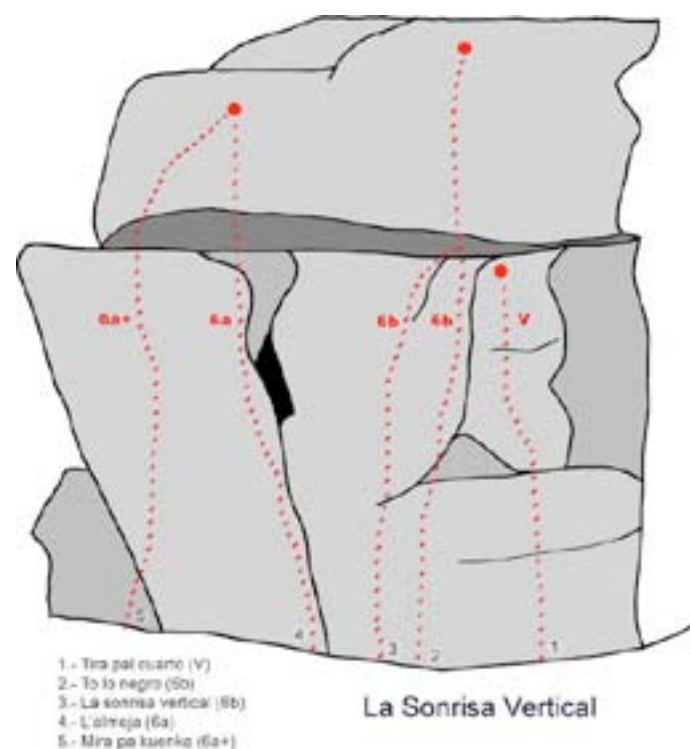
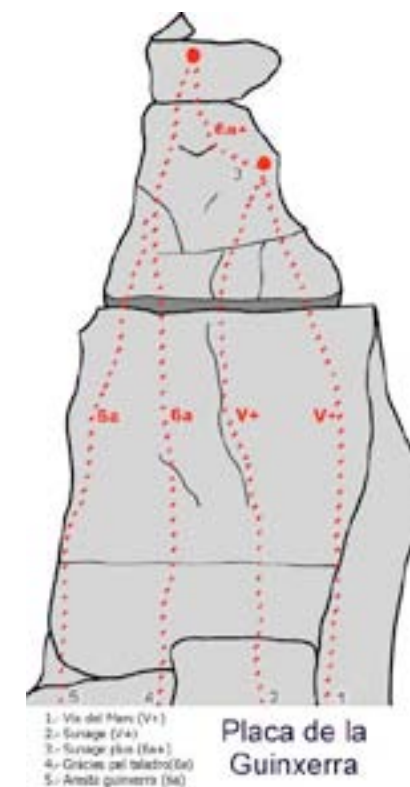
LA TOSSA

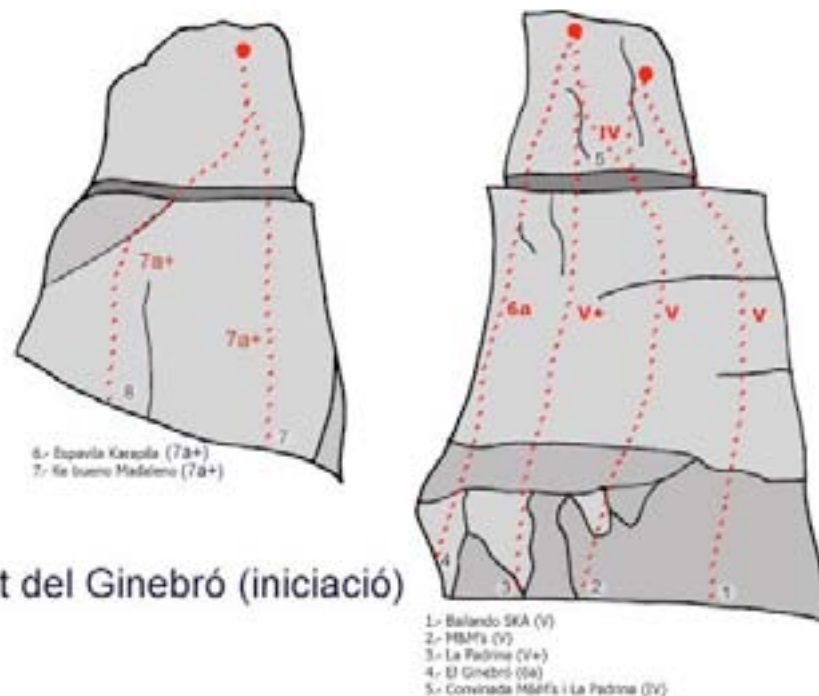
Tot hi haver projectes per equipar altres sectors de la mola calcària de la Tossa, de moment, només se n'han equipat dos, que són a tocar, anomenats respectivament, **por la boca muere el pez** i T-17. Són vies d'esportiva amb alçades al voltant dels 20m. De les ressenyades, excepte la via, Bombero de la Roca, equipada per en José Manuel Cano, i la Àngel Giraldez, per en Jordi Oliva, la resta de vies d'aquests dos sectors han estat equipades per en Carles Villasur. Del sector T-17, sense informació gràfica, destaquen la T-17 (6a+), la T17chimenea (V), la The Peipers (6b) i Mala Vida (V+).

LA GUINXERRA

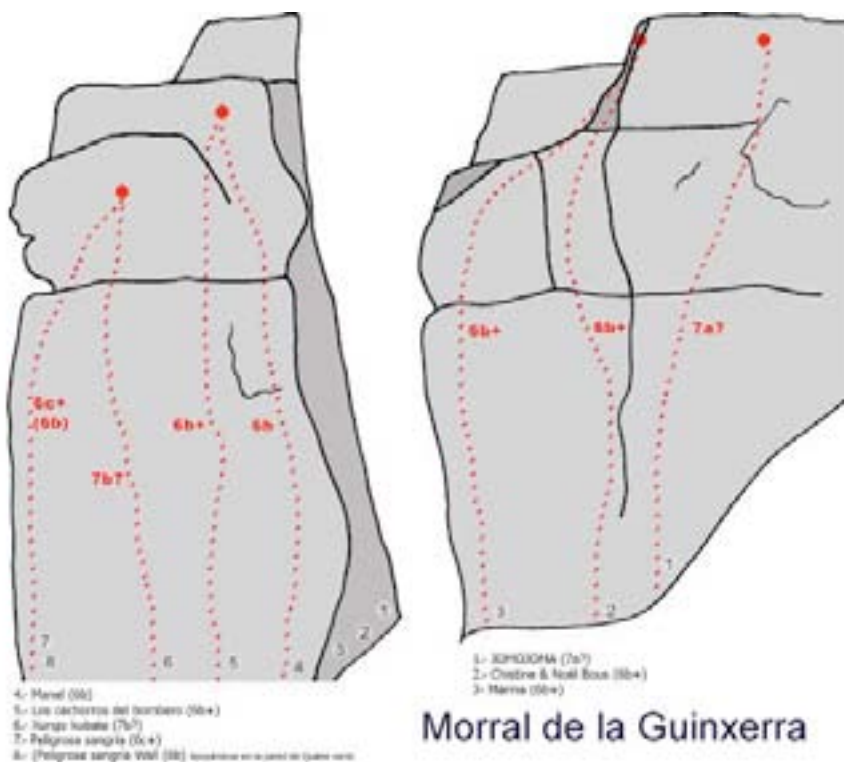

Al sistema de la Guinxerra, des del punt de vista de les vies equipades i de les característiques morfològiques de la roca, podem distingir set sectors: la Paret del Ginebró (iniciació), la Sonrisa Vertical, 4 vents, el Morral de la Guinxerra, la Placa de la Guinxerra, Reformes i la Torreta. Les alçades de les vies oscil·len entre els 9 i els 15 m. De les vies ressenyades, excepte les vies: Christine & Noël Bous, los Cachorros del Bombero, Bombers de Barcelona i le Sourire de Loida, equipades per en José Manuel Cano; la JoJoJoMa, per en Jordi Oliva; i Bailando Ska, per en Pau Ramos la resta de vies han estat equipades per en Carles Villasur. Sense informació gràfica, a la Torreta destaquen les tres vies següents: la Xiva's Regal (V+) i la via Dels Aliens (V+) equipades per en David Sanz, i la via Camí del Cel (V+ pe confirmar) equipada per en Jordi Sebastià i Domingo Ramos; al sector dels 4 vents també hi ha la via Terrassa Arrasa, equipada per en Xavier

Paret del Ginebró (iniciació)

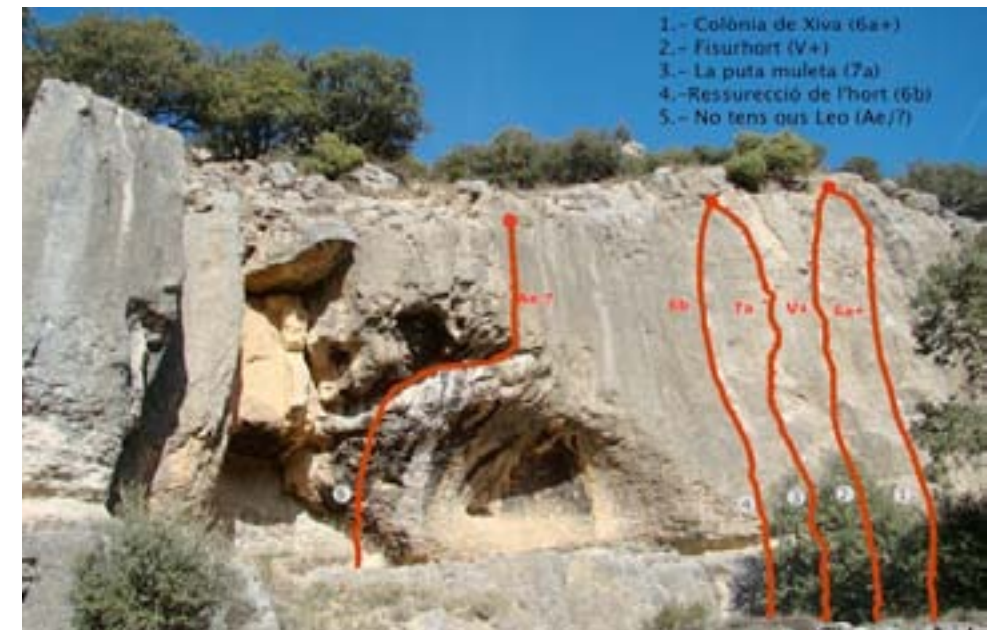

Morral de la Guinxerra

Andreu i Jordi Sebastià (7c o 8a per confirmar); al sector reformes la Rompe-bidés (V+) i la Pinchatubos (6b) equipades per en Carles Villasur.

CONTRAFORT DE LA GUINXERRA (sector vistes a l'hort)

Aquesta és una zona també amb moltes possibilitats de créixer. Les vies no son de massa

alçada, entre 12 i 13m, però ni ha de molt tècniques. Totes les vies ressenyades d'aquest sector han estat equipades per en Carles Villasur. A més hi ha la via No Tens Ous Leo (Ae), la única d'artificial, equipada per en Jordi Bardolet, que puja per la part més fonda de la balma.

CINGLE DE LES COVES DEL BOU (placa de les petjades)

El cingle te varis centenars de metres de longitud amb parets impressionants de fins a 70 m d'alçada. Les possibilitats d'equipar nous sectors són enormes. De moment només hem equipat vies d'escalada al sector de la placa de les petjades. S'anomena així perquè el barranc, molt a prop de la placa, presenta unes depressions a la roca de la llera, que semblen talment petjades de dinosaure. Totes les vies d'aquest sector han estat equipades per en Jordi Sebastià. Les entrades d'aquestes vies són molt fines i verticals i un cop la placa s'ajeu la progressió és per adherència. Les dues reunions estan a 17 i 20m respectivament.

EL CASTELL

El Castell és la formació rocosa que es troba just davant del poble mirant en direcció Sud.

El seu cim, coronat per una creu de fusta, ben visible des de tot l'entorn, està a una alçada de 1004m sobre el nivell del mar. És una zona ideal per plantejar vies per a fer cim i baixar caminant. De tota manera els punts d'assegurança segueixen la filosofia de l'escalada esportiva. Totes les vies d'aquesta zona han estat equipades per en Jordi Sebastià.

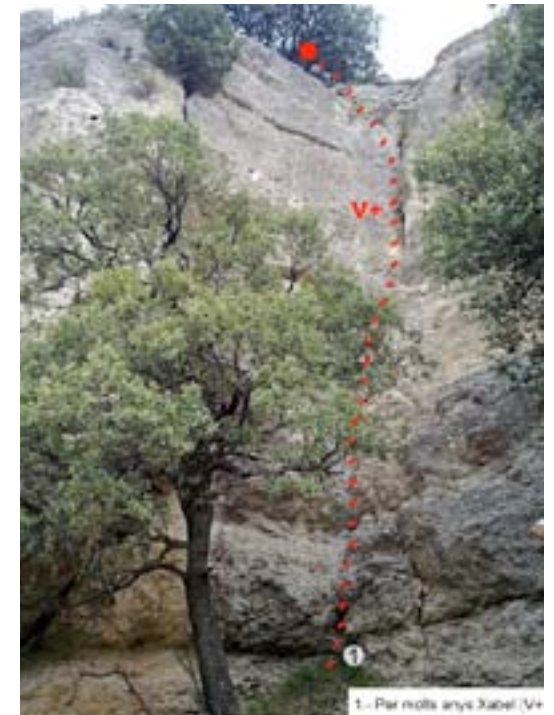
Cara Nord

Hi ha dues vies que comparteixen la primera reunió, que al estar equipada amb mosquetó permet una utilització esportiva, són la Manolita i la Somni d'estiu. Aquesta darrera és la original, pel que podem considerar la segona com una variant. La somni d'estiu s'enfila per la paret fins els 61m abans d'arribar a la pendent suau que ens portarà fins la creu. Entre la segona i tercera reunió hi ha una altra variant que no queda reflectida a la imatge.

Cara Sud

De moment només hi ha una via de 12m d'alçada, equipada per en Jordi i en Marc Sebastià, dona accés a la pendent que porta al cim.

A la imatge podem veure a en Carles Villasur equipant la via Sunage llavor de tot el que s'ha esdevingut després. No puc estar-me d'agrair-li no només els dibuixos i les ressenyes que apareixen en aquest article, sinó el més important, que ha encomanat a uns quants amics i familiars la fal·lera per la escalada, i gràcies a això ara podem compartir moments d'aventura i diversió irrepetibles. Gràcies Carles!

CRÒNICA

ACTES DE LES ASSEMBLEES GENERALS DE SOCIS. ANYS 2012 i 2013.

ASSEMBLEA GENERAL EXTRAORDINÀRIA. 19 D'ABRIL 2012.

Es realitza l'assemblea general extraordinària per presentar la modificació dels Estatuts del Centre Excursionista de Terrassa, a causa de les disposicions que preveu el DECRET 55/2012, de 29 de maig, pel qual es modifica el Decret 58/2010, de 4 de maig, de les entitats esportives de Catalunya, i

la proposta que s'afegeixi "i Barrancs" a la denominació de la Secció d'Investigacions Subterrànies, atès que la Federació d'Espeleologia també ho és d'aquesta activitat. Ambdues propostes s'aproven per unanimitat, amb 25 assistents.

ASSEMBLEA ORDINÀRIA DE SOCIS. 19 D'ABRIL 2012.

Es celebra, en segona convocatòria, amb la presència d'en Francesc Muntada, President, Cèsar Fontanes, Tresorer, Loreto Duaso, Secretaria de Junta, Pep Aced, Vicepresident, Quim Prunés, Vicepresident, Manel Cajide, Vicepresident, Pep Ventura, Vocal de Junta, Núria Ventura, Responsable de Premsa, i una assistència de 25 consocis.

Obre l'Assemblea el President del CET, el Sr. Francesc Muntada, i tot seguit es passa al primer punt de l'ordre del dia, el de lectura i aprovació de l'acta anterior, que es fa per unanimitat. A continuació s'exposa la memòria d'activitats de les diferents seccions i vocalies:

Vocalia de Cultura

S'han efectuat un total de 3 rutes literàries, amb uns 25 participants de mitjana, i s'ha iniciat una nova activitat consistent en la realització d'una sèrie d'entrevistes-col·loquis a la sala d'actes del CET, a diferents personalitats del món de la cultura, la política, la ciència, etc., que han tingut gran acceptació.

Secció de Fotografia

Es fa menció a les xerrades de fotografia dels dilluns i a les sortides col·lectives de fotografia, així com la celebració dels cursos de fotografia i de muntatges audiovisuals.

També del 72è concurs de fotografia, amb el premi Àngel Casanovas en la temàtica lliure, en el qual hi van participar 600 obres d'arreu d'Espanya, i calgué fer dues exposicions diferents per encabir totes les obres seleccionades pel Jurat. També es va fer menció que, en el marc dels actes del Centenari, es continua treballant en el recull de fotografies històriques, i en els treballs de digitalització de l'arxiu de l'entitat.

També es proposa que durant tot l'any hi hagi exposicions a la Sala Àngel Casanovas, i s'informa que tot l'any 2013 ja està ple.

Secció de Ciències Naturals

Es fa un repàs de l'activitat portada a terme pels grups que integren la Secció. En relació al grup de botànica, es fa menció que a les sortides han introduït altres centres d'interès (turístic, geològic, etc.), fet que ha servit per incrementar el nombre de participants. També s'informa que s'està treballant en l'elaboració d'una base de dades de coleòpters, i que enguany s'inicia un curs d'iniciació al coneixement dels Insectes, a càrrec de l'Eduard Vives.

Secció d'Esquí

Com cada any s'han realitzat els cursos d'esquí habituals, i es fa menció que, aquest any, el Trofeu d'esquí de pista Ciutat de

Terrassa ha canviat de nom per passar a dir-se Centre Excursionista de Terrassa. Com a novetat s'informa que s'ha impulsat un grup d'esquí de muntanya i que ha tingut bona acollida, amb la programació de regular de sortides als dissabtes. També s'està treballant per crear un equip de competició, i s'informa que s'ha fitxat a una noia que fa Skeleton, que ha participat al campionat del món d'aquest esport, representant al Centre en competicions celebrades a Espanya, Europa i Amèrica.

Secció d'Investigacions Subterrànies

El mes de març es realitza el 51è Curs d'Iniciació a l'Espeleologia, nivell 1.

El 22 de març es va fer l'Assemblea Anual Reglamentària de la Secció.

Pel mes de juliol es fa el cicle d'exploracions nocturnes "Dimarts a la Fresca".

A l'agost de nou es fa la campanya espeleològica al massís central de Picos de Europa, a la zona del Llagu de las Moñetas. Les prospeccions i exploracions en aquesta zona s'iniciaren l'any 1984, i s'han mantingut ininterrompudament fins la data.

El mes de setembre s'inicia el cicle "Espeleologia de pel·lícula" on un divendres de cada mes es projectarà una pel·lícula o documental sobre espeleologia, canyons i barrancs.

I com ja és costum des de fa 36 anys, la SIS organitza el tradicional Cicle Nadalenc, amb sortides i altres activitats.

Secció d'Alta Muntanya

S'informa que al setembre es va iniciar el 44è curs d'excursionisme amb 12 participants. Pel que fa a la Duatló s'explica que hi ha hagut una davallada important de participants respecte l'any passat (de 700 s'ha passat als 450 participants), tot i així el balanç és positiu perquè permet seguir fent l'activitat doncs mentre no davalli dels 400 participants és rentable. S'agraeix la tasca dels col·laboradors.

També es comunica que s'han seguit realitzant les sortides del programa CETCIMS, que compten amb una gran acceptació. En canvi aquest any no s'ha

organitzat el curs d'escalada, però s'han programat diferents sortides col·lectives que han tingut força participació, i s'han programat sortides d'esquí de muntanya que, com a novetat, també s'hi ha pogut participar en raquetes.

Del grup de GR s'informa que el programa De les terres de l'Ebre fins a Pinós ha acabat com estava previst, i que ha començat un cicle de dos anys de durada, del Cap de Creus al cim del Canigó, per bé que de moment el temps no ha acompanyat i ha davallat la participació.

Secció d'Excursionisme

Petites Travessades Familiars: Han participat una mitjana d'unes 80 persones en les diferents sortides programades, però en alguna han arribat a ser un centenar.

Horitzons: S'han realitzat unes 7 sortides l'any, amb una assistència d'unes 50 persones de mitjana. Com a novetat, es va fer una sortida nocturna per veure la posta de sol i la lluna.

GPS: Han programat dos cursets l'any: un d'iniciació i un de nivell avançat, que han tingut una acceptació molt bona, amb més de 20 cursetistes.

Mapa de Sant Llorenç: Està disponible a la xarxa i s'està fent mica en mica, resseguint els Camins, etc. Quan estigui més avançat potser es plantegen de fer-ne una edició impresa.

Passejades pel parc: té per objecte conèixer camins del parc natural, mitjançant la programació de sortides entre setmana. Es van fer 10 sortides, amb una mitjana d'assistència d'unes 20 persones, algunes de les quals no eren de l'entitat però que s'han fet socis, i es compta amb un grup consolidat.

Marxa Nòrdica: es troben algun dia entre setmana per fer caminades pel parc de Vallparadís, i organitzen sortides mensuals a d'altres llocs.

Els nostres camins: són sortides organitzades als voltants de Terrassa, sorgides com a pràctiques de guia de muntanya del vocal, que han tingut una assistència mitjana d'unes 30 persones. Al febrer del 2013 ha

tornat a començar el cicle amb una proposta de sortides amb una major dificultat tècnica i indrets més desconeguts.

Infantil i juvenil

S'explica que hi ha hagut un relleu en les persones al capdavant del programa Conèixer món, però que ha seguit funcionant, i que s'ha iniciat un nou programa de sortides sota el nom d'Encetem aventures, que cobreix la franja que hi ha entre el Conèixer món i el curs d'excursionisme, consistent en la programació d'activitats al local cada 15 dies i una sortida mensual a diferents indrets.

Biblioteca i arxiu

Es té cura de l'arxiu i dels documents que entren, amb l'objecte de deixar constància de l'activitat d'una entitat centenària. Com a projecte de futur s'ha plantejat la digitalització de documents de l'arxiu per a que estiguin disponibles en xarxa.

Trekking

S'informa que es preveu realitzar un trekking de 22 dies de marxa al Kanchenjunga a l'octubre de 2013, i que s'intentarà institucionalitzar-ne un a l'any.

A continuació es passa a presentar l'estat de comptes i la proposta de pressupost. El compte d'Explotació del 2012 es tanca amb un resultat positiu de 21.126,16 €. En César

Fontanes presenta també el pressupost del 2013, que preveu un dèficit de 0 euros, el qual s'aprova per unanimitat. S'acorda mantenir l'import de les quotes.

A continuació en Francesc Muntada presenta l'informe de presidència, relacionant el nombre d'altres i baixes de socis, que aquest any ha estat negatiu, amb 161 baixes i 83 altes. El número de socis actual és de 1623 membres.

Continua exposant que el CET és una entitat gran, però que es troba en una situació difícil i de canvis que no es poden obviar. S'han de trobar altres formes de finançament, a més de les quotes de socis, que minven, i mantenir la participació de les activitats, que és una bona manera també de finançament. Tot i tenir molt bona oferta, cal eixampla-la amb més propostes d'activitats, sobretot encarades a atreure més jovent. Cal reduir despeses en administració i dedicar aquests recursos a la direcció de l'entitat. Això es tradueix en un canvi organitzatiu, amb la creació d'una direcció tècnica i la millora de la comunicació.

La Junta han considerat oportú crear un pla estratègic per tal de tenir un document que expliqui cap on ha d'anar l'entitat, que a continuació, en Josep Ventura, en presenta les seves línies principals als assistents, i informa que es tracta d'un esborrany consultable al web, que estarà obert fins al 30 de juny.

No hi ha precisions ni preguntes.

ASSEMBLEA ORDINÀRIA DE SOCIS. 25 D'ABRIL 2013.

Es reuneix en segona convocatòria, amb la presència d'en Francesc Muntada, President, César Fontanes, Tresorer, Loreto Duaso, Secretaria de Junta, Quim Prunés, Vicepresident, Manel Cajide, Vicepresident, Pep Ventura, Vocal de Junta, Núria Ventura, Responsable de Premsa, i amb l'assistència de 45 consocis.

El President de CET, obre l'assemblea donant la benvinguda als presents i agraint-los la seva assistència, i tot seguit es passa al

primer punt de l'ordre del dia, consistent en la lectura i aprovació de l'acta de l'assemblea anterior, que es fa per unanimitat.

A continuació es passa a relacionar la memòria d'activitats per part de les diferents vocalies i seccions:

Vocalia de Cultura

S'han mantingut les activitats de l'any anterior amb un grau de participació similar.

Secció de Fotografia

També es manté la programació de les mateixes activitats que l'any anterior. Es fa la presentació del 73è Concurs de Fotografia i, com a novetat, s'informa que s'ha iniciat una nova activitat els dijous a la tarda, consistent en unes sessions de fotografia gratuïtes impartides per en Virgili Vera. També s'informa que s'ha començat un nou curs de Fotografia de Natura.

Secció de Ciències Naturals

Es relacionen les activitats dels diferents grups de la Secció. Dins la el grup de botànica es destaca que per tercer any s'ha efectuat la campanya d'estudi de coleòpters florícoles, en la qual s'han identificat dues noves espècies al Vallès Occidental, i que es continua treballant en l'elaboració d'una base de dades de coleòpters.

Secció d'Esquí

Es destaca que ha estat una bona temporada i que la neu ha acompanyat. En competició han tingut 30 nens nous, que han aportat nous socis, i que la Carla Grau ha estat campiona d'Espanya en eslàlom súper gegant a Sierra Nevada al 2012-13. Es tornaran a fer les activitats d'estiu als Alps, i es repetirà l'assistència al Xanadú (Madrid).

Secció d'Investigacions Subterrànies

Es continua amb les sessions "Espeleologia de pel·lícula" iniciades l'any anterior.

Els mesos de febrer i març s'organitza el 51è Curs d'Iniciació a l'Espeleologia, nivell 1.

El 16 de maig Joan Pallisé ens presenta la interessantíssima conferència "El Solencio en el record", sobre aquesta important cavitat de la Serra de Guara (Osca).

Durant el mes de juliol es fa el tradicional cicle dels Dimarts a la Fresca (5 sortides).

Des de finals de juliol a mitjans d'agost s'organitza la Campanya espeleològica a Picos de Europa (Llago de las Moñetas).

Pels mesos de setembre i octubre s'organitza el 52è Curs d'Iniciació a l'Espeleologia, nivell 2, amb una participació de 18 cursetistes.

El desembre, un equip de la SIS participa a la campanya "Exploración y topografía.

Sorbas 2013", en la important zona càrstica de guixos d'aquesta població d'Almeria.

I com ja és tradicional, a finals d'any s'inicia el Cicle Nadalenc.

Com a curiositat, destacar l'exploració i estudi de dues noves cavitats dels nostres contorns: l'avenc del Pont de Can Prat i l'avenc Casas-Martínez. El primer, de 15 metres de fondària està situat prop del pont de Can Prat, a Matadepera, amb la particularitat de que està excavat en terreny calcari. L'avenc Casas-Martínez, de 19 metres de fondària, està prop del Coll de Correu, a la Serra de l'Obac.

Secció d'Alta Muntanya

Es destaca que al setembre va començar el 45è curs d'excursionisme amb 8 participants, que s'ha continuat amb el programa CETCIMS, amb 10 sortides i una assistència mitjana de 32 persones, i que en la Duatló, novament hi ha hagut una davallada de participants respecte l'any passat: 350 inscrits. Al mateix dia es celebren 3 curses, amb el qual s'ha de fer front a molta competència. Tanmateix no ha comportat pèrdues.

També s'està realitzant un curs d'alpinisme, i es continua programant les sortides col·lectives d'escalada i d'esquí de muntanya amb força èxit de participació.

Secció d'Excursionisme

GR: l'any del Centenari es va fer el camí dels Nyerros, que va ser un èxit rotund per a la secció i l'entitat. Amb aquest canvi, es va començar a fer projectes de camins històrics, va sortir els Camins de Tramuntana, dels Nyerros als Maquis. Comença al Cap de Creus i acaba al Canigó, durarà dues temporades, de les quals, ja n'hem fet una, del Cap de Creus a Sant Llorenç de Cerdans. La segona temporada ha començat a aquest poble i acabarà al juny al Cim del Canigó. Ja s'està fent el projecte de l'any 2014-2015, que consistirà en recórrer els Camins Secrets del Sant Grial.

A les sortides programades del cicle "Petites Travessades Familiars", hi han participat unes 70 persones de mitjana. S'aprofita per fer acte de lliurament de les fitxes de les sortides per a l'arxiu de l'Entitat.

El cicle Horitzons ha fet 7 sortides en el període va d'octubre a juny, amb una assistència mitjana d'unes 50-60 persones.

GPS: es troben els dimarts per parlar dels GPS, resoldre dubtes, i s'ha realitzat un curs amb una assistència de 15 persones. S'ha fet un curs d'Open Street map, que té per objecte fer un mapa de Sant Llorenç digital i d'accés lliure i gratuït, per bé que els hi caldria encara un parell o tres de persones per ajudar-los. Ja és accessible al web.

Passejades pel parc: consistent en fer una matinal un dimecres al mes. Se'n va fer 10 en total, tots els mesos tret de juliol i agost. Al mes de juliol es va anar al Pedraforca. Aquest any es vol anar a Pimorent. Hi ha una mitjana d'uns 26 participants, encara que a la sortida de juliol hi van assistir 63 persones.

Marxa Nòrdica: es van fer tres cursets, febrer, abril i octubre, amb un total de 60 cursetistes. Al novembre es van organitzar unes sortides de salut i activitat física. Es programa una sortida setmanal, els dimarts, al parc de Vallparadís, en la qual es fan uns 6 kms. Els divendres es surt pels entorns de Terrassa, uns 10 kms. I una matinal al mes, entre 15 i 17 kms. Hem aconseguit associats nous. Fa dos anys que es va començar a aquesta activitat, amb un total de 130 cursetistes i 4 formadors certificats.

Infantil i juvenil

Atès que no hi ha cap vocal d'Encetem Aventures ni del Casal d'Estiu.

Biblioteca i Arxiu

S'han efectuat 53 consultes presencials, 5 per Internet, i s'han efectuat 19 préstecs. També s'han efectuat 39 adquisicions i hi ha hagut 4 donatius de material històric de l'Entitat. D'altra banda s'ha començat a participar en el Butlletí, amb la publicació d'un apartat sobre documents històrics de l'arxiu, l'objecte del qual és despertar interès pel fons documental de l'Entitat.

Atès que els vocals del Campament no han fet acte de presència a l'assemblea, es prossegueix amb els següents punts l'ordre del dia, que és la presentació de l'estat de comptes, l'informe de tresoreria i la proposta

de pressupost. El compte d'Explotació del 2013 es tanca amb un resultat positiu de 8.451 €, i en César Fontanes presenta també el pressupost del 2014, amb un dèficit de 0 euros, que s'aprova per unanimitat.

A continuació el Sr. Francesc Muntada passa a presentar l'informe de Presidència: s'han produït 270 altes i hi ha hagut 185 baixes, degut bàsicament a la regularització dels participants a la Secció d'Esquí.

El llistat dels 10 primers socis és el següent:

Nom	Cognoms	Nº Soci	Tipus de Soci
Josep	Cuartero Cabré	1	Honorífic
Carles	Ballbè Artigas	2	Nominal
Àngela	Bruguera Font	3	Honorífic
Cèlia	Carles Soriguera	4	Nominal
Manuel	Planchat Villacampa	5	Nominal
Joan	Fontanals Alegre	6	Honorífic
Narcís	Bacardit Puig	7	Nominal
Joan	Martorell Barberà	8	Nominal
Jaume	Torrella Quintana	9	Nominal
Francesc	Costa Barrera	10	Nominal

En la vessant econòmica explica que es continuen fent gestions per recuperar els impagats que hi han anualment, fent-ne un seguiment diari.

Seguidament manifesta la satisfacció de la Junta al sentir que hi ha tantes activitats organitzant-se a l'Entitat, i agraeix als vocals la seva tasca. Tanmateix consideren que encara es podria arribar a més gent, i per això es proposa la figura de la Direcció Tècnica, per pensar en noves maneres d'acostar-se al que la societat demana i que encaixin amb el sistema de valors de la nostra Entitat. Han sorgit els grups del JoveCet i l'AlpiCet, que és una evolució dels joves de l'entitat sorgits del curs d'Excursionisme, i destaca el Casal d'Estiu, que amb uns 100 d'infants va ser tot un èxit.

Informa també que han impulsat també un carnet de soci, que es renovarà cada 5 anys i que el tindran tots els socis que paguin la quota.

També comenta que tal i com determina la Llei de l'Esport, cal impulsar el tema de les assegurances per les activitats, atès que el CET és una entitat esportiva, que té una regulació específica que estableix que tothom que participi en les activitats de

l'Entitat, cal que estigui assegurat, doncs en cas contrari, el Centre és responsable del que li pugui passar a l'accidentat. Per això es demanarà a tots els membres que estiguin al corrent de la tarja de la FEEC, o que es treguin l'assegurança per un dia.

Continua exposant un altre tema relacionat amb la normativa. Una nova llei de l'Estat Espanyol planteja l'existència d'una Federació estatal única, amb el qual deixarien d'existir les federacions autonòmiques. La FEEC ha demanat als clubs que presentin resistència a aquesta llei, federant-se a la FEEC, però això significa que no tindrien la reciprocitat amb els refugis de fora de Catalunya. La FEEC està treballant amb diferents federacions europees per treballar la reciprocitat directament, sense passar per la FEDME. Davant aquests fet es demana al assistents el seu parer. Plantar-se i no admetre la FEDME? A nivell de competició no ens afecta, però a nivell de refugis, sí. La Secció d'Esquí comenta que fa anys que s'han de federar a nivell espanyol per poder competir. S'acorda que a través del butlletí i la web, s'anirà informant als associats sobre l'evolució d'aquest tema.

En l'apartat de comunicació en Francesc Muntada explica que des de la Junta es volen introduir canvis al web, adaptant-lo als colors corporatius, i donant-li una nova imatge més atraient. També s'està pensant en el desenvolupament d'un aplicatiu per a telèfons intel·ligents, amb la finalitat de millorar la comunicació dels actes programats als associats. De moment s'estan demanant pressupostos.

També exposa que els agradaria canviar una mica la publicació de l'Arxiu, amb un nou disseny i una nova orientació, doncs tal i com està ara el Butlletí, es creu que no es tant necessari que l'Arxiu actuï com a crònica, i en canvi es podria potenciar més els continguts, amb articles científics, de muntanya, etc.

A continuació informa que, des del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac s'està impulsant l'elaboració de la Carta del Turisme Sostenible, i que entre les propostes que s'estan plantejant hi ha la de la celebració

d'una ultra trail per a 1500 persones, a peu i en BTT, amb un itinerari de més de 100 kms, i demanen als assistents quin ha de ser el paper de l'Entitat: mirar cap a una altra banda, oposar-s'hi frontalment, o implicar-se en l'organització, de manera que les coses es facin de la manera més raonable possible.

El parer de la Junta, és que no es pot evitar, i que potser el millor seria implicar-s'hi i veure què es pot fer per intentar trobar la manera que l'impacte previsible sigui menor.

Continua exposant el projecte de remodelació del local, la intenció del qual és fer-lo una mica més social. La idea és mantenir la sala d'Actes tal i com és, tirar enrere la secretaria fins al magatzem, i a la part davantera, fer una barra de bar i posar taules i cadires, per bé que només podrà donar servei als socis de l'Entitat, ja que no es disposarà de permís per fer-ne publicitat fora. De moment es disposa d'uns plànols i d'un parell de pressupostos amb un import que puja als voltants dels 45.000 €.

L'últim punt de l'informe de Presidència és per deixar constància que és la penúltima assemblea que presideix aquesta Junta, i encoratgen a que es presentin grups per a la seva renovació.

En l'apartat de precis i preguntes, en Francesc Dalmases exposa que vista la quantitat de llibres-guia sobre el Parc que hi ha, i les diferents interpretacions de les rutes, llocs d'interès, punts de referència, etc., proposa que s'habiliti un formulari al web del CET, amb l'objecte que tots els que facin ús d'aquests materials i en detectin mancances o errors, els puguin informar i quedin recollits, per tal que puguin ser comunicats als seus autors i que aquests ho tinguin present per a futures edicions.

En l'apartat de precis i preguntes, na Montse Trullàs s'interessa per la data de publicació del llibre d'en Manel Planchat sobre la història de l'Entitat. En Francesc Muntada explica que ja es disposa del text, i que falta completar-ne la tasca de la seva il·lustració, consistent en la tria d'unes 400 fotografies, que posteriorment caldrà demanar ajuda al socis per a la seva identificació.

NECROLÒGICA

JOSEP Ma ÀRIAS i VENTALLÓ

El dia 8 de desembre de 2012 ens deixà aquest addicte i fidel consoci i bon amic. Ingressà en els rengles del Centre el 15 de novembre de 1940 i al moment del seu decés figurava en el cens d'associats amb el número sis. La personalitat del Dr. Àrias donà llustre i to a la nostra entitat i és just consignar-ho.

La seva vida professional com a metge de família a la nostra ciutat, suposà tot un exemple. A l'eficiència com a facultatiu calia afegir-hi els seus dots de bon comunicador i condició humana, virtuts que els pacients agraïen. A la seva època fou un referent.

Les meves relacions amb el Josep Ma varen ser les pròpies de tot un col·lectiu integrat al Centre Excursionista de Terrassa, entitat a la qual s'aplicà de manera total.

Si bé les col·laboracions escrites que deixà són molt limitades¹, no així pel que fa a les nombroses conferències que oferí al local social o al Cinema Catalunya, que eren esperades amb avidesa per un públic divers. Era un autèntic privilegi ser testimoni de les xerrades que oferia amb el seu estil senzill, amà i divertit, curulles d'anècdotes i profunds coneixements geogràfics i històrics dels països que visitava.

Dissortadament no es va enregistrar cap document visual ni sonor d'aquests actes que generalment acompanyava amb la projecció d'esplèndides diapositives. En el període 1948 - 2011 foren una trentena repartides amb un temari divers compost especialment de les narracions dels seus viatges, de la història de l'alpinisme i de les activitats que realitzà cara a muntanya. Seria tasca laboriosa fer una anàlisi exhaustiu del que tot això representa.

Per preservar la memòria de part de les actuacions esmentades, l'any 2004 el cineasta Josep Vidal i Masó produí el film *Un tomb per la vida del Dr. Àrias*. S'estrenà a Terrassa el gener de 2005 i fou projectada

El Dr. Àrias en una fotografia de l'any 2008 signant en el llibre d'Honor del CET junt amb que n'era president del CET Àngel Casanovas. Foto: Salvador Vives.

al Centre Cultural. El 4 d'abril de 2013, al mateix local i amb motiu de l'homenatge que se li tributà, es visionà novament.

Haviem coincidit en alguna excursió, circumstància que em va permetre percebre de prop el seu tarannà jovial, però en realitat el que m'aplanà el camí per a conèixer a fons les seves inquietuds, foren les improvisades i celebrades tertúlies que tenien lloc al nostre casal alguns divendres a la nit.

L'apassionava la història del moviment alpi, de manera especial la que fa referència al període heroic en que una sèrie de personatges solucionaren els darrers problemes dels Alps i al món de l'escalada s'iniciava la pràctica del *sisè grau*. S'interessava de manera especial per l'època que seguí a les gestes de muntanya posteriors a la primera ascensió del Montblanc.

Mereix atenció especial la col·laboració que prestava en els cursets d'excursionisme organitzats per la SAM. L'experiència professional complementada amb les hores viscudes a muntanya feia altament fructífer

l'alliçonament que rebien els joves cursetistes, alhora que els feia participants de les virtuts morals i psicològiques que es deriven del contacte amb la muntanya.

Acabo amb dues cites. La que es referix a l'important i sentit parlament que el Dr. Àrias oferí el dia 13 de novembre de 2004 en ocasió de la inauguració del nou local del carrer de Sant Llorenç. El consoci i poeta Francesc Palet i Setó captà el contingut i la transcendència d'aquella intervenció i volgué materialitzar-la dedicant-li la poesia *L'embruix de Sant Llorenç del Munt*².

² Arxiu del CET núm. 112. 2006.

³ Arxiu del CET núm. 114. 2008.

L'altra fa referència a l'apunt biogràfic³ que dedicà a un altre dels puntals del Centre, el desaparegut Jaume Fabrès i Amorós, amic íntim i company de cordada.

Identificat plenament amb els ideals del company traspassat, mantindré el seu record perdurable amb l'afany de seguir el seu exemple i esperança de retrobar-nos al cim suprem que s'aconsegueix seguint la ruta d'una fe que hem compartit.

Manuel Planchat i Villacampa

CONCURSOS DE FOTOGRAFIA. ANYS 2012 i 2013.

VEREDICTE DEL LXXII CONCURS DE FOTOGRAFIA (2012)

Reunits a la seu social del Centre Excursionista de Terrassa el dia 5 de novembre de 2012, els membres del Jurat qualificador senyors Ricard Domènech i Olivares, Marc Castellet i Puig, i Francesc Muntada i Sagrado, acordaren en atenció als mèrits artístics i tècnics de les obres presentades, concedir els següents premis:

Premi especial Àngel Casanovas a la millor col·lecció de tres fotografies amb unitat temàtica:

PRIMER PREMI. Títol: Els set alpinistes.
Autor: Xabier Mata.

Premi a la millor fotografia de muntanya:

PRIMER PREMI. Títol: Everest i Nuptse.
Autor: Juan José López Azurmendi.
SEGON PREMI. Títol: Paradís subterrani.

Autor: Montserrat Mañosa Pla.

Premi a la millor fotografia de flora i fauna:

PRIMER PREMI. Títol: Aranya y su tela en la Ceiba. Autor: Eduard Pi i Peret.

SEGON PREMI. Títol: Aufrany-Assayta.
Autor: Ramon González Camps.

Tema lliure:

PRIMER PREMI. Títol: Signes corporals
2. Autor: Francesc Iñiguez Sastre.

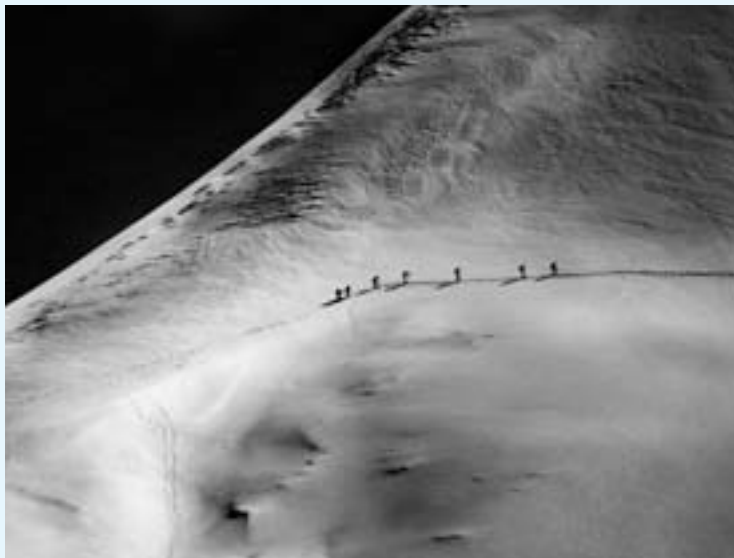
SEGON PREMI. Títol: Bosque en la nieve. Autor: Óskar Gaskón Marañón.

MECENCIÓ ESPECIAL. Títol: Desamor
3. Autor: José Juan Luque Aranda.

Primer classificat soci del CET:

Títol: Torcal de Antequera
2. Autor: Jordi Albareda Valldeperas.

¹ "La congelació a muntanya", Circular CET núm. 116, octubre-desembre 1964.

Els set alpinistes I, II, III. Foto: Xabier Mata.

Everest i Nuptse. Foto: Juan José López Azurmendi.

Paradís subterrani. Foto: Montserrat Mañosa.

VEREDICTE DEL LXXIII CONCURS DE FOTOGRAFIA (2013)

Reunits a la seu social del Centre Excursionista de Terrassa el dia 4 de novembre de 2013, els membres del Jurat qualificador Maria Rosa Vila i Nasarre, editora de la revista Descobrir Catalunya, Manel Sòria i Guerrero, enginyer Industrial i especialista en fotografia de natura, i Virgili Vera i Junyent, fotògraf publicitari, acordaren en atenció als mèrits artístics i tècnics de les obres presentades, concedir els següents premis:

Premi especial Àngel Casanovas a la millor col·lecció de tres fotografies amb unitat temàtica:

PRIMER PREMI. Títol: Árboles nevados. Autor: Óskar Gaskón Marañón.

Premi a la millor fotografia de muntanya:

PRIMER PREMI. Títol: Lluna Encantada.

Autor: **Joan Masdeu.**
SEGON PREMI. Títol: **Blanc i Vermell.**
Autor: **Borja Bouza Badenes.**

Premi a la millor fotografia de flora i fauna:

PRIMER PREMI. Títol: **Daines a Contrallum.** Autor: **Óscar Huerta.**

SEGON PREMI. Títol: **Flamencs.** Autor: **Miquel Pons Bassas.**

Tema lliure:

PRIMER PREMI. Títol: **Joc d'Ombres.**
Autor: **Jordi Albareda Valldeperas.**

SEGON PREMI. Títol: **Limpieza.** Autor: **Murgiondo Gallastegui.**

Primer classificat soci del CET:

Títol: **Blub Blub.** Autor: **M. Isabel Muñoz Fernández.**

Lluna encantada. Foto: Joan Masdeu.

Árboles nevados I, II, III. Foto: Óskar Gaskón Marañón.

Daines a contrallum. Foto: Óscar Huerta.

MISCEL·LÀNIA FOTOGRÀFICA

CAMPAMENT SOCIAL DE VACANCES

Samoëns. Vallée de Haut Giffre. Réserve Naturelle de Six Fer à Cheval. Agost de 2012.

Fotos: Jordi Albareda.

CAMPAMENT SOCIAL DE VACANCES

Vall de Pineta, Pirineu Aragonès. Agost de 2013.

Fotos: Jordi Albareda.

81a DIADA DE GERMANOR

La Vall. 20 d'octubre de 2012.

Fotos: Jordi Albareda.

82a DIADA DE GERMANOR

La Vila. 20 d'octubre de 2013.

Fotos: Jordi Albareda.

28a CAMINADA POPULAR DE TERRASSA 2012

Arribada a la Mata. 11 de novembre de 2012. Foto: Salvador Vives.

29a CAMINADA POPULAR DE TERRASSA 2013

El Cairat. Escolanets al Puig de l'Hospici. 10 de novembre de 2013. Foto: Ignasi Villarroja.

CONCERT DE SANT ESTEVE I TRADICIONAL VETLLADA DE POESIA 2012

Francesc Palet i Setó durant la lectura de poemes. Foto: Salvador Vives.

Concert a càrrec del Quartet de Clarinets Fustini. Foto: Salvador Vives.

CONCERT DE SANT ESTEVE I TRADICIONAL VETLLADA DE POESIA 2013

Cocert a càrrec de Frederic Fenoy i Ignasi Prunés. Foto: Arxiu.

Lectura de poemes a càrrec de membres de l'Associació de Poetes Terrassencs. Foto: Arxiu.

MISSA DEL GALL A LA MOLA 2013

Foto: Arxiu.

**Centre Excursionista
de Terrassa**

centre@ce-terrassa.cat
www.ce-terrassa.cat

